

ISSN 1451-0448.

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ РУМА

ЗБОРНИК

IX

2019.

Главни и одговорни уредник

Бранислава Р. Коњевић, директор
Завичајног музеја Рума

Уређивачки и редакцијски одбор

Проф. др Волфганг Рорбах, академик
Беч
Др Екатерина Ентина, Москва
Др Натали Николаевна Муравјева,
Ростов на Дону
Доц. др Стефан Анчев, Велико
Трново
Проф. др Бранко Надовеца
Проф. др Драган Танчић
Проф. др Бранка Гугољ
Проф. др Данијела Тешић
Проф. др Марко Атлагич
Др Далибор Елезовић
Др Ђорђе Ђекић
Др Александар Мартиновић
Проф. др Александар Касаш
Проф. др Слободан Вуксановић
Ђорђе Бошковић, музејски саветник
Снежана Јанковић, виши кустос
Јелена Арсенивић, кустос
Урош Николић, кустос
Александра Ћирић, кустос

Рецензенти

Др Драго Његован
Др Жарко Димић
Др Бранислав Поповић

Резиме на енглеском језику

Бојана Ланц

Лектор

Надица Покрајац

Издавач

Завичајни музеј Рума

Тираж 300

Editor-in-chief

Branislava R. Konjevic, director of
County Museum Ruma

Editorial Board

Professor Wolfgang Rohrbach, PhD,
academian, Vienna
Ekaterina Entina, PhD, Moscow
Nataliya Nikolaevna Muravyeva, PhD,
Rostov-on-Don
Assistant Professor Stefan Ancev, PhD,
Veliko Trnovo
Professor Branko Nadoveza, PhD
Professor Dragan Tancic, PhD
Professor Branka Gugolj, PhD
Professor Danijela Tesic, PhD
Professor Marko Atlagic, PhD
Dalibor Elezovic, PhD
Djordje Djekic, PhD
Aleksandar Martinovic, PhD
Professor Aleksandar Kasas, PhD
Professor Slobodan Vuksanovic, PhD
Djordje Boskovic, museum advisor
Snezana Jankovic, senior custodian
Jelena Arsenovic, custodian
Uros Nikolic, custodian
Aleksandra Ciric, custodian

Reviewers

Drago Njegovan, PhD
Zarko Dimic, PhD
Branislav Popovic, PhD

Summaries in English language

Bojana Lanc

Lector

Nadica Pokrajac

Publisher

County Museum Ruma

Circulation 300

Садржај – Contents

Археологија – Archeology

Александар П. Ристић

Средњовековни амулети облика Торовог чекића
у светлу односа старе религије са хришћанством
на северу Европе9

Aleksandar P. Ristić

The Thor's hammer-shaped medieval amulets in the
light of the relationship between old religion and
Christianity in the medieval Northern Europe9

Историја – History

Ма Бранислава Р. Коњевић

Утицаји и значај Светосавља у Срему37

Ma Branislava R. Konjević

Influences and the significance of St Sava Orthodoxy in Srem37

Ђорђе Бошковић

Румске воденице61

Đorđe Bošković

Ruma's water mills61

Др Урош Станковић

Мобилизациони спискови румских православних
парохија у Револуцији 1848.....79

Dr Uroš Stanković

Recruit Rolls of Orthodox Parish Churches
from Ruma in Revolution 1848.....79

Др Исидора Поповић	
Гостовање Српског народног позоришта у Руми 1868. године	95
Dr Isidora Popović	
Visit of Serbian National Theatre to Ruma 1868	95
Доц. др Ненад Нинковић	
Румљани купци обвезница четвртог ратног зајма.....	109
Doc. dr Nenad Ninković	
Ruma citizens as buyers of bonds of the fourth war loan	109
Александра Ћирић	
Споменар Маре Петровић	123
Aleksandra Ćirić	
Mara Petrović's scrapbooks	123

Историја уметности – History of Art

Анђелка Стојаковић	
Два надгробна споменика породице Ћуришић на православном гробљу у Руми, рад Петра Палавичинија	137
Anđelka Stojaković	
Two tombstones of Djurisić family on Orthodox Cemetery in Ruma, work by Petar Palavicini.....	137

Извештаји и прикази – Reports and Surveys

Снежана Јанковић

Програмске активности Завичајног музеја Рума
у периоду 2001 – 2018. 149

Snežana Janković

Program activities in Ruma County Museum
from 2001 - 2018. 149

In memoriam

Радисав Ђорђевић (1936–2018).....205

In memoriam

Radisav Đorđević (1936–2018).....205

Археологија – Archeology

УДК, 904:257.8(4)"07/10"

Александар П. Ристић, археолог

Београд

СРЕДЊОВЕКОВНИ АМУЛЕТИ ОБЛИКА ТОРОВОГ ЧЕКИЋА У СВЕТЛУ ОДНОСА СТАРЕ РЕЛИГИЈЕ СА ХРИШЋАНСТВОМ НА СЕВЕРУ ЕВРОПЕ

Сажетак: Текст обухвата досадашња сазнања о средњовековним амулетима у облику Торовог чекића, чије матично порекло представља Скандинавија. Они се на овом простору јављају у временском распону од позног VIII па све до XI века, углавном у контекстима женских гробова или у оставама познијег периода. Поред матичне територије, њихова појава се прати од Исланда па све до Дњепра на истоку Европе. На основу писаних и ликовних извора, установљено је да овај предмет симболизује оружје нордијског бога Тора – чекић Мјолнир и да је у функцији амулета служио као протест паганског становништва на новопридошло хришћанство. У раду се представљају и нешто другачија размишљања, која искључују функцију овог предмета као реакције против нове религије.

Кључне речи: Скандинавија, средњи век, амулети, Торов чекић, покрштавање, паганизам.

У старонордијском систему веровања свемоћни бог Тор заузима веома високу позицију. Исландски историчар Снори Стурлусон је у XIII веку записао да је Тор био најмоћнији од свих Есира, а да је у хијерархији богова

заузимао високо друго место, одмах након Одина¹. Он је био бог громава и олуја, син врховног бога и Јорде (Земље) и муж двеју жена – Јарнсаксе и Сиф. Са гвозденом Јарнсаксом је добио синове Модиа и Магнија, а са златокосом Сиф две кћери, Лору и Труд. Тор је владао својом земљом под именом Трудхајм, а дворана у којој је боравио називала се Билскирнир (Муња) и имала је 540 просторија, што је одговарало овом божанству које је волело гозбе и забаве. Тора је карактерисала изразита снага и ватрена нарав. Волели су га богови, поштовали дивови, а народ га је обожавао. Његово превозно средство су биле кочије са две циновске козе које су се звале Тангниост и Тангриснир, чији су точкови приликом окретања правили звук попут громава, док је Тор јездио небесима. Најпознатији атрибут бога Тора је био његов чекић *Mjölmir*, ког је користио за бацање. После задатог ударца, чекић би му се сам враћао, попут бумеранга². Чекић су за Тора направили патуљци Брок и Еитри. Поред основне улоге као Торовог оружја, Мјолнир је још био и симбол плодности, васкрснућа и коришћен је на сахранама, како је и описано у причи о Балдуровој сахрани. Овим оружјем, Тор је усмртио гиганта Хругнира и гиганта Великог градитеља, који је изградио зидове Асгарда³. Поред познатог чекића, Тор је још поседовао и гвоздене рукавице којима је могао да дроби стене, као и појас *Megingjardir* који је удвостручио Торову огромну снагу. У коначној борби богова – Рагнароку, Тор убија Мидгардску змију Јормунганда, али и сам страда од њеног смртоносног отрова⁴. Након тога, његов чекић наслеђују његова два сина, Модиа и Магнија⁵. Неке од најпознатијих прича о Торовим авантурама су описане у причи о крађи Мјолнира, о његовој борби са дивом Гејродом, путовању у Утгард, пецању са Химиром, двобоју са Хрунгниром, итд.

Први забележени покушај замене Тора и других старих богова новим, хришћанским Богом, догодио се у Скандинавији још пре викиншког периода, када је једна мисија предвођена Св. Вилибрордом посетила краљевство Ангантира у Данској, око 700. године. Том приликом је пагански краљ Ангантир продао Вилиброрду 30 дечака како би били обучавани за свештенике, што је записано у делу *Vita Willibrordi*, али се о тој мисији осим тога више ништа не зна. Друга мисија у Скандинавију пристиже почетком IX века, под вођством Ансгара (Апостола Севера). Повод за ову мисију је био политички сукоб у Данској између два претендента за престо. Један од њих, Харалд Клак, затражио је помоћ франачког владара Луја Побожног и након

¹ Н. O'Donoghue, *From Asgard to Valhalla. The Remarkable History of the Norse Myths*, London 2007, 33.

² К. N. Daly, M. Rengel, „Thor“, *Norse Mythology A to Z*, New York 2010b, 100; J. Lindow, *Norse Mythology : A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs*, Oxford 2002, 287.

³ К. N. Daly, M. Rengel, „Mjollnir“, *Norse Mythology A to Z*, New York 2010a, 70.

⁴ К. N. Daly, M. Rengel 2010b, 100.

⁵ К. N. Daly, M. Rengel 2010a, 70.

тога бива покрштен са својом породицом и пратњом у Инглхајму у Франачкој 826. године. Цар Луј Побожни је послао два црквењака, Ансгара и Аутберта, да отпрате Харалда до Данске и да организују духовно вођство за њега и његове пратиоце. Друга хришћанска мисија је поткрепљена писаним изворима у виду Римбертовог Живота Св. Ансгара (*Vita Anskarri*) и Нигелусовог *Carmen In Honorem Hludowici*. Ова два извора се не слажу по питању локације Харалдовог примања хришћанства, јер први извор указује да се то одиграло у Франачкој, док други тврди да се Харалд већ покрстио у Данској 823. године⁶. После Харалдовог покрштавања, Ансгар је приступио конверзији Данске и Шведске крајем треће деценије и током шесте деценије IX века. Као резултат Ансгаровог деловања, подигнуте су цркве у Хедебију и Рибену у Данској, као и у Бирки у Шведској. Тридесетих година X века, још једна хамбуршко-бременска мисија је покренута под вођством надбискупа Унија, који посећује Данску и Бирку у Шведској. На црквеном сабору 948. године присуствовали су дански бискупи из Рибена, Хедебија и Орхуса, али није познато да ли су они заиста столовали у овим градовима. Званично покрштавање скандинавских земаља понаособ је укључивало и званично преобраћење њихових владара, који су потом увели нову религију у својим државама. У Данској, заслуге за увођење хришћанства на државном нивоу припадају краљу Харалду Плавозубом, који се покрстио 965. године. У Норвешкој је овај процес трајао дуже и нешто теже је изведен. Три различита краља су започињала преобраћење свог народа, понекад и принудно. То су били Хакон Добри средином X века, Олаф Тригвасон крајем X века и Олаф Харалдсон (потоњи Св. Олаф) почетком XI века. Сва тројица су покрштена ван своје територије, а Олаф Тригвасон је заслужан и за покрштавање скандинавске колоније на Исланду. У Шведској је овај процес текао најспорије, вероватно због политичке фрагментарности земље, као и због слабости њених краљева. Хришћански краљ, Олоф Скотконунг (Олоф Ериксон), крајем X века је покушао да прошири свој утицај и нову религију, па се сматра заслужним за оснивање прве шведске бискупије у Скари. Велики број каменова са рунама XI века сведочи о постојању хришћана у источној Шведској, али паганизам је упорно опстајао у овој области, концентрисан око култног центра у Упсали све до раног XII века⁷. На појединим местима се подизале ових руна сматра хришћанском пропагандом, мада постоје и претпоставке да су споменици подигнути као одраз регионалних модних токова у источној Шведској или начина на који су нови хришћани испољавали своју веру⁸. Уопштено посматрано, покрштавање Скандинавије представља део ширег спектра дипломатских и политичких нагодби⁹.

⁶ K. Holman, „Christianity, Conversion to“, у : *Historical dictionary of the Vikings*, Lanham, Maryland and Oxford 2003, 64.

⁷ Исто, 2003, 65.

⁸ S. Brink, „Christianisation and the emergence of the early Church in Scandinavia“, *The Viking world* (yp. S. Brink, N. Price), London and New York 2008, 625.

⁹ K. Holman 2003, 66.

Све ове суштинске промене у дотадашњем религијском животу људи на овом простору су довеле до извесног ненасилног отпора према хришћанству, који се огледао у материјалној култури. Једна од тих појава су мали предмети личног карактера, који су интерпретирани као амулети. Према дефиницији коју је поставила М. К. Цајтн, амулети су предмети који су прављени наменски у магијске сврхе, да би се могли носити на телу¹⁰. Скраћеница дефиниција магије би могла да се формулише следећом реченицом – Ритуална пракса, за коју се веровало да може да натера натприродно да делује на жељени начин¹¹. Амулети су сматрани у основи магијским, али су поседовали и религијски карактер. Вероватно су служили за призивање локалних божанстава, као и да апсорбују верске идеје, уверења или симболе¹². Ово је сасвим разумљиво, с обзиром на међусобну испреплетаност магије и религије у паганској Скандинавији. Упркос њиховим разликама и магија и религија се сматрају натприродним и примењују симболизам и ритуал. Оно што суштински раздваја ова два појма јесте то, да магија подразумева активну манипулацију која ритуално утиче на одређене силе како би их искористила. Пошто магија представља формулу или скуп формула које обично имају комуникативни карактер (говор, певање, играње...) и које су познатије под именом чаролије, амулети су представљали магију у физичком облику. То је био објект који је вршио одређену магијску функцију за особу која га је поседовала¹³.

Током викиншког периода, појављују се минијатурни предмети у виду оруђа или оружја, најчешће од метала. Ови предмети, пронађени *in situ* у гробовима, очигледно су ношени на огрлицама и та чињеница олакшава њихово разликовање од козметичких предмета, али постоји могућност да су служили и као украси¹⁴. Поред сребра и бронзе, израђивани су и од гвожђа и ћилибара. Приметно је да се гвоздене огрлице са Торевим чекићима појављују још од позног VIII века, док су појединачни амулети типични за X век када почиње постепено увођење хришћанства (Сл. 1)¹⁵.

¹⁰ M. Koktvedgaard Zeiten, „Amulets and amulet use in Viking age Denmark“, *Acta Archaeologica* 68, Copenhagen 1997, 5.

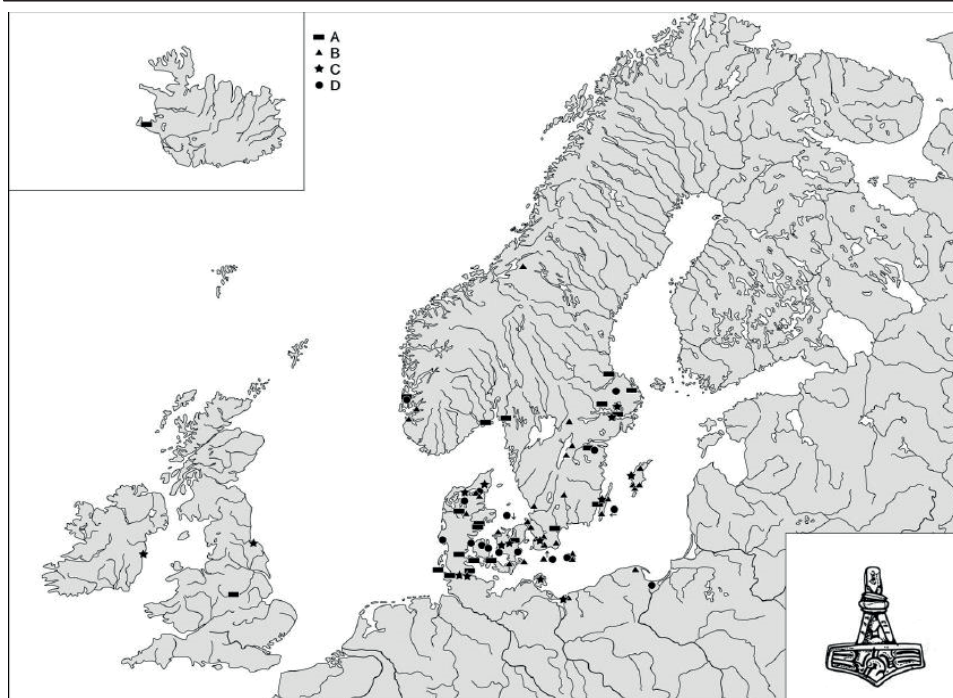
¹¹ A. C. Lehman, J. E. Myers, *Magic, Witchcraft and Religion. An Anthropological Study of the Supernatural*, Mayfield Pub 1985, 383.

¹² C. Bonner, *Studies in Magical Amulets. Chiefly Graeco-Egyptian* Vol. 49, Michigan 1950, 1.

¹³ M. Koktvedgaard Zeiten 1997, 5.

¹⁴ S. H. Fuglesang, „Viking and medieval amulets in Scandinavia“, *Fornvännen* 84, Stockholm 1989, 16.

¹⁵ J. Staecker, „The Cross goes North: Christian Symbols and Scandinavian Women“, *The Cross goes North: Processes of Conversation in Northern Europe, AD 300–1300* (yp. M. Carver), York 2003, 468.

Сл. 1 – *Распрострањеност појединачних налаза Торовог чекића. А - гробни налаз, В – налаз из оставе, С – налаз из насеља, D – усамљен налаз/ Distribution of the Single Findings of Thor's Hammers. A – Grave Findings, B – Finding from the Deposit, C – Finding from the Settlement, D – Single Finding (преузето из Staecker 2003 : 468; fig. 29.3)*

Сребрни амулети се интензивније појављују од X века, па надаље. Амулети у виду Торовог чекића се најчешће појављују у женским гробовима, а они сребрни су често заступљени у оставама позног X и током XI века¹⁶. Минијатурни предмети су интерпретирани као амулети делимично на основу налаза из гробова Енглеске и Европе који су слични, али нешто старији, а делимично на основу појаве идентичних модела од гвожђа¹⁷. Они у облику чекића постоје и у предвикиншком времену, али се њихов број нагло увећава у Скандинавији током викиншког периода. Амулети викиншког доба су обично били од метала, док су уобичајени амулети познијег средњег века били од органског материјала или са рунским натписом¹⁸.

¹⁶ S. H. Fuglesang 1989, 17.

¹⁷ Исто 1989, 15.

¹⁸ M. Koktvedgaard Zeiten 1997, 3.

Једино је амулет у облику Торовог чекића недвосмислено повезан са нордијским богом Тором, док остали амuleти нису очигледни симболи неког другог северњачог божанства. Уочљиво је да не постоје скандинавски викиншки амuleти који приказују животињске врсте, које су касније у писаним изворима повезане са ликом неког божанства, као што су то Торове козе, Одинови гавранови или Фрејови вепрови¹⁹. Интерпретација амuleта као Торових чекића је извршена на основу истовремених ликовних представа, као и нешто познијих, али прилично поузданих писаних извора²⁰. Није било могуће на основу самог археолошког контекста утврдити да баш ови мали чекићи представљају моћног бога Тора. То је, пре свега, извршено на основу каменова са рунама, чијом је анализом недвосмислено закључено да се ту ради о *Mjölmir*-у, тј. Торовом чекићу. На камењу са рунама су често исписиване речи упућене Тору (нпр. Нек Тор благослови), које су понекад замењиване знаком чекића, као што је то случај са каменом из Либорга у Шведској²¹. Постоји још изванредан број оваквих случајева и велика сличност у облицима између чекића приказаног на камењу и амuleта указују да је овај мали предмет морао представљати *Mjölmir*²².

Да ови предмети можда нису представљали чекиће указује Лоте Моц. Он наводи да су амuleти равни, да су поједини прављени од племенитих метала и богато декорисани, док су прави ковачки чекићи гломазни и састоје се од дрвеног и металног дела. На овим привесцима нема јасне границе између дршке и „главе“ чекића, а декорација понекад иде преко хоризонталне и вертикалне површине. Предмети би, према томе, представљали веома стилизовано занатско оруђе, а чекићи нису никада произвођени у стилизованом облику, нису декорисани нити прављени од племенитог метала, чак никада нису ни ношени као амuleти, како закључује Л. Моц. Аутор пре указује на могућност да су ови амuleти представљали секире које задовољавају критеријуме израде које, према његовом мишљењу, чекићи не испуњавају. Л. Моц сматра да термин „Торов чекић“ није адекватан и да ови предмети представљају једну варијанту минијатурних секира, тачније међуфазу између секире и крста²³. Рад ће се у наставку фокусирати на чињенице који се базирају на општеприхваћеном становиштву о овим предметима као амuleтима који представљају Торове чекиће.

На основу налаза у гробовима, сматра се да је женској популацији овај амулет био од изузетног значаја. Ј. Вернер сматра да су амuleти у облику Торовог чекића представљали симболе плодности, који су били давани младима на венчању, како би обезбедили срећан брак и заштиту од

¹⁹ S. H. Fuglesang 1989, 15.

²⁰ Исто 1989, 18.

²¹ M. Koktvedgaard Zeiten 1997, 25.

²² M. Mackeprang, „Thor’s Hammer“, *Tilskueren*, København 1938, 174.

²³ L. Motz, „The Germanic Thunderweapon“, *Saga book 24/5. Viking Society for Northern research*, London 1997, 340.

злих сила²⁴. Ово размишљање је изведено на основу Сноријеве Еде, у којој је поменут Торов чекић који је употребљен за благосиљање брака. Са друге стране, на територији Шведске је више од 40% прстенова са Торовим чекићима пронађено у мушким гробовима, што указује да овај култ није стриктно повезан са полном припадношћу.

Бог Тор је најчешће довођен у везу са светом живих, али је исто тако могао да буде и бог мртвих. Једино је бог Тор приказиван на камењу са рунама како би заштитио гроб и како је већ приказано, његови симболи су проналажени у гробном контексту. Камен са рунама је углавном подизан изнад гроба мушкарца, док су ови амулети, како је речено, проналажени махом у женским гробовима. У појединим случајевима се уочава посебна веза Торових чекића са магијско-религијским комплексима. Они су понегде прикачивани за кола на којима се налазио покојник, па би њихово звецкање приликом померања кола растеривало зло и давало додатну моћ²⁵.

Масовнија појава сребрних амулета током X и XI века се повремено интерпретира као пагански одговор на хришћанске привеске у виду крстова, који су у том периоду постајали све више заступљени. Налаз калупа за ливење са налазишта Трендгорн на Јиланду, сведочи да су крст и Торов чекић произвођени истовремено, у истом калупу. Ове комбинације одговарају времену појаве хришћанских крстова у паганским гробовима и вероватно осликавају нагле промене у животу једног појединца²⁶. Слично мисли и А. С. Граслунд, која на основу Торовог чекића украшеног крстовима из Лунгоса у Шведској, изводи закључак о помешаним верским осећањима код појединца²⁷. Појаве комбинованих симбола се налазе и на новцу²⁸. Са овом општеприхваћеном константацијом се не слаже М. К. Цајтн, која указује на рану појаву Торових чекића, као што је случај са амулетом VI века из Енглеске или налазима прстенова са Торовим чекићима из Шведске познатим још од VIII века. Ови налази нису могли директно бити у вези са појавом хришћанског крста. И налази са територије Данске не иду у прилог појави ових амулета као реакцији на хришћанску симболику. Пронађена су само 4 крста – привезака који се могу датирати пре 1000. године, а само један од њих са сигурношћу припада времену промене конфесије у другој половини X века. Већина пронађених крстова припада другој половини XI века, па је тешко замислити пагане који почињу да носе Торове чекиће као одговор на

²⁴ J. Werner, „Herkuleskeule und Donaramullet“, *Jahrbuch der Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 11, Berlin 1964, 181.

²⁵ M. Koktvedgaard *Zeiten* 1997, 28.

²⁶ S. H. Fuglesang 1989, 18.

²⁷ A. S. Gräslund, „Pagan and Christian in the Age of Conversion“, *Proceedings of the Tenth Viking Congress* (yp. J. E. Knirk), Oslo 1987, 82.

²⁸ E. Melnikova, „How Christian were Viking Christians?“, *Early Christianity on the way from the Varangians to the Greeks* (yp. I. Garipzanov, O. Tolochko), Kiev 2011, 103.

многобројне хришћане који носе крстове. Ово би се одразило и археолошки, где би крстови били пронађени заједно са Торевим чекићима. Најизвесније је да су амулету у облику Торевог чекића представљали старе паганске амulette, који су се поново раширили у турбулентним временима промене старих обичаја и традиције, када су људима били потребни магијски амулету да би их сачували, како сматра М. К. Цајтн. Поједини истраживачи виде ове амulette као хришћанске, а не паганске симболе²⁹. Према њима, чекић представља *praefiguratio* крсту, а Тор би у том случају био *praefiguratio* Христосу³⁰. Појава супротстављених религијских симбола у једном гробу, као што су Торев чекић и крст, не означавају нужно неку врсту верског либерализма. Мора се помишљати и на могућност да је покојник био припадник једне конфесије, а његова родбина друге, па су се на телу покојника нашли симболи различитих религијских погледа. Ова појава највише осликава урушавање дотадашњих погребних обичаја, у времену када људи нису били сигурни који ће религијски обред пратити. Један од најбољих примера је случај женског гроба бр. 28 са налазишта Тимби-Бинебек, највероватније хришћанског, где је крст покојнице био обешен на ниски, представљајући њен лични амulet са којим је и сахрањена. Њена родбина је, по свему судећи, била паганска, која јој је приредила потпуно пагански погреб, са Торевим чекићима као заштитницима мртвих. Ови гробови са комбинованим предметима су вероватно и одлика верског синкретизма, како је већ напоменуто, где се појединци никада нису потпуно одрекли своје старе религије³¹. Ако је појединац прихватио хришћанство, то није аутоматски значило прекидање сваке споне са старом вером и традицијом. Жена која је прихватила Христа, још увек је могла носити магијске амulette који су штитили њено здравље и плодност, за шта јој се није замерало. И крст је такође ношен као амulet заштите³².

До сада нису пронађена два иста примерка. Иако је Тор носио чекић за бацање, ови амулету су обликовани као викиншки ковачки чекићи са карактеристичном истуреном предњом ивицом. Дршка ових чекића на привесцима је прилично кратка и објашњење за ову појаву се може наћи у занимљивим нордијским Едама. Према Сноријевој Еди, патуљка Брока је угрзао бог Локи у облику мушице док је овај ковао чекић за Тора, па је због тога дршка остала сувише кратка. Може се помишљати да су дршке на амuletима израђиване у овом облику како би се прилагодиле речима из ове Еде.

²⁹ M. Koktvedgaard Zeiten 1997, 27.

³⁰ V. E. Wamers, „Hammer und Kreuz. Typologische Aspekte einer nord-europäischen Amulletsitte aus der Zeit des Glaubenwechsels“, *Rom und Byzanz im Norden. Mission und Glaubenswechsel im Ostseeraum während des 8–14. Jahrhunderts. Band I* (ур. M. Müller-Wille), Mainz–Stuttgart 1997, 98.

³¹ M. Koktvedgaard Zeiten 1997, 48.

³² Исто 1997, 50.

Појава текстова посвећеним Тору на камењу са рунама показују да су мушкарци такође веровали у Торев утицај у заштити мртвих, али то нису приказивали амулетима на свим подручјима. Сумирајући досада речено, М. К. Цајтн закључује се да су амулети у облику Торовог чекића имали своју функцију независну од крстова и појаве хришћанства. Она првенствено сматра да су имали апотропејску улогу, када је бог Тор призиван за одређену помоћ, али су понекад могли имати и функцију симбола плодности или посмртних амулета. Одређени примерци, посебно сребрни, вероватно су били директно повезани са променом религије, али нису обавезно повезани као противтежа појави хришћанских крстова³³.

Амулети у облику Торовог чекића су заступљени у разним облицима и димензијама. Глава чекића је могла бити у облику брода, правоугаона, или са централном тачком. Дршке су могле бити нешто шире и често су биле зашиљене према врху. Перфориране или исковане декорације су се јављале на једној или на обе стране, најчешће око ивице или преко целе површине. На онима са филигранском декорацијом, врх дршке и петља формирале су главу птице грабљивице. На појединим примерцима се јављају филигранске спирале и петље у комбинацији са гранулацијом³⁴.

Торови чекићи се проналазе на ширем географском простору, који данас подразумева читаву Скандинавију, Исланд, Британска острва, јужну Балтичку област преко Ладоге до Дњепра у Русији (Сл. 2).

Међутим, амулети у облику Торовог чекића и калупи за њих су проналажени на простору јужне Шведске, Данске и северне Немачке, док је неколико њих пронађено на тлу Норвешке, области Балтика, Британије, Пољске, Исланда и Русије³⁵. Само 10% је пронађено у гробовима³⁶. Са друге стране, Торови чекићи на прстену (огрлицама), углавном начињени од гвожђа, проналажени су у гробовима од VIII до X века на Оландима, деловима Русије, као и области Маларен у Шведској, где је пронађено 450 прстенова, укључујући 58 примерака у гробовима Бирке. Сви ови налази прстенова са привесцима потичу из гробова са спаљеним покојницима³⁷. Г. Андерсон изражава сумњу да су прстенови са привесцима ношени око врата, али се слаже са констатацијом да су они свакако повезани са ритуалом предхришћанског погребног обичаја спаљивањем. Он указује да, за разлику од

³³ Исто 1997, 28.

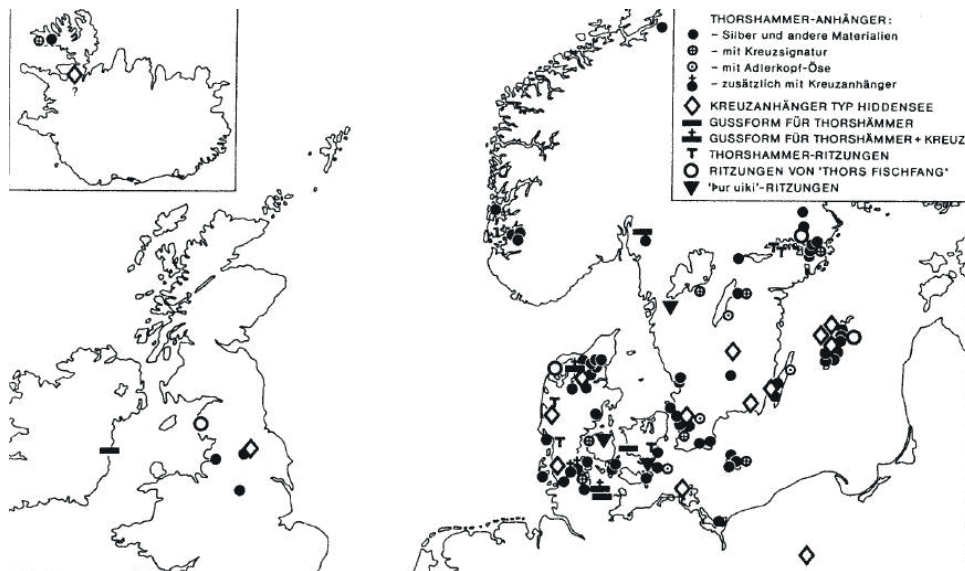
³⁴ A. S. Gräslund, „Thor’s hammers, pendant crosses and other amulets“, *From Viking to Crusader. Scandinavia and Europe 800-1200* (yp. E. Roesdahl, D. M. Wilson), New York 1992, 190.

³⁵ S. W. Nordeide, „Thor’s hammer in Norway. A symbol of reaction against the Christian cross?“, *Old Norse Religion in Long-term Perspectives: Origins, Changes, and Interactions: an International Conference in Lund, Sweden, June 3–7, 2004* (yp. A. Andrén, K. Jennbert, C. Raudvere), Lund 2006, 219.

³⁶ V. E. Wamers 1997, 84.

³⁷ S. W. Nordeide 2006, 219.

осталих врста накита и предмета личне употребе, прстенови са привесцима нису долазили у контакт са ватром. То је Г. Андерсону јасан знак да прстенови са Торовим чекићем нису били само пуки лични предмети³⁸.

Сл. 2 – Распрострањеност Торових чекића на северу Европе/ *Distribution of the Thor's Hammer Pendants in the North of Europe* (преузето из *Nordeide 2006 : 218; fig. 1*)

На територији Данске, до сада је откривено 49 амулета у облику Торовог чекића и они представљају најбројнију скупину овог типа (Сл. 3). Такође, представљају и највећу групу различитог материјала од којих су направљени – злата, сребра, бронзе, бакра, гвожђа, олова и ћилибара. Већина амулета је израђена од сребра и гвожђа, док је само један златни примерак до сада пронађен. У Данској, ови амулети већином припадају X веку, али су пронађени и примерци који се могу датовати у IX и у XI век³⁹. У оставама се појављују у другој половини X века, све се ређе појављују после 1000. године, а већ после 1030. готово потпуно изостају⁴⁰. Не може се са сигурношћу утврдити право значење појаве ових амулета у оставама из друге половине X века. Ово може значити да су људи напустили своју дотадашњу стару веру, или их је нека невоља навела да закопају своје

³⁸ G. Andersson, „With Thor on Our Side. The Symbolism of the Thor Hammer-Ring in Viking Age Burial Ritual“, *Dealing with the Dead. Archaeological Perspectives on Prehistoric Scandinavian Burial Ritual* (ур. Т. Artelius, F. Svanberg), Stockholm 2005, 47.

³⁹ M. Koktvedgaard Zeiten 1997, 25.

⁴⁰ R. Skovmand, *De danske Skattefund fra Vikingetiden og den ældste Middelalder indtil omkring 1150*, København 1942, 249.

„магичне“ предмете. Један Торев чекић из оставе Олберг-Клостермарка је исецкан на делиће, а налазио се у исеченој сребрној остави, што указује да предмети више нису били у употреби. Многе оставе су похрањене, као и амулети са њима, током несигурних времена у којима су људи живели и када су одлагали своје драгоцености. Амулети у оставама припадају типовима који су коришћени у време њихове похране⁴¹. Више од половине амулета пронађених у Данској су Торови чекићи⁴². У периоду касног X века у данским градовима и селима је било више људи са амuletима у облику Торовог чекића него оних са крстовима, судећи према досадашњим археолошким подацима. То би се тешко могло повезати са реакцијом пагана на долазак хришћанских симбола. Ова врста привезака је проналажена дуж целокупне староданске територије, тако да се не може помишљати о неком локалном паганском отпору против хришћанства. Тамо где је био присутан јак утицај Харалда Плавозубог, што се односи на област Јелинга и средњег Јиланда, осећа се и недостатак амулета, уључујући и Торове чекиће. Највероватнија је могућност да локално становништво није желело да приказује своју паганску опредељеност превише отворено, да не би провоцирало Харалда на том простору на коме је његов утицај био најизраженији. Међутим, у овом делу Данске је и током целокупног викиншког периода приметан изостанак амулета, што се може донекле објаснити евентуалном незаинтересованошћу овог дела Данске за амulette, где су људи вероватно на други начин изражавали своју веру у богове. На крају, треба узети у обзир и карактер археолошких налазишта на којима многи налази нису очувани, те да недостатак ових налаза можда не осликава праву ситуацију овог дела територије у викиншком периоду⁴³. Процес христјанизације Данске је постепено текао од југа према северу и од запада према истоку. У случају да су Торови чекићи заиста представљали паганску реакцију на хришћанске крстоліке привеске, онда би најстарије примерке на старој данској територији требало тражити у северној Немачкој, а најмлађе у јужној Шведској. Занимљиво је да археолошки подаци иду у прилог овој хипотези. Најстарији примерак данског Торовог чекића потиче из Небела са острва Амрума (Северна Немачка) и датује се у време око 800. године, док половина Торових чекића из јужне Шведске потиче из раног XI века. Али, као што је речено, тешко би се могла одржати теорија о реакционом карактеру ових најранијих предмета на религију која је у то време у минималном облику била заступљена на простору Данске⁴⁴. Новијом анализом материјала са територије Данске и Шведске које су обавили поједини научници, утврђено је да постоје две врсте амулета у виду Торовог чекића. Старији амулети садрже неколико чекића који су окачени о прстен, а млађи су они који имају само један чекић који је коришћен као привезак. Ове две варијанте су се

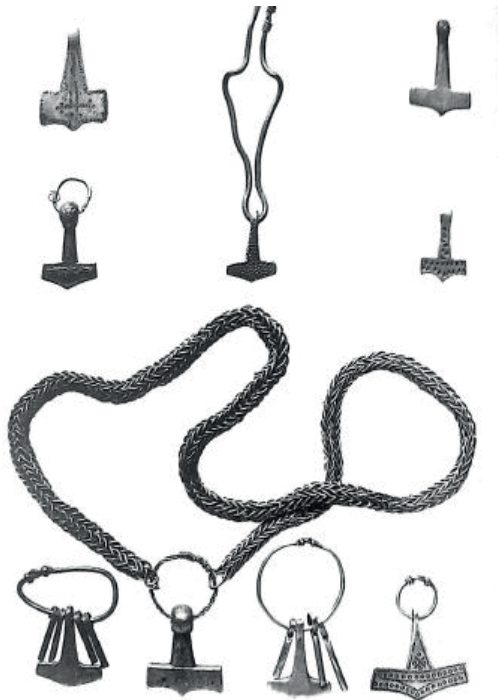
⁴¹ M. Koktvedgaard Zeiten 1997, 46.

⁴² Исто 1997, 28.

⁴³ Исто 1997, 49.

⁴⁴ Исто 1997, 50.

развијале независно једна од друге, где млађи облик показује најбоље поређење са употребом крстова као привезака⁴⁵. У Данској и Шведској већина налаза потичу из остава, док само четвртина потиче из гробних целина.

Сл. 3 – Налази Торових чекића са територије Данске/ *Findings of the Thor's Hammers from the Territory of Denmark* (преузето из *Koktvedgaard Zeiten* 1997 : 26; fig. 29–37)

У Норвешкој је за сада познато само 12 налаза Торових чекића, чему се придодају два натписа и један калуп. Информације о контексту њихових налаза и датовања углавном изостају, јер су предмети углавном проналажени пре више од 50 година, па и једног века⁴⁶. Са ископавања једне хумке у облику брода на локалитету Хилде, потиче налаз прстена пречника 2,5 цм са 9 гвоздених Торових чекића. Налази су припадали богатом женском гробу са спаљеном покојницом⁴⁷. Ј. Петерсен је датовао овај гроб у X столеће на основу типолошких карактеристика појединих

⁴⁵ S. W. Nordeide 2006, 218–219.

⁴⁶ Исто 2006, 219.

⁴⁷ H. Shetelig, *Vestlandske graver fra jernalder*, Bergen 1912, 183; S. W. Nordeide 2006, 218–219.

налаза, као и на основу типа чекића⁴⁸. Ова врста прстена са чекићима у комбинацији са урном своје најближе аналогије налази у округу Маларен у Шведској, као и даље на истоку⁴⁹. У Каупангу су пронађена два амулета од обичног, недекорисаног гвожђа. Један од њих је пронађен у женском гробу поред лакта покојнице, али је, по свему судећи, био привезан за њен појас. На основу осталих налаза, гроб је датован у период између 850. и 900.-е године, док овај тип Торовог чекића припада времену IX и X века⁵⁰. Други чекић је пронађен приликом истраживања подручја насеља 2001. године. Два натписа Торових чекића су откривена на арапским дирхамима, такође у области Каупанга. Један потиче из IX а други из X века. Новчићи су старији од натписа, али је још увек немогуће закључити где и када су натписи начињени. Налази Торових чекића су познати још и са налазишта Јулем, Троен, Мисен, Фитјар, као и из Сулдалске области у Рогаланду. Налази из Јулема и Троена припадају оставама, док су они из Мисена и Фитјара пронађени у гробовима, а два примерка из Сулдала су пронађени испод шупље стене, без икаквих трагова конструкције на том месту. Налази су израђени од бронзе и сребра и датују се у распон од VIII до XI века. Чекић из Троена је украшен дуплим спиралама у филигранској техници, а примерак из Фитјара печатним круговима.

Сви налази у Норвешкој су пронађени испод линије која повезује Берген и Осло. То указује да је Торов чекић налаз који мора бити очекиван на крајњем југу Норвешке, како на истоку тако и на западу, у приобалној области, као и у унутрашњости. У Норвешкој су они равномерно заступљени и у гробовима и у оставама. Датовања ових норвешких налаза не указују да су прстенови са Торовим чекићима старији од амулета. Предмети пронађени у гробовима са инхумираним покојницима и у оним са спаљеним су, такође, равномерно заступљени. У Норвешкој су ранохришћански гробови садржали инхумиране покојнике, док је пагански обичај подразумевао оба начина – скелетно сахрањивање и кремацију. Ако би Торов чекић био одговор на хришћанство, за очекивати би било њихово веће појављивање у гробовима са спаљеним покојницима као контраст хришћанском обичају сахрањивања. Међутим, то није случај.

Због мале количине налаза Торових чекића на тлу Норвешке, тешко се може извести закључак о њиховој реакционарној употреби против надоласећег хришћанства. Овај предмет изгледа није довољно коришћен у Норвешкој и не представља кључни симбол отпора према хришћанској вери. Ова констатација не мора да значи да пронађени примерци нису одлика реакције на нову религију, али се та реакција боље манифестује у неким

⁴⁸ J. Pettersen, *Vikingetidens Redskaper*, Oslo 1951, 432.

⁴⁹ S. W. Nordeide 2006, 219.

⁵⁰ C. Blindheim и др, „Kaupang-funnene Vol. 1“, *Norske oldfun Vol. XI*, Oslo 1981, 181.

другим деловима материјалне културе, него у Торовим чекићима⁵¹. Како сматра С. Валакер Нордајде, требало би очекивати много већи број налаза Торових чекића у гробовима ако се налази у њима сматрају личним. Она не сматра да је појава ових предмета оличење новонастале религијске кризе, већ да су они могућ одраз друштва у којима цвета богата религијска свест.

Налази у Норвешкој одговарају временском раздобљу увођења хришћанства у ову земљу. Уочљиво је да нема налаза Торових чекића у норвешким градовима који су оснивани око 1000-е године. То наводи на помисао да ови предмети тада више нису били у употреби, или чак да га људи у овим градовима нису претерано волели, што даље иницира да је популација ових урбаних центара била хришћанска. Најинтересантнија је чињеница да се северно од линије Берген–Штокхолм на европском континенту ови амулети не појављују⁵². Према Е. Вамерсу, ова појава се може објаснити трима констатацијама: да су Торови чекићи повезани са бившим данским етничким простором, да су повезани са подручјима под данским утицајем и да се односе на области где се хришћанство најраније развијало⁵³. С. Валакер Нордајде се слаже углавном са Вамерсовим главним констатацијама, али се не слаже са могућношћу да народ ван ових области није знао за бога Тора или да се хришћанска мисија појавила касније ван овог простора. Оно што се још не подудара са Вамерсовим теоријама јесте појава хришћанских гробова у Море и Ромсдалу, који су старији од најпознијих Торових чекића на крајњем југу Норвешке, а хришћански гробови се изгледа појављују на северу све до Тренделага једнако рано као што се јављају на крајњем југу. Пагански гробови изгледају новији у „области Торовог чекића“ као и ван ње. У Норвешкој постоји и већи број места чије је име настало од Торовог имена, али су сва та места углавном концентрисана у јужној Норвешкој, не северније од области Согн ог Фјордане⁵⁴.

Поједине саге указују на постојање Торовог култа и у централним деловима Норвешке, посебно у Тронделагу, али су оне за сада једини извор без конкретнијег поткрепљења.

Уочено је да археолошки подаци и топонимија указују на мали простор практиковања Торовог култа у Норвешкој, који се уклапа у већу територију јужне Скандинавије и најближих области на западу и истоку. Саге указују на нешто другачију ситуацију, која је до данас остала археолошки непроверена. Све у свему, ситуација на тлу Норвешке је за сада таква, да налази Торових чекића не могу представљати знатан пример протеста про-

⁵¹ S. W. Nordeide 2006, 219–220.

⁵² Исто 2006, 221.

⁵³ V. E. Wamers 1997, 85, 99.

⁵⁴ S. W. Nordeide 2006, 221.

тив хришћанства, те се хришћанство сусретало највероватније са различитим изазовима дуж земље у зависности од локалних веровања и обичаја⁵⁵.

Привесци са југа Шведске, што се односи на стару данску територију, хронолошки су најмлађи и припадају времену раног XI века, па се контекстуално уклапају у хронологију покрштавања данске територије која је ишла од југа према северу и од запада према истоку⁵⁶. На територији Шведске, око 40% огрлица са Торovým чекићима потиче из мушких гробова, за разлику од Данске где већина припада женским гробовима⁵⁷. Гвоздене огрлице са Торovým чекићима су најбројније у области Маларен, где је до сада откривено 450 прстенова, укључујући 58 из гробова у Бирки⁵⁸. Засигурно неки од најлепших примерака ових амулета потичу са територије Шведске. Три примерка се посебно издвајају, од којих је један пронађен на подручју области Сконе, други потиче из Ерикторпа у источном Готланду а трећи из Бредсатре на острву Еланду (Сл. 4). Сви они садрже представу на својим дршкама за коју поједини сматрају да представља зооморфни мотив, тј. птицу грабљивицу, док су неки склони да у овој представи виде лице самог бога Тора. На примерку из Сконе се опажају продорне очи које би се могле упоредити са Торovým, али сличне очи се опажају и на осталим примерцима (Сл. 5). Велики кљун, који се налази на чекићу из Сконе, можда би могао да представља стилизовани Торов нос. На привесцима из Сконе и Ерикторпа се опажају и велике обрве око очију представе, као и стилизована брада (Сл. 6)⁵⁹.

⁵⁵ Исто 2006, 222.

⁵⁶ M. Koktvedgaard Zeiten 1997, 28.

⁵⁷ K. Ström, „Thorshammerringe und andere Gegenstände des heidnischen Kults“, *Birka II* (yp. G. Arwidsson), Stockholm 1984, 136–137.

⁵⁸ A. S. Gräslund, *Ideologi och Mentalitet. Om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont*, Uppsala 2002, 57.

⁵⁹ R. Perkins, *Thor the Wind-Raiser and the Eyrarland Image*, London 2001, 122.

Сл. 4 – Сребрни Торев чекић из Еланда, Шведска/ *Silver Thor's Hammer from Öland, Sweden (преузето из Perkins 2001 : 121; fig. 26)*

Сл. 5 – Сребрни Торев чекић из Сконе, Шведска/ *Silver Thor's Hammer from Scania, Sweden (преузето из Perkins 2001 : 120; fig. 24)*

Сл. 6 – Торев чекић из Ериксторпа, Шведска/ *Thor's Hammer from Erikstorp, Sweden (преузето из Perkins 2001 : 120; fig. 25)*

Са територије европског дела Русије, до изласка рада Г. Л. Новикове, познато је око 100 налаза гвоздених оглица без привезака и 36 налаза са привесцима (Сл. 7).

Сл. 7 – Налази гвоздених огрлица у источној Европи. Белим кружићем су приказани налази без привезака, а црним налази са Торовим чекићима/
Findings of the Iron Necklaces in the Eastern Europe. The White Circles Display Findings without Pendants, and Black Circles display findings with Thor's Hammers (преузето из Novikova 1992 : 76; fig. 1)

Од свих њих, 9 налаза је садржало чекиће као привеске. Гвоздене огрлице су пронађене на северу од југоисточног дела области Ладогe, па све до области Чернигова и Лавова на југу. Већина ових налаза потиче из гробова. Гвоздене огрлице са чекићима су пронађене на само 9 налазишта и то у гробовима-хумкама на налазиштима Галицино и Вахрушево у области Ладогe, затим у Старој Ладоги, Городишчу близу Новгорода, на некрополи у Пскову и гробовима у Михајловску, Тимереву, Гњездову и Шестовици, као и у самом насељу Гњездову. Пронађени су и појединачни гвоздени аму-

лети у облику чекића на налазиштима Стара Ладога, Новгород, Городишче у близини Новгорода, неутврђеном насељу Николское V у области Вологда, Вес у Владимирској области, на некрополи Городишче у области Јарослављ и на некрополи и неутврђеном насељу Гњездово. Налази Торових чекића су повезани и са одређеним култним објектима на локалитетима дуж водених токова река Волхов, Великаје, Дњепра и Волге⁶⁰. Још је Х. Р. Елис Дејвидсон изнео претпоставку да су гвоздене огрлице могле симболизовати Светску змију, Торовог великог непријатеља⁶¹. Гвоздене огрлице су обично садржале између 1 и 5 привезака у облику Торовог чекића, али је тај број најчешће износио 3. Поред њих, ту је обично бивао прикачен један мали прстен или два⁶². На скандинавским примерцима број окачених привезака варира између 1 и 15⁶³. На њима се налазе и комбинације различитих привезака или је мали прстен постављан са једне стране чекића. Постоје и случајеви где су постављени искључиво само Торови чекићи или искључиво прстенови. У источној Европи су забележене и 4 гвоздене огрлице са спиралном гвозденим жицом која је обмотавана око ње, а две од њих су садржале привеске у виду Торових чекића. Г. Л. Новикова је извршила поделу гвоздених оглица источне Европе на основу начина „вешања“ привезака о њих. У прву категорију спадају огрлице са директним качењем привезака, без посредне везе између њих. У ову групу улазе најбројнији примерци, који су потврђени примерцима из Городишча близу Новгорода, Пскова, Михајловска, Тимарева, као и Гњездова, а потврђени су бројним паралелама из Скандинавије. У другу категорију спадају примерци где су привесци прикачени малим прстеном за огрлицу као посредном везом. Ту је сваки привезак-чекић привезан за посебни мали прстен, пречника између 1-2,5 цм, а крајеви гвоздене жице прстенова су уплетене међусобно или су закривљене тако да формирају куке. Овакви примерци су забележени на некрополи у Гњездову и Михајловску. Наредној групи припадају огрлице са привесцима прикаченим спајалицом као посредном везом. На овим примерцима су привесци – чекићи или мали прстенови окачени о спајалицу од гвоздене жице, која је прикачена за огрлицу са петљама формираним на крајевима спајалице. Овакве варијанте су проналажене у Гњездову, као и у Владимирским хумкама, а њихове паралеле постоје на територији Шведске и Оландских острва (Сл. 8)⁶⁴.

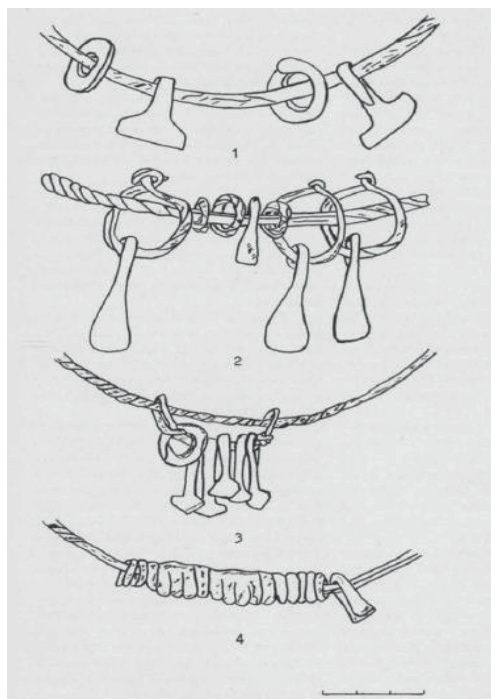
⁶⁰ G. L. Novikova, „Iron neck-rings with Thor's hammers found in Eastern Europe“, *Fornvännen* 87, Stockholm 1992, 75.

⁶¹ H. R. Ellis Davidson, „Thor's hammer“, *Folklore* vol. 76(1), Abingdon 1965, 10.

⁶² G. L. Novikova 1992, 80.

⁶³ K. Ström 1984, 108.

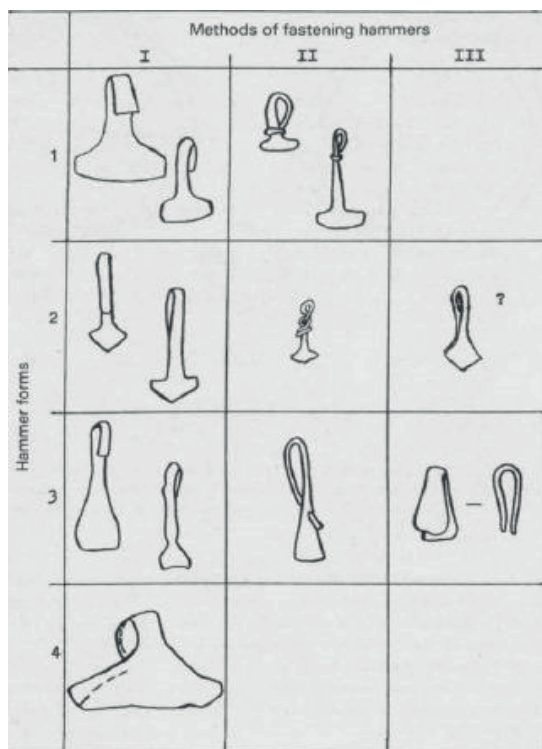
⁶⁴ G. L. Novikova 1992, 80.

Сл. 8 – Комбинације и размештај привезака на огрлицама. Начин качења привезака на огрлицу (према налазима из Гњездова)/ *Combinations and distribution of the Pendants on the Necklaces. The Ways of Hanging the Pendants on the Necklace (According to the Findings from Gnezdovo) (преузето из Novikova 1992 : 81; fig. 3)*

У источној Европи, амулету у облику Торовог чекића се разликују у облицима и обично су равни. Њихова дебљина се не мења од главе до дршке чекића и обично износи између 1,5 и 3 мм. Поједини налази из Гњездова су нешто тањи од дршака на доњим деловима, што их приближава нешто више облицима правих чекића.

Г. Л. Новикова је извршила поделу чекића по хоризонталној оси у три групе према начину качења на гвоздену огрлицу тј. према облику ручке. Овом поделом, привесци су подељени на оне у облику удице, омче и облика слова У (Сл. 9). Први метод причвршћивања је најједноставнији и најшире распрострањен, па се појављује на готово свим налазиштима са налазима гвоздених огрлица са Торовим чекићима. Други метод је регистрован само у Гњездову. Као што је речено, вредно је напоменути постојање варијанте где су сва три начина качења привезака заступљена на једној огрлицу. У скандинавском материјалу, сва три начина причвршћивања привезака су заступљена, али је доминантан први начин.

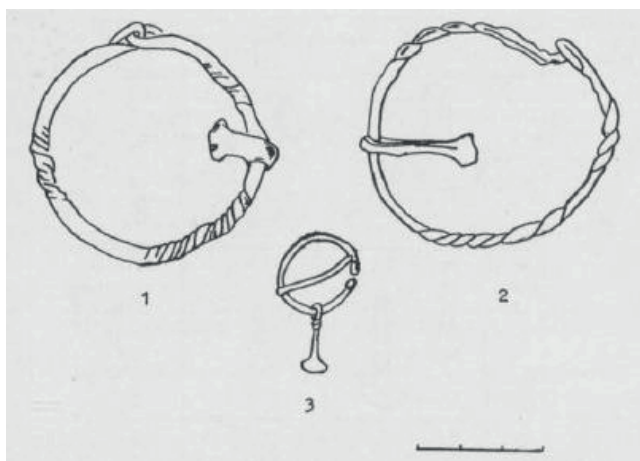
Сл. 9 – Класификација привезака у виду Торовог чекића/ *Clasificatiion of the Pendants in the Shape of Thor's Hammer* (преузето из Novikova 1992 : 83; fig. 4)

Према вертикалној оси, привесци-чекићи су подељени према њиховим облицима на правоугаоне, ромбоидне, трапезоидне и троугаоне. Први облик привезака је најсличнији чекићима са дршкама, док трећи облик има мало сличности са чекићем и израђени су прилично небрижљиво. Последњи, троугаони облик је заступљен само једним примерком из Гњездова. Прва три облика су широко распрострањена на истоку Европе, од којих је правоугаони облик најчешће заступљен. Овај облик се појављује и међу налазима из Бирке, премда је на том налазишту најзаступљенији трапезоидно-аморфни облик, док они ромбоидни потпуно недостају. Ова појава је највероватније повезана са локалном производњом и особинама занатлија. Уочљиво је да привесци у облику слова L нису до сада регистровани на простору источне Европе, а троугаони и ромбоидни се нешто разликују у облику и димензијама. Релативна хронологија облика привезака, начина везивања и метода качења привезака на гвоздене огрлице, остаје још увек недовољно решена због добијеног широког датовања налаза⁶⁵. Може се

⁶⁵ G. L. Novikova 1992, 82.

само наслутити да су привесци превоугаоног облика са заобљеним ивицама нешто старији, као и они трапезоидног облика. У ову групу могу ући и они немарно израђени, који су вероватно повезани са дегенерацијом као и непознавањем значаја ових амулета, или чак можда променом њиховог значења⁶⁶.

Са налазишта Городишче у близини Новгорода и једног гроба у Шестовици потичу слични налази два гвоздена прстена са пречником од око 6 цм, од којих је један садржао ромбоидан, а други трапезоидан чекић (Сл. 10). Према Новиковој, ови предмети сведоче да гвоздене огрлице нису увек ношене око врата, и да су су у овом случају ови мали примерци направљени у ритуалне сврхе. Д. И. Блајфелд сматра да су ови предмети представљали делове веће гвоздене огрлице⁶⁷, док их Е. Н. Носов интерпретира као наруквице⁶⁸.

Сл. 10 – (1-2) Минијатурне гвоздене „огрлице“ из Городишча код Новгорода и Шестовича (3) Кружна фибула од бронзе са „чекићем“ из Гњездова/ *Miniature Iron “Necklaces” from Gorodishche by Novgorod and Shestovica (3) Round Bronze Fibula with the “Hammer” from Gnezdovo* (преузето из Novikova 1992 : 84; fig. 5)

Јединствен примерак у источној сфери ових налаза представља једна мања кружна фибула, пречника 2 цм, направљена од кружне бронзане жице, о коју је окачен минијатурни бронзани чекић. Ова фибула из Гњездова припада најраспрострањенијој врсти кружних фибула са спиралним крајевима и кружним пресеком на источноевропском простору. Сличне

⁶⁶ Исто 1992, 83.

⁶⁷ Д. И. Блајфелд, *Давньоруські пам'ятки Шестовиці*, Київ 1977, 108.

⁶⁸ В. Я. Конечкий, Е. Н. Носов, *Загадки Новгородской округи*, Ленинград 1985, 60.

фибуле су проналажене у Бирки, али је примерак из Гњездова са минијатурним чекићем за сада јединствен налаз⁶⁹.

У неутврђеним насељима, као што су Стара Ладога или Гњездово, појединачни амулети у облику Торовог чекића су могли припадати гвозденим огрлицама, могли су бити коришћени као појединачни амулети или да припадају комплетима који нису очувани⁷⁰.

О начину ношења ових амулета на тлу источне Европе може сведочити налаз из једног гроба – хумке у Гњездову, где је гвоздена огрлица са Торовим чекићем понађена на подручју грудних костију жене која је била сахрањена у седећем положају. И остале огрлице без привезака, које су проналажене у гробовима, налазиле су се у пределу врата⁷¹. Налази гвоздених огрлица су изузетно ретки у скелетним гробовима на подручју Скандинавије и представљају свега 5% налаза, док су нешто више заступљени на некрополи у Бирки⁷². Ово указује на незнатну везу између ове врсте предмета и скелетног сахрањивања на овом тлу. Примећује се, са друге стране, да се гвоздене огрлице јављају у женским гробовима у пределу врата, што указује да су коришћене као лични накит у време живота покојнице као и после смрти. Код спаљених покојника, разликује се случај до случаја, где се огрлице јављају већином у женским гробовима, али се јављају случајеви када се налазе у мушким гробовима, дуплим гробовима, мушко-женским гробовима, као и у дечијим. На налазишту Гњездово, забележено је 13 случајева где су гвоздене огрлице постављане на раменима урни, а једна са чекићима је постављена испод урне. Битно је напоменути да се гвоздене огрлице „скандинавског“ типа налазе претежно у појединачним гробовима са спаљеним покојницима, као и у двостуким гробовима. Обред постављања огрлице на раме урне се интерпретира према појединим истраживачима као симбол постављања овог предмета на оригинално место ношења на новој „кући“ покојника који је „васкрсао из пепела“. Понекад је пречник обода урне већи од пречника огрлице, па се ови предмети у том случају похрањују унутар, над спаљеним костима. То показује да ове огрлице нису посебно прављене у фунерарне сврхе, а као потврде ове констатације сведоче и налази истих предмета из нефунерарних контекста, тј. насеља⁷³.

⁶⁹ В. А. Малъм, „Подковообразные и кольцевидные застёжки-фибулы“, *Труды Государственного Исторического музея* 43, Москва 1967, 152.

⁷⁰ G. L. Novikova 1992, 84.

⁷¹ С. И. Кочуркина, *Памятники юго-восточного Приподожья и Прионежья X–XIII вв.*, Петрозаводск 1989, 180, 194; М. А. Сабурова, М. В. Седова, „Некрополь г. Суздаля“, *Культура и искусство средневекового города*, Москва 1984, 115–117.

⁷² K. Ström 1984, 130.

⁷³ G. L. Novikova 1992, 85.

Налази гвоздених огрлица са Торовим чекићима у сахранама са бродом, или са делом брода, као и присуство камених структура у хумкама и других налаза нордијског порекла, указују да су особе сахрањене на овим местима скандинавског порекла. Како сматра Г. Л. Новикова, ови предмети су свакако служили као амулети њиховим власницима, али није још увек потпуно јасно да ли су ови предмети носили свакодневно или су само служили као сакрални објекти. У прилог претпоставци да су ношени свакодневно указују фрагменти огрлица из насеља који указују на локалну производњу, а у прилог њиховом коришћењу као сакралних објеката иду налази минијатурних огрлица.

Најранији налази гвоздених огрлица потичу из слојева VIII и прве половине IX века са налазишта Гњездово и Стара Ладога⁷⁴. Већи број налаза се датује у X и почетак XI века⁷⁵. Ово би могло потврдити чињеницу да се ова врста налаза појављује на северу источне Европе у VIII и IX веку, у насељима која су имала ране контакте са Скандинавијом. Говорећи о широком датовању ових огрлица са Торовим чекићима у периоду од VIII до XI века, запажа се њихова најинтензивнија употреба у време X и почетка XI века на територији земље Руса. Они су сасвим извесно служили као амајлије и нису могли бити предмет трговине, те су на исток Европе стигли са поштоваоцима култа или су били направљени за њих на источном делу Европе. Налази Торових чекића у гробовима жена и деце, као и у насељима, указују да су скандинавске породице живеле на истоку, на територији земље Рус. Новикова сматра да су жене сахрањене са различитим северњачким паганским амулетима, а посебно Торовим чекићима, биле Скандинавке, а не локалне конкубине обучене по скандинавској традицији. Она истиче да појединачни налази култних предмета ван контекста фунерарне праксе и гробног инвентара не могу бити индикатори етничке припадности⁷⁶.

У западној хемисфери појаве амулета у облику Торовог чекића, различити типови су пронађени у Норфолку на територији Енглеске (Сл. 11). Електрумски чекић са перфорираном декорацијом је пронађен у Јужном Лофаму, а већина других налаза припада обичним сребрним примерцима, са изузецима као што су оловни примерак који је могао служити као модел и јединствени сребрни чекић у облику брода, са главом испуњеном златном

⁷⁴ О. И. Давидан, „К вопросу о контактах древней Ладоги со Скандинавией“, *Скандинавский сборник* 16, Таллин 1971, 137; Г. Ф. Корхухина, „О некоторых ошибочных положениях в интерпретации материалов Старой Ладоги“, *Скандинавский сборник* 16, Таллин 1971, 125–127.

⁷⁵ G. L. Novikova 1992, 86.

⁷⁶ Исто 1992, 87.

филигранском жицом⁷⁷. Викиншку природу енглеских налаза најбоље илуструје примерак пронађен у једном гробу на налазишту у Рептону. У питању је гроб мушкарца старости између 35 и 40 година, на чијем је врату пронађен Торев чекић који је у гроб доспео највероватније у време док је Рептон служио као база велике викиншке војске која је ту презимела 873/874. године⁷⁸. Још 3 или 4 примерка су пронађена у претпостављеном зимском кампу у Торксеју из 872/873. године⁷⁹. На основу ових налаза, јасно се издваја пагански контекст позног IX века за појаву Торевих чекића у Енглеској.

Сл. 11 – Налази Торевих чекића из Норфолка (Енглеска)/ *Findings of Thor's Hammers from Norfolk (England)* (преузето из Pestell 2013 : 241; plate 3)

На енглеској територији, број ових амулета је још увек мали, али је довољан за издвајање неких општих запажања о њиховом карактеру. Уочљиво је да су предмети углавном прављени од сребра и олова, што је

⁷⁷ T. Pestell, „Imports or immigrants? Reassessing Scandinavian metalwork in Late Anglo-Saxon East Anglia“, *East Anglia and Its North Sea World In The Middle Ages* (ур. D. Bates, R. Liddiard), New York 2013, 240.

⁷⁸ M. Biddle, B. Kjølbbye-Biddle, „Repton and the „Great Heaten Army“, 873–4“, *Vikings and the Danelaw* (ур. J. Graham-Campbell), Oxford 2001, 60-65.

⁷⁹ M. A. Blackburn, „The Viking Winter Camp at Torksey, 872–3“, у : M. A. Blackburn, *Viking Coinage and Currency in the British Isles*, London 2011, 233.

донекле и збуњујуће, јер већински сребрни примерци указују на њихову посебност, док оловни примерци то оспоравају. Оловни су могли служити и као модели. Опажа се изостанак привезака од бакарне легуре, која је била свеprisутна на овом простору и од које је израђиван други накит овог периода⁸⁰.

Амулети у облику Торовог чекића се на енглеској територији потпуно поклапају са територијом Дејнлоуа, што указује да ти налази вероватно нису дошли само са викиншким ратницима, као што је то случај са Рептоном и Торксејом, већ са мушким и женским насељеницима овог простора. Тешко је установити и до ког периода су ови амулети били у употреби на енглеском тлу. Очиглено су ове амулете на тлу Енглеске (Дејнлоуа) носили етнички Скандинавци и такав њихов спољашњи исказ је постао посебно осетљив на накнадну и убрзану христјанизацију Дејнлоуа. Насупрот овом процесу, дуже време које је било потребно за покрштавање Скандинавије је утицало на појаву предмета попут калупа за израду Торових чекића заједно са крстовима у другој половини X столећа (Сл. 12)⁸¹.

Сл. 12 – Калуп из Јуланда за израђивање привезака у виду Торовог чекића и за израду крстића-привезака/ *Matrix from Jutland made for the Production of Thor's Hammer Pendants and for the Production of Cross-Pendants* (преузето из Ellis Davidson 1965 : plate II)

⁸⁰ T. Pestell 2013, 240.

⁸¹ T. Pestell 2013, 242.

Од великог значаја је велики Торов чекић из Вичингхема са златним филигранским уметком, који највероватније припада локалној норфолкшкој производњи⁸². Генерално посматрано, сребрни примерци са златним филигранским уметцима су веома ретки у целокупном корпусу налаза. Са друге стране, није сасвим једноставно закључити да су овакви религијски предмети прављени у источној Англији, али је на том простору било засигурно довољно паганских поклоника за њихову наруџбину⁸³. Предмети из Норфолка су од великог значаја за разумевање прехришћанског веровања која су постојала у источној Англији и ти предмети нису били прихваћени од стране локалне популације, као што је то случај са нпр. фибулама. Те разлике у великој мери указују на присуство страног фактора⁸⁴. До 2013. године на територији Енглеске је откривено 18 амулета Торових чекића, који су јасни индикатори присуства скандинавске популације и јасно их издвајају од локалног, Англо-Саксонског живља⁸⁵.

На питање зашто су амулети у облику Торовог чекића постали најрепрезентативнији пагански симбол, одговор можда треба тражити у чињеници да је Тор био бог широког народних маса, док је Один био оличење тадашње аристократије. Зато је он могао бити главни репрезент отпора према ново-придошлом хришћанству у коме су пагански Данци видели свога заштитника, када је хришћанска вера претила да њихов дотадашњи државно-религијски поредак доведе до хаоса. Борба овог божанства против дивова је симболично претворена у борбу против хришћанства⁸⁶. Једно од могућих објашњења указује да је врховни бог Один повезиван са хришћанским Богом, док је Тор, као Одинов син, упоређиван са Христосом, сином Божјим⁸⁷. Торovo оружје – чекић Мјолнир је паганима постао омиљени симбол, јер је симболички могао да сруши Христоса и његове следбенике. Према томе, амулет Торов чекић је могао служити као израз отпора према хришћанству, или као пагански симбол вере. Потребно је направити и разликовање одређених врста Торових чекића, јер само понеки лични примерци јасно могу бити повезани са реакцијом против хришћана. Они примерци који су се нашли на колима мртвих, су са друге стране засигурно вршили функцију заштите преминулог. Пре свега, потребно је имати на уму да су ови предмети могли имати дуплу функцију – магијску и конфесионалну, што их не удаљава од њихове интерпретације као амулета⁸⁸.

⁸² N. Mills, *Saxon and Viking Artefacts*, Witham 2001, 73 no. V198.

⁸³ T. Pestell 2013, 242.

⁸⁴ T. Pestell 2013, 244.

⁸⁵ S. H. McLeod, „The Acculturation of Scandinavians in England : A Consideration of the Burial Record“, *Journal of the Australian Early medieval Association* 9, Melbourne 2013, 85.

⁸⁶ M. Koktvedgaard Zeiten 1997, 50.

⁸⁷ L. C. Nielsen, „Hedenskab og kristendom. Religionsskiftet i vikingetidens grave“, *Høvdingesamfund og Kongemagt* (yp. P. Mortensen, B. M. Rasmussen), Aarhus 1991, 250.

⁸⁸ M. Koktvedgaard Zeiten 1997, 50.

Summary

THE THOR'S HAMMER- SHAPED MEDIEVAL AMULETS IN THE LIGHT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN OLD RELIGION AND CHRISTIANITY IN THE MEDIEVAL NORTHERN EUROPE

This text includes the current knowledge about medieval amulets in the shape of the Thor's hammer whose origin is in Scandinavia. At the beginning of this work, a brief biography of the north god Thor is given, as well as the chronology of the Christianization of Scandinavia. In this area, those pendants can be found in the time range from late 8th until the 11th century, mainly in the context of women's graves or in the hoards of the latter period. In addition to their main territory, they appear from Iceland to the Dnieper area in Eastern Europe. The conclusion based of the written and visual sources is that this object symbolized the weapon of the Norse Thunder god – Mjölner (hammer of Thor), and that it served as an amulet expressing reaction of the pagan population against the new coming Christianity. Also, it could serve as an expression of the old faith, as a symbol of magic, as the protector of marriage and fertility, etc. In England and Eastern European territory, these amulets are indicators of the presence of the Scandinavian population. This paper also incorporates different opinions which deny the nature of this object as a protest against the new religion.

Историја – History

УДК, 271.222(497.11)-9(497.113)
271.222(497.11)-842(497.113)
271.222(497.11)-726.1-36:929 Сава, свети

Ма Бранислава Р. Коњевић

Завичајни музеј Рума

УТИЦАЈИ И ЗНАЧАЈ СВЕТОСАВЉА У СРЕМУ

Сажетак: На осамстоту годишњицу од проглашења аутокефалне српске цркве, у историјским околностима у којима данас живимо, чини се да је неопходан овакав приказ који ће нам одговорити на питања ко смо, од када смо и зашто смо? Бавећи се завичајном историјом, то јест историјом простора Срема и данашње Војводине, на ова питања је одговорено само са аспекта простора, али су одговори и разјашњења подједнако важни и примењиви на било који други део данашње Србије. У раду ће бити дат сажет преглед историје Срба на том простору, као и утицај Српске православне цркве и светосавља на њихов живот и опстанак. Биће дато објашњење на чему се темељи светосавље на овом простору и у чему су његови корени. Посебно ће бити посвећена пажња првом српском архиепископу Светом Сави и неговању његовог култа на простору Срема. Биће речи о црквама и о једином манастиру који су њему посвећени, али и о настанку химне и неговању традиције слављења овог светитеља у српским домовима, школама и црквама.

Кључне речи: Светосавље, Срби у Срему, култ Св. Саве, Светосавска химна.

Значај светосавља за целокупну историју српског народа, а посебно за Србе расељене у вековним сеобама је немерљив. Српска православна црква је имала огромну улогу у формирању свести о државности код Срба, а само хришћанство је имало важну улогу у интегрисању и конституисању српског народа и велики утицај на формирање његове друштвености. Срби су своју прву праву државу формирали управо онда када су примили

хришћанство, а када је Српска православна црква стекла 1219. године аутокефалност, она постаје главни чинилац који утиче на јачање свести српског народа о тој државности. У каснијим периодима српске историје, у којима је долазило до губитка државне самосталности, Српска православна црква је одиграла значајну улогу у националном окупљању и очувању националне свести и идентитета.

Улога Српске православне цркве у уједињењу српског народа је огромна. Она је Србе одувек окупљала и повезивала. Борила се против разједињавања и конфронтирања Срба свим средствима кроз читаву српску историју. Ту борбу је могла да спроведе, јер је од свог формирања као аутокефална црква, имала савршено уређење и организацију, развијено учење и способност да код српског народа развије свест о највишим европским и светским цивилизацијским тековинама. Источно, православно хришћанство, које се учврстило у српској цркви, постаје снага развоја српског друштва. Православље Србима даје духовност која ће подстицати развој српског националног бића, идентитета и самосвести. Кроз учење Светог Саве створена је аутентична култура са српским обележјима којом су Срби заузели своје место у хришћанској цивилизацији. Развијајући и негујући светосавље, Срби су остварили своју националну зрелост и право на постојање. Светосавско православање и култура постају окосница српског националног и духовног јединства. Тако се Српска православна црква уткала у национални идентитет Срба и постала његов нераскидив део. Српски допринос светској култури и историји незамислив је без утицаја православања и светосавља. Светосавље је, у ствари, стил српског православања које није само у границама приватног, већ прожима схватања и поимања о традицији, народу, филозофији, друштвеном животу, култури, уметности... Кроз опште идеје хришћанских вредности уобличених у светосавском православању, Срби су изградили свој језик, писмо, друштвену и националну свест, морал, етику, стваралаштво, као и своје народне обичаје, традицију и државност.

Проглашење независне – аутокефалне српске цркве у XIII веку, представља највећи политички потез српске дипломатије тог времена, а можда и уопште, а главног носиоца те активности, монаха Саву Немањића, потоњег архиепископа, сврстава у ред најзначајнијих личности у српском народу. Опште је познато какав значај је овај догађај имао за политичку судбину српског народа тога времена, међутим, тај чин је имао још значајнију улогу у даљој судбини српског народа, као и сам његов носилац. Тако ће лик Растка Немањића, каснијег монаха Саве проћи кроз разне фазе прихватања и поимања међу Србима, од проглашења за свеца, па до одрицања и негирања његовог значаја, у зависности од тога како су се прилике мењале. Ипак, он је успео да се до данас одржи на самом врху културне лествице српске историје.

Срем је већ после првих турских освајања постао стециште расељених Срба и у њему су се убрзо јавили идеални услови за учвршћивање и

ширење култа о Светом Сави. Наиме, Немањићи су, као и каснији владари Србије, обраћали пажњу и на Србе северно од Саве и Дунава. О томе сведоче цркве и манастири на подручју Срема који су настајали или су обнављани вољом владара из династије Немањића, Лазаревића, Бранковића. Још је и сам Свети Сава схватио значај простора северно од Саве и Дунава за српски народ остављајући у аманет архиепископски престо баш неком са тих простора. Ширењем православног хришћанства на те просторе архиепископ Сава је указао који значај тај простор има као евентуална одступница у случају неке велике опасности за Србију, или чак на могућност да се српска држава преко православног хришћанства легитимно територијално прошири северно од Саве и Дунава, можда чак фаворизујући Срем.

Наследник архиепископа Саве, други архиепископ српски, био је Арсеније Сремац, један од највећих подвижника у жичком братству. Сава Немањић га је сматрао и својим најодговорнијим учеником. У житију Арсенија Сремца које је написао архиепископ Данило II, у оквиру свог дела „Животи краљева и архиепископа српских“¹, наводи се да је овај био родом „од сремске земље“. Но, како српска историографија усваја да је средњовековни Срем обухватао и територију данашње Посавине, Мачву, долину Колубаре и крајеве све „до Ужица“, може се сматрати да он није потекао са простора данашњег Срема. Међутим, и угарска политичка топографија раздвајала је Ово страни и Оно страни Срем (*Syrmia Citerior et Ulterior*), то јест данашњи Срем и „Срем“ јужно од Саве ка Колубари. У намери да се реши питање завичаја првог наследника Светог Саве, мора се обратити пажња на места у поменутом житију где се види да се Свети Сава два пута интересује за завичај свог ученика, исказујући бригу и нарочито занимање за његову постојбину. Стога је велика вероватноћа да је место рођења другог српског архиепископа било северно од Саве и Дунава, то јест у данашњем Срему, а у питању је вероватно село Бингула или Дабар код Старог Сланкамена.²

Архиепископ Арсеније наследио је архиепископски престо 1233. године, на лично заузимање архиепископа Саве, пошто се овај повукао и отишао на своје друго путовање у Свету Земљу. Архиепископ Арсеније је

¹ Архиепископ Данило II написао је шест житија: Житије краљице Јелене 1317, Житије краља Драгутина 1320/1330, Житије краља Милутина 1324, Житије архиепископа Арсенија I, Житије архиепископа Јоаникија и Житије архиепископа Јевстатија I, последња три између 1324. и 1327. године, као и две службе архиепископима Арсенију и Јевстатију несталих пре 1324. године. Језгро зборника „Животи краљева и архиепископа српских“, то јест такозваног „Даниловог зборника“ или „Цароставника“ чине набројане житије. Зборник је кодификован тек после 1375. године, а садржи и књижевне радове Данилових настављача. Овај рукопис је од непроцењивог значаја, а прво штампано издање доживео је 1866. године. Објављен је у Штампарији Светозара Галица и компаноа, а чува се у БМС у колекцији „Српске књиге од 1801. до 1867. године“.

² О Арсенију Сремцу и месту његовог рођења више у: Озимић Небојша, „Култ Св. Арсенија I у српском народу“, *Зборник III–IV* (Горан Совиљ), Завичајни музеј Рума, Рума, 1999/2000, 47–56.

подигао цркву Св. Апостола у Пећи, одредивши јој да уместо Жиче буде седиште српске цркве, јер је Жича стално била изложена нападима и пљачки. Заједно са краљем Владиславом организовао је пренос моштију архиепископа Саве из Трнова у Србију и учествовао је у преносу столице епископа стонских из манастира Пресвете Богородице у Стону у манастир Светог Петра и Павла на Лиму. Са чела српске цркве повукао се 1263. године због болести. Умро је три године касније, а сахрањен је у својој задужбини, у Цркви Св. Апостола у Пећи. Његове мошти су пред турском опашношћу сељене у неколико манастира у Црној Гори, а део њих се чувао и у манастиру Крушедол у Срему.

Нарочито је био важан однос карловачких митрополита према овом светитељу, те Богословија у Сремским Карловцима данас носи име и за небеског заштитника има светог Арсенија Сремца, другог архиепископа српског. Лик светог Арсенија, поред минијатура у рукописима, живописан је у Пећкој Патријаршији, Дечанима, Студеници, Ариљу, Сопоћанима и у многим другим манастирима и црквама.

О жељи да се српство учврсти северно од Саве и Дунава сведочи и ктиторска делатност каснијег српског краља, краља Драгутина (1276–1282).³ Сматра се да је краљ Драгутин обновио и подигао манастире Велику и Малу Ремету, као и манастир Бешеново, а по легенди приписује му се и настанак манастира Кувездин, иначе јединог манастира код Срба посвећеног Светом Сави и оцу му Светом Симеону.

После Немањића о православном хришћанству на простору Срема бринули су и потоњи владари. Један документ из 1381. године идентификован у књигама протокола у Архиву српске академије наука у Сремским Карловцима (у даљем тексту АСАНУК)⁴ говори да је кнез Лазар Хребељановић одржавао везе са монашћом из манастира на Фрушкој гори. Може се закључити да манастир Врдник није случајно понео назив Сремска Раваница, поготово када се зна да су мошти кнеза Лазара из ђупријске Раванице пренете у овај манастир и ту су се чувале дуги низ година. О вези кнеза Лазара и манастира Врдник сведочи већ поменути документ.

Српског становништва у Срему било је доста још од преласка Авара и Словена преко тих крајева. Овај број се знатно повећао после турских напада на српске земље. После Косовске битке 1389. године и пада Деспотовине 1459, сеобе Срба са Балкана на север биле су врло честе. Како су они долазили у већим групама, Срем је неплански добио потпуно српски карактер.

³ О краљу Драгутину Немањићу и његовим везама са Сремом више у: Поповић Душан, *Историја Срба у Војводини*, Од најстаријих времена до Карловачког мира, књига I, Матица Српска, Нови Сад, 1990, 53–54.

⁴ АСАНУК, МПА, 1381, 4 1/2, 1302–1719.

Деспот Стефан Лазаревић постаје 1404. године вазал угарског краља Жигмунда и од њега добија многа, богата добра. Након што је поново положио заклетву на верност краљу Жигмунду 1411. године, добија Купиник (данас Купиново), Земун, Митровицу и Сланкамен, као најважније градове тадашњег Срема. Тако је деспот Стефан постао један од најмоћнијих великаша у Угарској, а тиме се још више мења етничка слика Срема. Пред турском најездом, угарско становништво се повлачи ка северу, у унутрашњост матице, а Срби се све више досељавају, тако да је Срем током неколико деценија постао готово чисто српска област. У Срему ће наставити да живи српска средњовековна држава, као угарска вазална област.⁵ Како деспот Стефан није имао потомака, покушао је да за живота реши питање наследника. То је учињено уговором закљученим са краљем Жигмундом у Тати 1426. године, по коме после смрти деспота Стефана Лазаревића, деспотски престо наслеђује његов сестрић Ђурађ Бранковић (1427–1456), а за време чијих наследника ће српска држава дефинитивно нестати са историјске сцене падом под власт Турака. После пада српске државе под турску власт 1459. године, последњи владари из династије Бранковића коначно су се скрасили у угарском Срему, на поседима које су још њихови преци имали. Баш због тога ће они у историји и понети назив сремски Бранковићи.⁶

Први који ће у Угарској понети титулу деспота после пада Деспотовине, био је деспот Вук, ванбрачни син слепог Гргура Бранковића.⁷ Вук је вероватно живео с оцем у Смедереву где остаје и наредних пет година после пада града под турску власт. Крајем 1464. године, Вук Гргуревић је дошао у Угарску као члан султановог посланства које је краљу Матији (1458–1490) нудило мир. Краљ Матија је одбио понуду, али је успео да наговори Вука да ступи у његову службу. Не може се тачно утврдити када је Вук ступио у службу краља Матије, али то је могло бити најраније у другој половини 1464. године. Вук је краља Матију интересовао пре свега као добар ратник, кога је он у почетку, изгледа, више користио у борби против својих хришћанских суседа, него против Турака. Да би лакше бранили јужну границу, угарски великаши и краљеви позивали су Србе са Балкана да пређу у угарске покрајине, нарочито у Срем. Од краља Матије Вук је добио поседе, међу којима су се истицали Купиник, Сланкамен, Беркасово и Ириг. Вук је поседе у Срему вероватно добио чим је ступио у Матијину службу, а

⁵ О деспоту Стефану Лазаревићу и његовим везама са Угарском више у: Поповић Душан, *Историја Срба у Војводини*, Од најстаријих времена до Карловачког мира, књига I, Матица Српска, Нови Сад, 1990, 72–74.

⁶ Динић Кнежевић Душанка, „Сремски Бранковићи“, *Истраживање IV*, (уредник Шандор Месарош), Институт за истраживање историје Војводине, Нови Сад, 1975, 5–47; и Прица Радомир, „Сремски деспоти“, *Срем у прошлости*, (уредник Борислав Стојшић), књига I, Сремске новине, Сремска Митровица, 1981, 89–91.

⁷ О Вуку Гргуревићу и његовом боравку у Угарској више у: Поповић Душан, *Историја Срба у Војводини*, Од најстаријих времена до Карловачког мира, књига I, Матица Српска, Нови Сад, 1990, 79–83.

касније, кад се истакао у борбама на западу, Матија га награђује и поседима у Славонији. Вук Гргуревић се настанио у Сланкамену, где је већ 1468. године подигао цркву Св. Николе. До 1483. године, Вук Гргуревић је веома успешно учествовао у борбама против Турака, али и на другим ратиштима где се борио угарски краљ. Због великог јунаштва, Вук Гргуревић је у народној традицији, остао упамћен под називом Змај Огњени. Неки извори говоре да је назив Змај можда добио и као носилац ордена „Змаја“. Тај орден је установио краљ Жигмунд, а њиме је одликовао и деспота Стефана Лазаревића. Да ли је Вук лично био носилац тог одличја нема података, али „Најзад Змај деспот Вук, ако баш није сам одликован тим орденом, или надимком, могао је и њега наследити од свог претка Стевана, чије је поседе у Срему наследио као вазал угарског краља.“⁸ На угарској страни, веран угарском краљу, деспот Вук остао је све до краја живота.

Вук је остао запамћен, пре свега, као ратник. Ратним ангажовањем увек је имао на уму обнављање српске деспотовине. Не може се са сигурношћу рећи колико је био у могућности да негује традицију српске државе и обраћа пажњу на цркву. Иако му народна традиција приписује подизање цркве у Сланкамену и манастира Гргетег, он није имао те приоритете. Бригу те врсте водили су легитимни наследници Бранковића. Доказ за то је што његово житије никад није написано, нити је проглашен за свеца. У народу је остао познат као јунак, док је остале легитимне Бранковиће црква прогласила за свеце. Деспотску титулу у Срему наследиће његова браћа од стрица, синови Стефана и Ангелине, Ђорђе и Јован Бранковић.

Мало је познато детињство каснијих деспота Ђорђа и Јована, али 1486. године долази до великог преокрета у њиховом животу. Те године, краљ Матија позива оба брата у Угарску. Ђорђа Бранковића је поставио за деспота уместо преминулог Вука Гргуревића, а Јовану је дао титулу барона. Краљ Матија им је одмах по доласку морао дати и поседе.⁹ „Додјељивање племства вршено је на неколико начина, а у првом реду: 1. краљевском даровницом – *Donatio regia*; 2. грбовницом или племићким листом – *Litterae armatae*“, а касније и „3. редом Марије Терезије“¹⁰. Браћа су поред добијених поседа имала и свој грб. Позив краља Матије је браћу Бранковиће затекао у Казалу, одакле су кренули са мајком и моштина свога оца преко Беча у Будим. Ту су посетили краља Матију, који уз деспотску титулу, Ђорђу даје и градове Купиник и Сланкамен са околним селима. Исте године добила су браћа и Беркасово. Породица је преко Будима стигла у Купиново 1486. године, где су у цркви Св. Луке спуштене мошти њиховог оца слепог Стефана. То значи да су се браћа са мајком овде настанила и да су то место

⁸ Поповић Душан, *Историја Срба у Војводини*, Од најстаријих времена до Карловачког мира, књига I, Матица Српска, Нови Сад, 1990, 80.

⁹ Исто, 84–89.

¹⁰ Атлагић Марко, *Српско племство и грбови у Дубровнику, Далмацији, Хрватској и Славонији*, Филозофски факултет Косовска Митровица, Косовска Митровица, 2011, 6.

изабрала за своје седиште. Да су ту стално боравили, види се и по томе што у Купинику издају повеље, а краљ им тамо упућује своје посланике и писма. Краљ Матија је изабрао и невесту за деспота Ђорђа. Била је то Изабела, рођака краљице Беатриче из арагонске династије, али је овај брак кратко трајао, вероватно због разлике у вери. Између 1497–1499. године деспот Ђорђе се тајно замонашио у манастиру Купиник, кога је раније сам основао и ту добио монашко име Максим. Не може се тачно утврдити када се закалуђерио, али је то сасвим сигурно било пре 23. јула 1499. године, јер тог дана повељу манастиру Есфигмену издаје само Јован као деспот, заједно с мајком Ангелином.

Дакле, Ђорђа Бранковића је на деспотском трону наследио млађи брат Јован Бранковић, који је ову титулу носио упоредо са њим још од 1494. године. Међутим, догађаји му нису били наклоњени. Положај Срба у тадашњој Угарској нагло се погоршао. По наговору племства, а нарочито католичке цркве, нови краљ Владислав одузео је Србима повластице које им је дао краљ Матија, а по којима су они били ослобођени од плаћања десетка католичком свештенству. Деспот Јован био је сасвим другачији од свог брата. Насупрот Ђорђу, склоном повученом монашком животу, Јован је био веома храбар и енергичан човек, потпуно заокупљен борбом с Турцима. Желео је да их истера из Србије и постане прави деспот, као некад његови преци. Бринуо је о Србима широм Срема што сведочи и документ у АСАНУК уписан у књиге протокола, али се он, нажалост, не налази на свом месту.¹¹ Наиме, у њему се помиње деспот Јован и активност око поделе прилога за многа места у Срему, набрајајући појединачно свако насеље. Водио је непрекидне борбе с Турцима, а изморен ратним напорима, умире 10. децембра 1502. године. Иза себе је оставио две кћери – Мару и Јелену. Како није имао мушких потомака, краљ Владислав нуди Максиму деспотско достојанство по други пут. Пошто је Максим то одбио, овај је одузео све поседе породици Бранковић. Смрт деспота Јована значила је крај српског господства у Срему и довела је до великих промена у породици Бранковић. Нови деспот Срба у Срему постаје хрватски великаш Иваниш Бериславић, чији су се поседи граничили с поседима Бранковића и за кога се удала Јованова удовица Јелена.

После тих догађаја, јеромонах Максим са мајком Ангелином и моштима оца и брата, напушта Угарску и склања се у Влашку. Док је Јован био жив, Максим је боравио у Купинику и бринуо се за душе православних у Срему постављајући по црквама свештенике, подђаконе и ђаконе. Уз то је помагао брату на дипломатском пољу. Међутим, оставши без поседа, они одлазе из Срема и уточиште налазе код влашког војводе Радула. Ту су срдечно дочекани и влашки владар Јован Радул поверио је Максиму да организује Влашку митрополију. Након Радулове смрти, на власт долази војвода Михна, који није био пријатељски наклоњен према Максиму и

¹¹ АСАНУК, МПА, 1496, 5, 1302–1719.

његовој мајци. Због тога, Максим и Ангелина Бранковић прелазе у Срем, где су 1512. године подигли манастир Крушедол на поседу који су добили од Стевана и Марка Јакшића. Градњу је помогао и влашки војвода Јован Њагоја. Убрзо затим, 1513. године, Максим је постављен за београдског митрополита. Умро је 18. јануара 1516. године. Последњи мушки потомак Бранковића је седам година после смрти проглашен за свеца. Око 1520. године умрла је и деспотица Ангелина Бранковић, пошто се под истим именом претходно замонашила у женском манастиру, који је сама подигла у близини Крушедола. Неколико година касније и она је проглашена за светиљку, а њене мошти су пренете у Крушедол да леже поред моштију мужа и синова.

На темељима култа Светог Саве који је већ постајао део националног идентитета, веома брзо се међу Србима развио и култ сремских Бранковића. Дакле, поред универзалних хришћанских вредности, он је у иноверној средини добијао и национална обележја, кроз молитве у храмовима Фрушке горе.

Као што су били последњи владари Србије пре пада под турску власт, последњи Бранковићи су исто тако били и последњи велики ктитори српске православне цркве пре обнављања државе почетком XIX века. Они су били свесни славне прошлости свог народа и своје куће, али у исто време и ситуације у којој су се налазили Европа, српски народ и они сами. Бранковићи су били свесни да је српски народ са државом изгубио и слободу, али да га ипак треба спасити, а то се у датим околностима могло само путем вере и цркве. У сремској деспотовини је бар за кратко време био продужен живот српској држави. Сремска деспотовина је била слика некадашње моћи у малом. Она је била место где се чувала традиција и све оно што је некад чинило величину српске државе. Ту су пренети обичаји, церемонијал, дворска хијерархија и учињен је покушај да се на новом тлу изграде споменици који ће у потпуности подсећати на оне из славног ктиторског периода Немањића. Сремски деспоти су учинили на том пољу више него што се могло очекивати с обзиром на услове и прилике.

Ктиторски период сремских Бранковића могао би се ограничити на период од 1465. године па до почетка друге деценије XVI века. Временске границе се не могу поставити са сигурношћу, као што се не може тачно утврдити ни који је од споменика заиста настао у деспотско време. Веродостојних историјских података нема много, тако да су често једини путокази легенде и народна предања, као и нешто касније настала житија. Савремена историографија је забележила постојање 35 манастира на Фрушкој гори у периду турске власти у Срему. Што се тиче ранијег периода, када се Срем налазио у саставу средњовековне угарске државе (XII–XV), нема

поузданих података о броју манастира и њиховој конфесионалној припадности.¹²

За сремске Бранковиће су везане многе легенде и предања, па се често не зна шта је историјска чињеница, а шта производ жеље ондашњег српског становништва. Ово не чуди с обзиром на то да су баш њих повезивали са идејама светосавља, односно да су од њих очекивали континуитет.

Неке од легенди говоре да је један број манастира на Фрушкој гори настао у другој половини XV века, за чије се осниваче сматрају припадници деспотске куће Бранковића. Тако се манастир Гргетег приписује деспоту Гргуру и његовом сину Змај – Огњеном Вуку 1471. године. Деспоту Јовану Бранковићу приписано је оснивање манастира Стари Јазак, Дивша и обнављање Привине Главе. Деспоту Ђурђу Бранковићу, каснијем владици Максиму, легенда је приписала оснивање Старог и Новог Хопова, Фенека и Крушедола.

Угарски краљ Матија доделио је Вуку Гргуревићу поседе у Срему 1465. године. Према непотврђеним подацима, црква Св. Николе у Старом Сланкамену грађена је 1468. године, а као ктитор се помиње Вук. Иако заузет сталним ратовањем и без већих материјалних средстава, боравећи само три године на новим просторима, Вук се упустио у тако велики градитељски подухват. Једини поуздан доказ Вуковог ктиторства налази се у књизи црквеног инвентара, такозваном „Инвентаријуму“ из 1791. године, у којем на првој страни пише да је црква Св. Николе подигнута заузимањем деспота Вука Гргуревића.¹³

За Вуково име везује се и постанак манастира Гргетега. Према народном предању, Вук га је подигао у спомен свом оцу слепом Гргуру, а по коме је манастир вероватно понео и име. Први помен манастира датира из 1619. године. Рушен и напуштан, манастир је темељно обновљен почетком XVIII века, када је поново и освећен. Половином истог столећа изграђен је конак, а у периоду од 1770. до 1771. године, под ктиторством митрополита Јована Георгијевића, саграђена је нова црква са куполом на једнобродној основи и звоником на западној фасади. Иконостас је насликао Јаков Орфелин, али су после земљотреса који је манастир задесио у XIX веку, сачуване само две престоне иконе – Св. Николе и Св. Јована. Архимандрит манастира и познати историчар Иларион Руварац предузео је почетком XX века обнову манастира.

¹² Више о свим фрушкогорским манастирима у: Кулић Бранка, Срећков Недељка, *Манастири Фрушке Горе*, Нови Сад, 1994. и Поповић Томислав, *Манастири и цркве Србије*, књ. 1 и 2, Београд, 2010.

¹³ Према Прица Гордана, „Градитељска делатност сремских деспота“, *Срем у прошлости*, (уредник Борислав Стојшић), књига I, Сремске новине, Сремска Митровица, 1981, 94–97 и Константиновић Василије, *Тридесет дана на убаву путу*, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци, 1893, 15.

Нема података ко је био ктитор мале цркве Св. Луке у Купинову. Она се у изворима први пут помиње 1486. године у вези преношења тела слепог деспота Стефана, а сматра се најстаријом православном црквом у Војводини. У близини Купиника постојала је и једна црква брвнара названа Црква мајке Ангелине. Њена се градња везивала за Стефанову удовицу деспотицу Ангелину Бранковић.

Манастир Хопово је настао крајем XV века, а према оскудним подацима саградио га је деспот Ђорђе Бранковић између 1496. и 1502. године. Наиме, у Житију мајке Ангелине из XVIII века, помиње се да је ктитор Новог Хопова њен син, владика Максим. Ново Хопово је један од најзначајнијих и најлепших фрушкогорских манастира. Назива се „Ново“ зато што се недалеко налази црквица Старог Хопова, насталог вероватно у исто време када и садашње Ново Хопово, крајем XV или почетком XVI века. Иконостас је радио један од најзначајнијих сликара тог времена Теодор Крачун. У Другом светском рату, манастир је готово уништен, али обимни рестаураторски радови су учинили да се разарање мање примети. Хопово је било значајан културни, просветни и уметнички центар, поготово у XVIII веку, када је у њему боравио и замонашио се 1758. године Доситеј Обрадовић.

Најзначајнија задужбина владике Максима свакако је манастир Крушедол чија је градња завршена 1513. године. У исто време настао је и женски манастир чији је ктитор била мати Ангелина, а од њега је остала само скромна сеоска црква у Крушедолу. Манастир Крушедол је данас значајан због своје културно-историјске улоге: био је седиште Сремске епархије; после Велике сеобе Срба 1690. године у њему су одржавани црквено-народни сабори; маузолеј је породице ктитора Бранковића, патријарха Арсенија III и Арсенија IV и донекле породице Обреновић – ту су сахрањени кнегиња Љубица и краљ Милан Обреновић.

И поред велике ктиторске делатности, мало је цркава, а поготово манастира у Срему који су посвећени Светом Сави. Тема овог рада није зашто су се Срби одрекли свог највећег свеца, да ли из страха или из немара, али да је светосавље било од виталног интереса за то подручје види се из тога што су Срби из Срема управо захваљујући светосавском православљу опстали и остали на овом подручју. Срби се у Срем насељавају бежећи испред турске опасности, али како Турци освајају и те крајеве, они за извесно време, из страха све ређе помињу светосавље и идеју о обнови државе. Као што је опште познато, турско царство је било на врхунцу моћи у XVI веку, а да би код Срба заувек уништили мисао о обнови државе, Турци спаљују мошти Светог Саве на Врачару, 27. априла/10. маја 1594. године. Тај догађај је свакако утицао на даље држање Срба уопште, па и оних у Срему. Срем ће под Турцима остати све до Карловачког мира (1699), када је делом ослобођен, а од Пожаревачког мира (1718) ће се сасвим ослободити турске власти.

Период турског ропства од XVI до XVIII века био је исувише дуг да би се Срби осмелили да унапреде светосавски култ у Срему у односу на претходни период. После Велике сеобе Срба 1690. године, етнички састав Срема се мења поново у корист српског становништва, па се и брига око манастира и организације цркве појачава, нарочито од када је и патријаршијски престо пребачен на тај простор.

Генерално гледано, култ Светог Саве се у Срему није исказао кроз ктиторску делатност. Светосавље се пре неговало кроз усмено предање, кроз песму и причу у породичним круговима, заштићеним од власти и осуде. Срби нису желели да искушавају толеранцију својих нових господара. Као иновверни, Срби су на простору Хабзбуршке монархије морали бити велике дипломате да би се додворили новим властима и сачували привилегован положај који су заслужили ратујући за нове господаре. Знајући колико је велика моћ светосавља за Србе, сви они који су били против обнове српске државе радили су на томе да смање, па и униште углед Светог Саве. Знајући то, Срби су били веома опрезни када је реч о јавном и масовном ширењу његовог култа, плашећи се да не разгневе нове господаре и не униште и оно мало слободе која им је у националном и верском смислу била дозвољена.

Тако се догодило да је, и поред великог броја манастира и цркава на „Светој гори Фрушкој“ и њеној околини, Светом Сави у Срему посвећене свега три парохијске сеоске цркве и само један манастир. То су цркве у Черевиху¹⁴, Марадику¹⁵ и Бечмену¹⁶ и манастир Кувеждин. С обзиром на тему која се излаже, о овим сакралним објектима свакако треба рећи нешто више.

Црква Светог Саве у Черевиху подигнута је 1744. године, а данас има статус споменика културе од великог значаја.

Првобитна црква у Черевиху, која се помиње још у XIV веку, била је посвећена Светој Тројици - Духовима. Потом је 1700. године подигнута мала црква од камена покривена шиндром, а на истом месту је 1744. године саграђена црква посвећена Светом Сави. Седамдесетих година XVIII века на цркви су извршене још неке интервенције и она од тада има данашњи облик.¹⁷ То је једнобродна грађевина са петоугаоном апсидом и призиданим звоником. Иконостас је рађен током XVIII и XIX века. Дуборез је вероватно дело Марка Вујатовића, јер је сачуван уговор између њега и црквене

¹⁴ Подаци преузети са www.manastiri-crkve.com и www.spomenicikulture.mi.sanu.ac.rs, странице посећене 14. 02. 2019.

¹⁵ Подаци преузети са www.vojvodinaonline.com, страница посећена 14. 02. 2019.

¹⁶ Подаци преузети са, www.beogradskonasledje.rs, страница посећена 14. 02. 2019.

¹⁷ Константиновић Василије, *Тридесет дана на убаву путу*, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци, 1893, 81.

општине из 1825. године о обављању тог посла. За време Првог светског рата са цркве су аустроугарске власти скинуле звона и аустријска војска их је преточила у топове, а нова звона су постављена 1923. године када је учвршћена власт новоформиране државе, Краљевине СХС.

Поред храмовне славе, село Черевих слави и дан Светог Прокопија (21. јул по НК) због тога што је, по предању, на дан обележавања помена овом светитељу у селу заустављена епидемија куге. У порти цркве налази се зграда старе школе која је у употреби била од 1825. године, а данас се користи као Светосавски дом. У просторијама светосавског дома смештен је црквени музеј, а подрумски простор је прилагођен за извођење разних културних програма.

Црква Светог Саве у Марадику подигнута је 1776. године, а данас има, као заштићено непокретно културно добро, статус споменика културе од великог значаја. На њеном месту у првој половини XVIII века постојала је дрвена црква покривена трском.

Данашња црква¹⁸, посвећена Светом Сави, подигнута је у барокном стилу као једнобродна грађевина петостране олтарске апсиде. Звоник јој је призидан половином XIX века, а сачуван је уговор који је црквена општина склопила са зидарским мајстором Урошем Суботићем за његову изградњу. Иконостас је урађен у барокној и рококо форми, а иконе су израдили Јаков Орфелин и Теодор Илић Чешљар. Минеји за богослужење штампани су у Москви, а међу бројним црквеним књигама налази се и књига из доба руске царице Катарине II.

Најстарији познати подаци о **цркви Светог Саве у Бечмену** датирају из 1809. године када је црквена општина Бечмен склопила уговор о изградњи нове цркве са зидарским мајстором Францом Ебелом и цимерманом Антоном Вајсом, обојица из Сремске Митровице.

Данашња црква посвећена Светом Сави подигнута је 1845. године као једнобродна барокна грађевина са примесама класицизма. Спада у ред мањих цркава, складног је облика са једном полукружном апсидом на источном олтарском делу, а на западној страни има троспратни звоник. Првобитни иконостас није сачуван, а данашње иконе су рађене сликарском техником уља на платну кашираном на дасци. Иконостас је од дрвета, а урађен једноставном занатском израдом са фино резбареним и многобројним украсима.

Манастир Кувеждин припада Епархији сремској Српске православне цркве, а налази се на југозападним обронцима Фрушке горе у

¹⁸ Константиновић Василије, *Тридесет дана на убаву путу*, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци, 1893, 58.

близини села Дивош. Манастир представља непокретно културно добро као споменик културе од изузетног значаја.¹⁹

Манастир Кувеждин посвећен је Светом Сави и оцу му Светом Симеону и као такав јединствен је код Срба, јер је то једини српски манастир посвећен највећем српском светитељу. Због тога је овај манастир одиграо веома важну улогу у ширењу култа најстаријих српских светаца и то не само у Срему него и шире.

По предању, манастир Кувеждин основао је последњи српски деспот у Срему Стефан Штиљановић, а мајстори су били Јован и Гашпар „са приморских страна”. Први сигурни подаци о манастиру потичу из турских записа за период 1566–1569. године. Пред крај турске владавине Сремом, живот у манастиру се скоро угасио. Митровачки Синан-бег је око 1650. године намеравао да до темеља поруши опустеле манастире Кувеждин и Петковицу и да материјал искористи за изградњу неких објеката у Митровици. На ту вест је реаговао митрополит београдски и карловачки Пајсије, који од игумана манастира Шишатовач Кирила захтева да братство његовог манастира откупи од Синан-бега опустеле манастире да би их спасили од разарања. Уговор о откупу је био вредан 100 гроша годишње које би братство плаћало Синан-бегу. За време турске одмазде током Великог рата (1683–1699) у опустошеном Кувеждину боравили су прво калуђери из Винче, а од 1695. године и калуђери манастира Сланца са игуманом Ананијем. Оба братства су са собом донела у Срем многе вредне црквене предмете. Међутим, у том периоду долази и до великог међуманастирског спора између новоформираног братства Кувеждина и братства манастира Шишатовач. Наиме, шишатовачко братство је потраживало манастир Кувеждин, сматрајући га својим од тренутка када су за њега почели да плаћају годишњи откуп Синан-бегу. Најгласнији у тим захтевима били су сам шишатовачки игуман Евсевије и манастирски духовник Силоан. Патријарх Арсеније III Чарнојевић покушавао је да помири завађена братства, убеђујући монахе Шишатовца да пусте придошлице да ту бораве један период, јер ће се они највероватније вратити у Србију чим се ситуација нормализује. Даље им је саветовао да се окрену обнови манастира Петковице и да буду стрпљиви јер ће на крају и Петковица, а и Кувеждин бити њихови. Али како је већина монаха из Сланца дефинитивно остала у Кувеждину, 1718. године решаван је спор око имања два манастира. Спор је завршен поделом земље у време митрополита Вићентија Поповића. Један део монаха из Сланца вратио се у Србију после Пожаревачког мира, али када је избио нови Аустро-турски рат 1737. године, они поново долазе у Срем и насељавају Кувеждин. Манастир је био изузетно сиромашан у том периоду,

¹⁹ Више у: Кулић Бранка, Срећков Недељка, *Манастири Фрушке Горе*, Нови Сад, 1994. 101–108 и Поповић Томислав, *Манастири и цркве Србије*, књ. 2, Београд, 2010, 139–142.

а тадашњи патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабенда имао је намеру да га као метох уступи манастиру Хиландару.

У XIX веку манастирска црква је президана, саграђени су велики конаци и целокупан комплекс је био веома импозантан. Манастир Кувеждин у том тренутку има велике земљишне поседе и као своје метохе, манастире Петковицу и Дившу. Манастир је имао и богату ризницу пуну драгоцености и старина.

После Првог светског рата Кувеждин се нашао у веома тешкој ситуацији јер су им одузете огромне парцеле најбољих ораница (225 јутара). Од тог послератног периода мења се и састав манастира, па првобитно мушки манастир постаје женски. То је био један од првих манастира са сестринством у историји савремене Српске православне цркве. Прва игуманија била је мајка Меланија Кривокућанин. Тридесетих година XX века манастир Кувеждин је био по броју монахиња међу највећим у Срба. Међу њима је било и монахиња из Русије које су у овом манастиру нашле духовно уточиште после бекства из Русије за време и после Октобарске револуције 1917. године.

Током Другог светског рата манастир је тешко страдао, опљачкана је ризница, сестринство је већим делом одведено у логоре, а један део монахиња пребегао је у Београд, у манастир Ваведење који им је још пре рата додељен као метох. У пролеће 1944. године, немачка и усташка војска минирала је манастирску цркву, конаке и све помоћне просторије. Од рушења се сачувала манастирска капела у којој је монахиња Јелена покушала да сакрије 20 икона откопаних испод рушевина. Међутим, усташе су је ухватиле, убиле и на њу набацале иконе. Капела је опстала и после рата са поменутих 20 икона које су у њој сакривене, а земљишни поседе и остало манастирско имање је конфисковано. Велики део квалитетне цигле са рушевина одвучен је у оближња села Дивош и Чалму, где су од ње сазидани домови културе. Деведесетих година XX века манастир Кувеждин је поново оживео успостављањем братства, тако да је манастир данас мушки манастир, а његова обнова је још увек у току.

Говорећи о једином манастиру код Срба који је посвећен великом светитељу не може се занемарити прича о настанку Химне Светом Сави, као ни сами почеци прослављања овог свеца као школске славе. Светосавска химна је прва певана химна код Срба, али је и једна од најомиљенијих песама у нашем народу. Садржина текста ове свечане песме временом се мењала, али неколико основних стихова задржало се и у верзији коју данас познајемо. Првобитан запис ове химне није сачуван, тако да су сва сазнања о њеном творцу и месту настанка остала на нивоу претпоставки. Једино се зна да је певана као школска химна још од XIX века, од када је и Свети Сава прослављан као школска слава, али и ту има више мишљења где и када је слава прво обележена.

Како је „Песн Светитељу Сави архиепископу сербском” у манастир Хиландар 1832. године донео кувеждински јеромонах Силвестер Вучковић, добија на снази и теорија да је Химна Светом Сави управо и настала у манастиру Кувеждин, негде око 1735. године и да се она од тада и пева у манастирској цркви посвећеној Светом Сави и Светом Симеону. Премда је манастир Кувеждин важио за прави расадник светосавског култа, ипак писаних трагова о настанку химне нема, јер је манастирска архива спаљена током Другог светског рата.

Први за кога се верује да је саставио стихове химне је вршачки владика Јован Глигоријевић, који је касније постао и митрополит карловачки. Његове речи највероватније је забележио већ поменути јеромонах Силвестер Вучковић. Једини писани траг о Светосавској химни налази се у споменици „Прва српска игуманија после средњег века” монахиње Теодоре Васић.²⁰ У предговору за ову споменицу професор др Драган Недељковић пише да је у манастиру Кувеждину настала химна, те спомиње имена и аутора химне, а и оног који ју је записао.

Велики српски историчар Димитрије Руварац покушао је такође да утврди порекло текста светосавске химне. Дошао је до закључка да је песма највероватније настала негде у Срем, или бар из пера неког ко је са Сремом имао тесне везе. Наиме, у верзији песме на коју се Руварац ослањао, уз Србију се помињао још само Срем. Он при томе мисли на текст који је пронашао у једној песмарици из 1845. године.

Драматург, лексикограф и оснивач Српског народног позоришта у Новом Саду, уредник „Летописа Матице српске” и писац текста српске химне „Боже правде“, Јован Ђорђевић, тврдио је да је Светосавска химна први пут изведена у шест строфа, у Сегедину 1839. године и то заслугама Павла Стаматовића, тамошњег проте и гимназијског вероучитеља. Ђорђевић је тад био ученик петог разреда сегединске Гимназије и у то време се веровало да су и мелодија и текст химне дело Павла Стаматовића.²¹

Као могући писац стихова Светосавске химне помиње се и Васа Живковић (1819–1891), свештеник и песник из Панчева. Међутим, професор на Катедри за историју Филозофског факултета у Новом Саду, др Душан Ковачевић сматра да је то погрешно. Наиме, он је проучавао живот и дело Васе Живковића и 1990. објавио је и књигу о њему „Васа Живковић: живот, рад и песништво”. „Вероватно по инерцији, Светосавска химна приписивала се Живковићу, јер је он аутор друге две чувене песме, ‘Радо иде Србин у војнике’ и ‘Оро кликће са висине’“ – каже професор Ковачевић.²²

²⁰ Монахиња Теодора Васић, *Прва српска игуманија после средњег века*, Манастир Ваведена Пресвете Богородице, Београд, 2006, 9.

²¹ *Шта знамо а шта не о химни Светом Сави*, доступно на www.avantartmagazin.com, страница посећена 05. 03. 2019.

²² *Ко је аутор светосавске химне*, доступно на www.novosti.rs, страница посећена 16. 02. 2019.

У старим зборницима (катавасијама) у издању др Данила Медковића, штампаним у Новом Саду шездесетих година XIX века налази се једна од најстаријих верзија ове песме под називом „Воскликнем љубовију”.²³ До наших дана она је претрпела многе измене, а први нотни запис ове песме оставио је композитор Корнелије Станковић (1831–1864) после светосавске прославе у Бечу 1858. године. химна је објављена као верзија уређена за хор у песмарици „Србске народне песме удешене за певање и клавир од Корнелија Станковића” у Бечу 1859. године. Своју музичку верзију урадили су и Стеван Мокрањац, Даворин Јенко и Петар Крстић.

И поред тога што се поуздано не зна ко јој је аутор, Светосавска химна је присутна на свим прославама организованим у част најпоштованијег српског светитеља и његовог истакнутог места у црквеном и народном животу. Истицање његовог значаја као „србскога рода заступника” с политичким мотивима може се пратити још од архијерејског синода у Сремским Карловцима 1774. године, када је Школским законом држава преузела контролу над свим школама у Монархији, а Српска православна црква изгубила одлучујућу улогу у српском школству.

Тако је у Араду је 1806. године забележена прослава Светог Саве, док је у Србији буктао устанак за ослобођење од Турака. Арадски парох Георгије Алексић надахнуто је говорио о важности прослављања Светог Саве као заштитника Срба и то је за сада и најстарији запис везан за прославу овог празника. У запису се помиње парада, грмљавина пушака и војна музика око цркве. Ова прослава је без сумње организована под утицајем велепоседника, једног од највећих добротвора српског народа, водећег покровитеља Матице српске и оснивача Текелијанума, грофа Саве Текелије.²⁴

Прва прослава Светог Саве као школске славе везује се опет за Срем. Свети Сава је први пут прослављен 1812. године у Земуну на иницијативу проте Јефтимија Ивановића, који је претходно боравио у манастиру Кувеждин. Тада је основан и школски фонд са задатком да се „Свети Сава има обележавати сваке године, као заштитник српских школа”. Ипак, опште прихватање светитеља као школског заштитника ишло је поступно.

Матица српска је од свог оснивања 1826. године обележавала Светог Саву као свог заштитника, али и као имендан Саве Текелије. У Пешти се у овој форми Свети Сава прославља од 1838. године, а Новосадска гимназија почела је са светосавским прославама доласком Платона Атанацковића на чело бачке епископије. У Шибенику се Свети Сава

²³ *Како се калила свечана песма „Ускликнимо с љубављу“*, доступно на www.riznicasrpska.net, страница посећена 16. 02. 2019.

²⁴ Према: Рађање српских химни (2): Тајна манастира Кувеждин, *Расадник Савиног култа*, доступно на www.vesti-online.com, страница посећена 16. 02. 2019.

обележавао од 1846. године, у Котору од 1849. године, док је у Карловачкој гимназији први пут прослављен 1860. године.

Наредбом кнеза Милоша Обреновића из 1823. године, Савиндан је обавезно био нерадан дан, а за заштитника свих школа у Србији Свети Сава је именован Указом Попечитељства просвештенија 1840. године, на иницијативу ректора крагујевачког Лицеја Атанасија Николића.²⁵ Колико је светосавље било уткано у све поре српског школства види се и по томе што је већ на звону Велике школе у Београду изливеном 1810. године био његов лик поред представе кошнице с пчелама коју ће касније као свој симбол преузети Матица српска.

Поступно током XIX века, слике са ликом Светог Саве пронашле су своје место на зидовима свих школа у Србији, а потом и у државним институцијама, па и у већини српских домова. Исто тако је и Светосавска химна постајала „власништво“ већине Срба, почев од раних школских дана, па све до старости, као наш „Gaudeamus igitur“. Овај замах је био прекинут после Другог светског рата, али се последње деценије XX века светосавље опет вратило у школе и домове, поставши део националне свести и симбол опстанка српског народа пред свим искушењима.

У светлу обележавања великог и заиста значајног јубилеја - осамсто година аутокефалности Српске православне цркве, овај рад представља тек покушај да се хронолошки изложи и донекле размотре утицаји и значај светосавља у Срему. Развој идеје светосавља је свакако имао пресудан утицај на опстанак Срба у Срему, али и на културно наслеђе које су нам наши преци оставили у аманет.

²⁵ Атанасије Николић био је родом из Пречанских крајева. После завршених студија у Бечу радио је у Сомбору и Новом Саду, да би потом прешао у Србију где је радио као професор математике. Имао је широк спектар интересовања, бавио се књижевношћу, позориштем, писао уџбенике математике, приручнике за земљорадњу. Један је од оснивача „Друштва српске славесности“, а учествовао је и у писању „Полицијског законика“ из 1850. године

Извори и литература

Извори:

АСАНУК, МПА, 1381, 4 1/2, 1302-1719.

АСАНУК, МПА, 1496, 5, 1302-1719.

Литература:

Атлагић 2011, М. Атлагић, *Српско племство и грбови у Дубровнику, Далмацији, Хрватској и Славонији*, Филозофски факултет Косовска Митровица, Косовска Митровица.

Васић 2006, Т. Васић, *Прва српска игуманија после средњег века*, Манастир Ваведења Пресвете Богородице, Београд.

Динић–Кнежевић 1975, Д. Динић Кнежевић, „Сремски Бранковићи“, *Истраживање IV*, (уредник Шандор Месарош), Институт за истраживање историје Војводине, Нови Сад.

Константиновић 1893, В. Константиновић, *Тридесет дана на убаву путу*, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци.

Кулић и др. 1994, Б. Кулић. и др, *Манастири Фрушке Горе*, Покрајински завод за заштиту споменика културе Војводине, Нови Сад.

Озимић 1999/2000, Н. Озимић, „Култ Св. Арсенија I у српском народу“, *Зборник III–IV* (Горан Совиљ), Завичајни музеј Рума, Рума.

Поповић 1990, Д. Поповић, *Историја Срба у Војводини*, Од најстаријих времена до Карловачког мира, књига I, Матица Српска, Нови Сад.

Поповић 2010, Т. Поповић, *Манастири и цркве Србије*, књ. 1 и 2, Невен и Имприматор, Београд.

Прица 1981, Г. Прица, „Градитељска делатност сремских деспота“, *Срем у прошлости*, (уредник Борислав Стојшић), књига I, Сремске новине, Сремска Митровица.

Прица 1981, Р. Прица, „Сремски деспоти“, *Срем у прошлости*, (уредник Борислав Стојшић), књига I, Сремске новине, Сремска Митровица.

Интернет извори:

Шта знамо, а шта не о химни Светом Сави, доступно на www.avantartmagazin.com, страница посећена 05. 03. 2019.

Ко је аутор светосавске химне, доступно на www.novosti.rs , страница посећена 16.02.2019.

Како се калила свечана песма „Ускликнимо с љубављу“, доступно на www.riznicasrpska.net, страница посећена 16 .02. 2019.

Рађање српских химни (2): Тајна манастира Кувеждин, *Расадник Савиног култа*, преузето са www.vesti-online.com, страница посећена 16. 02. 2019.

www.manastiri-crkve.com, страница посећена 14. 02. 2019.

www.spomenicikulture.mi.sanu.ac.rs, страница посећена 14. 02. 2019.

www.vojvodinaonline.com, странице посећене 14. 02. 2019.

www.beogradskonasledje.rs, страница посећена 14. 02. 2019.

Summary

INFLUENCES AND THE SIGNIFICANCE OF ST SAVA ORTHODOXY IN SREM

Studying the history of Serbs on the territory of Srem and what is today's Vojvodina, one does not fail to emphasize the influence of Serbian Orthodox Church and its first archbishop Sava Nemanjic, on the life and survival in those areas. Thanks to religious, but also political acting of the church, historical and cultural continuity of Serbian people was preserved in general. In preserving continuity, a significant role was certainly assigned to the prince from the Nemanjic dynasty, a monk from Sveta Gora and the first Serbian archbishop Sava. St Sava Orthodoxy which was accepted by Serbian people and which is recognisable in the world, shows that religion and nationality were tightly connected in Serbian people and that the Serbian Church in its form as established by St Sava takes great merits in preserving their identity on their rough historical path. Even with all the political temptations and pressures, at one point losing history and national identity, Serbs have, regardless of where they lived and what the name of state they lived in was, by protecting the spirit of St Sava Orthodoxy, managed to preserve the awareness of their own national and religious belonging, culture, language and customs. Therefore, to the Serbs, the image of St Sava has become the symbol of fighting and survival.

ПРИЛОЗИ

Свети Сава

Свети Арсеније Сремац

Спаљивање моштију Светог Саве на Врачару

Манастир Кувеждин

Црква у Черевићу

Црква у Марадику

Црква у Бечмену

Ђорђе Бошковић, музејски саветник

Завичајни музеј Рума

РУМСКЕ ВОДЕНИЦЕ

Сажетак: Први помен воденица у Руми датира с почетка XVIII века. Од тада, па све до Другог светског рата, представљају важне привредне објекте. Неке од њих су, временом, прерасле у модерна индустријска постројења, док су остале заувек нестале. Према основном извору за овај рад, старим мапама, на три румска потока (Кудошки, Борковачки и Јеленачки) било их је око двадесетак. Неколико их је било у власништву властелинске породице Пејачевић, а већина у приватном власништву Румљана. Најпознатије су биле Орловићева и Чибурићева воденица, затим Грчуша, Бадњача, Брзава...

Кључне речи: Рума, воденице, мапе.

Воденице спадају међу најстарије привредне објекте. Користиле су снагу текуће воде за млевење жита и добијање брашна. Помињу се још у првим вековима пре нове ере у Месопотамији, Кини, Египту... Нешто касније, правили су их Стари Грци и Римљани, од којих датирају и њихови први прецизни описи. У наредним вековима биле су у масовној употреби и скоро да није било места са реком или потоком које није имало бар једну воденицу.

Први помен воденице у Руми датира из 1722. године, када се у опису села Руме наводи и постојање две воденице („*haben alhier 2. Mühlen*“).¹ Исти број воденица забележен је и 1727. године („*a duobus Molendinis*“).²

¹ Conscriptio Dominij Mitrovicz – 1722, Мађарски државни архив, Будимпешта, Urbaria i Conscriptiones, fasc. 132, No. 23.

(Интернет сајт: Hungaricana – Hungarian Cultural Heritage Portal – https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/view/hu_mnl_ol_e156_a_fasc132_no023 – погледано 25. XII 2018)

² Исто, fasc. 135, No 34.

(https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc135_no034 – погледано 25. XII 2018)

Не може се утврдити место где су се те воденице налазиле, осим да су у питању Борковачки или Кудошки поток, који су тада протицали кроз атар села Руме. Јеленачки поток пролазио кроз атар села Јеленци, у којима је 1722. године забележена једна воденица³. Ипак, имајући у виду да су најстарије румске породице Орловић и Чибурџић имале своје воденице, може се претпоставити да су ове две воденице биле на Кудошком потоку. Оне су се под називима „Орловићева воденица“ и „Чибурџићева воденица“ задржале све до XX века.

Наредни помен воденица у Новој Руми је из 1749. године. Тада их је било три, али овог пута нису рачунате оне у селу Руми, које није било обухваћено пописом из 1749. године. Ипак, са оне две поменуте раније, било их је 5. Исте године, у селу Јеленци било је 4 воденице на Јеленачком потоку, што број воденица на територији данашњег атара Руме повећава на 9.⁴

Према попису из 1751–52. године било је три воденице у Старој Руми, а четири у Новој Руми⁵.

Године 1767–68. у Старој Руми било је 7, исто као и у Новој Руми, а њихови власници су били Димитрије Аврамовић, Пантелија Орловић, Младен Чибурџић, Лазо Столић, Груја Јеленчанин, Трифун Петковић и Јанко Одоровачки (Стара Рума) и Себастијан Вернић, Јохан Гинер, Игњач Бадњански, Тома Војновић, Филип Ковач, Мато Јовановић и Улрих Руп, који је имао две воденице са ситом (Нова Рума).⁶

Међутим, према мапи атара Нове Руме из 1767. године, на том простору се налазило 12 воденица, укључујући и ону која је означена као „пивара“ (Brahatorium), од чега 8 на Јеленачком, 2 на Борковачком и 2 на Кудошком потоку.⁷

У периоду од 1769. до 1776. у Старој Руми било 9, а у Новој Руми 5 воденица.⁸

Године 1791, било 15 воденица, 1 воловска и 7 коњских сувача, од којих је на Кудошу било пет – једна властелинска, а остале приватне. Међу њима је била и једна пиварска воденица, вероватно она.⁹

³ Исто, fasc. 132, No. 23.

⁴ Исто, fasc. 73. No 10.

(https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc073_no010 – погледано 25. XII 2018).

⁵ Гавриловић Славко, *Рума, трговиште у Срему 1718–18848/49*, Матица српска, Одељење за друштвене науке, Нови Сад, 1969, 134.

⁶ Исто.

⁷ Бошковић Ђорђе, „Карта атара Руме из 1767“, *Зборник Завичајног музеја Рума III–IV*, (Горан Совиљ), Завичајни музеј Рума, Рума, 1999–2000, 95.

⁸ Гавриловић, *нав. дело*, стр. 134.

⁹ Исто, стр. 48, 134.

На помен румских воденица наилазимо и у архивској грађи, најчешће у тестаментима и пописима имовине.

Према тестаменту удовице Цвете Миловановић, од априла 1781. године, њено целокупно имање, у оквиру којег је и петина млина код Ракине баре, припада Јовану и Ани, деци њеног сина Илије.¹⁰

Године 1805, Румљанин Илија Милинковић, при здравој памети и у присуству сведока оставља сву своју имовину једином сину Васи. Међу имовином је и четвртина млина званог Калајџија.¹¹

Тестамент румског тишљера Георга Хохвалда, из 1841. године, његовим наследницима додељује и четвртину воденице Бадњача, као и четвртину суваче у њој.¹²

У попису имовине покојног Крсте Милинковића, из 1842. године, наведена је и четвртина воденице Бадњача¹³, а попис имовине покојног Весе Јоцковића, из исте године помиње се четвртина воденице Софронка.¹⁴

Према потврди о имовинском стању из 1858. године Гаја Секулић је поседовао и део млина Цигановица.¹⁵

Описујући терен румског среза, 1857. године, нотар Војиновић пише о повртњацима, ораницама, ливадама, виноградима и пашњацима, између којих су се налазиле многобројне, на све стране расуте, баре и мочварно земљиште. Цео терен је био испресецан путевима и потоцима са млинским каналима. Наводи да су, поред пиваре (раније поменути властелинска пивара у Руми), у румском срезу постојала и 93 млина, од којих су 78 на многобројним потоцима, а 15 на прокопаним косинама. Такође, на подручју вароши Рума постојало је и 12 сувача – кружних објеката у којима се брашно добијало уз помоћ коњске или воловске вуче.¹⁶

Опис румског атара из 1862. године лоцира Стајићеву воденицу (у овом тексту под именом Ковачевићева воденица) на „Грчком гату“ (Кудошки поток), затим, идући у правцу севера, још једну на „Кудошком јарку“ (горња валстелинска воденица), као и Орловићеву воденицу, на месту спајања границе општина Рума, Павловци и Ривица. Исти опис помиње и воденицу у

¹⁰ Тестамент Цвете Миловановић, Историјски архив „Срем“ Сремска Митровица (у даљем тексту ИАС), Фонд – Магистрат трговишта Руме (у даљем тексту Магистрат), кутија 78, год. 1771–1816, фасц. 1.

¹¹ Тестамент Илије Милинковића, ИАС, Магистрат, кут. 78, год. 1771–1816, фасц. 3[2].

¹² Тестамент Георга Хохвалда, ИАС, Магистрат, кут. 83, фасц. 30[2].

¹³ Попис имовине Крсте Милинковића, ИАС, Магистрат, кут. 84, фасц. 45[2].

¹⁴ Попис имовине Весе Јоцковића, ИАС, Магистрат, кут. 84, фасц. 49[2].

¹⁵ Потврда о имовинском стању, ИАС, Магистрат, год. 1858.

¹⁶ Преглед стања саобраћаја, трговине, рударства, финансија, насеља, становништва и манастира у Румском срезу од 7. фебруара 1857, ИАС, Магистрат.

ривичком атару, која је само 30 метара удаљена од границе са румском општином. У овом случају ради се о воденици Цигановици.¹⁷

Из 1884. године забележене су следеће румске воденице: „Грчуша“, „Калајђуша“ – сувласник Живко Јанковић из Руме, „Ковачевица“ – сувласници Лука Радић и Аца Селенић из Руме, „Соврица“ – Живко Јанковић и Мијо Чечковић, „Вујићева“ – Живан Вујић и Љубомир Маленковић, „Суботићева“, „Станишићева“, „Даљња Бадњача“, „Стајићева“ и „Црногорчева“ (у атару Јарка), све на Кудошу.¹⁸

На дан 3. јануара 1923. године била су (у Руми) 2 (два) парна млина и 3 (три) воденице поточаре.¹⁹

Румски потоци нису увек имали данашњи ток. Кривудали су, мењали ток, рачвали се... На пример, према једној мапи из тог времена, у XVIII веку Борковачки поток је у три крака пресецао данашњу Главну улицу²⁰. Слично је било и са Кудошким и Јеленачким поточима, што је видљиво на мапи из половине XIX века²¹.

Та велика количина воде представљала је знатан комунални проблем, који је решаван постепеним регулисањем токова ових потока, исправљањем њихових токова и исушивањем. Циљ је био да се околна земљишта сачувају од поплава и да се омогући правилан оток воде и да се регулишу воденице, које су биле један од највећих узрочника плављења земљишта. Због тога су осамдесетих година XIX века предузети су обимнији радови на овом пољу, када су инжењери Коломан Рицофи и Драгутин Гуденић сачинили су предлог регулације Кудошког и Јеленачког потока јужно од новопостављене пруге, као и воденица на њима. Тим радовима требало је да се изравнају окуке и да се разведе вишак воде код железничког

¹⁷ Опис границе румског атара из 1862. године, Завичајни музеј Рума, Одељење историјских збирки, инв. бр. 295.

¹⁸ Записник од 29. јула 1884, ИАС, Магистрат, 1884, кут. 5.201–5.800.

¹⁹ Бурсаћ Петар, „Из Архивских докумената из прошлости Руме њене околине“, *Зборник Завичајног музеја Рума III–IV*, (Горан Совиљ), Завичајни музеј Рума, Рума, 1999–2000, 211.

²⁰ Аустријски државни архив, Беч, Provinz Slavonien [B IX a 879] – First Military Survey (1763–1787)

Интернет сајт: Mapire (<https://mapire.eu/en/map/firstsurvey-slavonia> – погледано 25. XII 2018).

Напомена: У даљем тексту при навођењу података са ове мапе неће бити цитиран извор, већ само наведена година.

²¹ Исто, Croatia [B IX a 758–4] - Second military survey of the Habsburg Empire (1865–1869).

Интернет сајт: Mapire (<https://mapire.eu/en/map/secondsurvey-croatia> – погледано 25. XII 2018).

Напомена: У даљем тексту при навођењу података са ове мапе неће бити цитиран извор, већ само наведена година.

моста, чиме би се обогатио водом канал „Јеленац“, који је имао слаб ток због великог броја воденица. Планирано је и продубљење и проширење Кудоша, ниже воденице Грчуше.²²

При изградњи нових воденица настајали су проблеми, јер је тиме смањиван доток воде оним старијим воденицама, постављеним низводно. Због тога су се њихови власници бунили. Такође, копање Ривичког канала и подизање насипа ради одводњавања Ривичких ливада угрозило је довод воде за Браву у Борковцу.²³

Воденице и суваче су најчешће биле у власништву или у закупу трговаца и занатлија, као појединаца или удружених. Воденице су биле за њих значајан извор прихода. О томе колико су воденице биле уносан посао говори и податак да је свештеник Станимир Крстић 1840. године откупио половину воденице на Кудошу од директора српске школе Стевана Филиповића за 4.000 форинти, што је велика сума.²⁴

У воденицама су најчешће радили унајмљени млиначи. У попису занатлија из 1815–1818. године помињу се млиначи: Јохан Шоф, Јован Будаи и Јохан Велди.²⁵

Млиначки занат је био један од најважнијих делатности тога доба. У Руми је 1880. године радио 21 самостални млинар.²⁶ Они су имали своје „млиначке прописе“ у 14 тачака, издате 1879. године. Према њима, за „терање“ млиначства и градњу млина требало је поднети пријаву Магистрату. Без посебне обласне дозволе није им било дозвољено да промене „жљоб, навод, одпуст, брану, уставу, повисити или спустити ступу, главе и главне даске, одводити воду, загатити поток или насипати обалу“. Млинар је морао да удовољи жељи својих муштерија у погледу врсте брашна и да пусти дотичног да остане у млину док се брашно не самеле. Уколико је млин предвиђен само за млевање жита, млинар није смео да меље кукуруз, затим, није смео да покварено („жигљиво“) жито држи са оним исправним да се не би заразило. Главничаво жито се није смело уопште млети. Сваки млин је морао да има баждарену вагу, а мерење („примање и издавање“) на мерицу и примање „ђутуре“ било је забрањено. Ушур је био одређен на једну десетину... Прекршаји ових прописа су се кажњавали. Сваки млинар је морао јавно да изложи ове прописе на видном месту.²⁷

²² Записник од 29. јула 1884, ИАС, Магистрат, 1882, кут. 5.201–5.800.

²³ Гавриловић, *нав. дело*, 135.

²⁴ Исто.

²⁵ Исто, 223.

²⁶ Попис од 2. фебруара 1884, ИАС, Магистрат, год. 1883, кут. 303–900

²⁷ Млиначки прописи од 17. септембра 1879, ИАС, Магистрат, год. 1879,

Румске воденице су најчешће називане према именима и презименима или друштвеном статусу власника. Тако имамо „Властелинску“, „Орловићеву“ и „Чибурџићеву“ воденицу. Ове две последње су вероватно најстарије румске воденице. Затим ту су и воденице: „Божо“, „Тодош“, „Ковачевићева“ или „Врцалова“, „Грујача“, „Крстјанова“ и „Соврица“ или „Софронка“. Неке су добиле име према градитељским карактеристикама („Шиндрача“), обележјима терена на којем су настале („Кутара“ и „Бадња-ча“), природи воденог тока („Брзава“ и „Пенава“), према занатима („Калајђуша“), као и према националној припадности власника („Швабула“ и „Цигановица“).

Уз помоћ мапа могуће је идентификовати поједине румске воденице од половине XVIII па све до половине XX века. У питању су мапе и планови који приказују Руму и румски атар у периоду од 1767. до 1941. године, на којима су, мање или више, прецизно уцртане румске воденице.

Међу најстарије румске воденице свакако спадају оне на Кудошком каналу: Орловићева и Чибурџићева, које се налазе у близини једна друге. Године 1767. помињу се власници воденица Пантелија Орловић и Младен Чибурџић, по којима су обе воденице носиле име током свог постојања.²⁸ Оне нису приказане на најстаријој мапи румског атара из 1767. године²⁹, јер су се налазиле у подручју које је припадало селу Руми, које тада још није било прикључено вароши.

Орловићеву воденицу, срећемо на мапи из 80-их година XVIII века, без да је уписано њено име, затим на мапи из 1864.³⁰ и једној из 80-их година XIX века³¹. Према њима, Орловићева воденица се налазила тачно на тремеђи румског, павловачког и ривичког атара.

На мапи из 1816. године³² налазимо воденицу под именом „Sto-izjiana“, тј. Столићева. Она се само те године помиње под тим именом, док

²⁸ Гавриловић, *нав. дело*, 134.

²⁹ Мапа румског атара из 1767. године (копија из 1937), Завичајни музеј Рума, Одељење историјских збирки, инв. бр. 370 .

Напомена: У даљем тексту при навођењу података са те мапе неће бити цитиран извор, већ само наведена година.

³⁰ Tergovište Ruma u Slavoniji, Srijem županija, 1864. (копија), Завичајни музеј Рума, Одељење историјских збирки.

³¹ Интернет сајт: Mapire, Habsburg Empire (1869–1887) – Third Military Survey (<https://mapire.eu/en/map/thirdsurvey25000> – погледано 25. XII 2018).

Напомена: У даљем тексту при навођењу података са ове мапе неће бити цитиран извор, већ само наведена година.

³² Мађарски државни архив, Збирка карата, S_12_-_Div._XIII._-_No._460 (Planum intravillani Oppidi Ruma, Comitatus Syrmienis..., 1816).

Интернет сајт: Hungaricana – Hungarian Cultural Heritage Portal (<https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeftar/5518/view> – погледано 25. XII 2018).

Напомена: У даљем тексту при навођењу података са ове мапе неће бити цитиран извор, већ само наведена година.

је на већини осталих мапа наведена као Чибурџићева воденица. То су мапе из 1864, 80-их година XIX века и 1941. године³³. Такође, на мапи из половине XIX века налазимо знак за воденицу на оба места – и код Орловићеве и Чибурџићеве.

Идући низводно Кудошким потоком, у близини пута за Сремску Митровицу, налазила се Горња властелинска (Пејачевићева) воденица, док је са друге стране овог пута била смештена Доња властелинска (Пејачевићева) воденица. Обе су уцртане на мапи из 1767. године, као и на наредним мапама из 80-их година XVIII века и 1816. године („*Mola dominalis*“). Лоцирање Горње властелинске воденице могуће је помоћу једног описа румског атара из 1862. године, у којем се каже да се до воденице долази после 130 корака од пута за Митровицу – продужетак улице Вука Караџића. Доња властелинска воденица није уцртана на наредним мапама, а јавља се тек 80-их година XIX века. Могуће је да се на њу односи податак да су браћа Јохан и Антон Риг, почетком XX века, подигли парни млин на месту једне воденице на Кудошу³⁴. Горњу властелинску воденицу налазимо и на мапи из половине XIX века, 1864. године, 80-их година XIX века и 1941. године, као и на једном плану властелинске земље у Тиволију³⁵, с почетка XX века. Обе воденице су настале су после 1749. године, за потребе румског властелинства.

После Доње властелинске воденице, идући Кудошким потоком, око 1.300 метара јужно од пута за Сремску Митровицу, срећемо нову воденицу. Она је први пут означена на мапи из 80-их година XVIII века само знаком за воденице. Именом Тодошева („*Mola Thodocheva*“), помиње се 1816. године. На наредним мапама нема више воденице на том месту, да би се поново јавила на мапи из 80-их година XIX века, као „Божо млин“.

После још око 1.500 метара низводно дуж Кудошког потока, преко пруге, стиже се до воденице Грчуше. На том месту постоји знак за воденицу на мапи из 80-их година XVIII века, док је на мапама из половине XIX века, 1864. године и оне настале 80-их година XIX века уписана са овим именом („*Gerčuša*“). Занимљиво је да се један водени ток или крак Кудошког потока у опису румског атара из 1862. године назива „Грчки гат“. Ови називи, затим неки археолошки налази са околног терена и топоним „Девојачки извори“ у потесу Берак могу да укажу на постојање неког старог и заборављеног хришћанског (византијског – грчког) светилишта. Ово место је описано и у песми „Опис румског поља Кудоша“, Румљанина Атанасија Теодоровића,

³³ Мађарски војни музеј, *Military Survey of Hungary* (1941).

Интернет сајт: Mapire (<https://mapire.eu/en/map/hungary1941>). – погледано 25. XII 2018).

Напомена: У даљем тексту при навођењу података са ове мапе неће бити цитиран извор, већ само наведена година.

³⁴ Wilhelm Franz, *Rumaer Dokumentation*, Band II, Stuttgart, 1997, 69.

³⁵ Bestandeskarte vom Revier Petershof, Tivoli, Завичајни музеј Рума, Одељење историјских збирки, инв. бр. 468.

1821. године, као стециште пастира, девојака, песме и игре, а под именом „Ракина бара“.³⁶ Такође, треба поменути и могућност да се у средњем веку ту налазило место Крстур (према симболу Крст), кога помиње и турски попис из 1566. године и лоцира у близини села Руме.³⁷

Воденица Ковачевић је уцртана на мапи из 80-их година XVIII века, док се под овим именом помиње на мапи из половине XIX века, 1864. године и оној из 80-их година XIX века. Из тог времена постоји податак да су сувласници ове воденице били Лука Радић и Аца Селенић из Руме³⁸. На том месту се налази велики археолошки локалитет „Врцалова воденица“ (по једном од власника воденице), на којем је констатована значајнија насеобина из времена од IX до XV века³⁹. То место је на мапи из 1773. године обележено као „Краљева хумка“⁴⁰. Све то иде у прилог тврдњи из приче о воденици Грчуши.

Последња воденица у румском делу Кудошког потока је Соврица. И она је уцртана на мапи из 80-их година XVIII века, а именом је обележена на на мапи из половине XIX века, 1864. и из 80-их година XIX века. У документу из 1842. године помиње се као „Софронка“, када је делом била у власништву Васе Јоцковића⁴¹. Године 1884. њени власници су били Живко Јанковић и Мијо Чечковић⁴².

На воденом току који тече кроз само насеље – Борковачки поток, у прошлости се такође налазило више воденица. Иако није стриктно на територији румског атара, већ у његовој непосредној близини, поменућемо воденицу Цигановицу. Као и раније наведене, и она је означена на најстаријим мапама Руме: из 80-их година XVIII века и из половине XIX века. Под овим именом се јавља крајем 19. века и 1941. године. Данас је то место потопљено водом Борковачког језера, у близини бране. На мапи из 80-их година XVIII века уцртана је још једна воденица низводно од Цигановице,

³⁶ „Гди преладни истичу извори
И девојке кроз њи платно беле,
Певајући пастаре веселе:
Ту пастири започну свирати...“

(Теодоровић Атанасије, Описаније румског Кудоша, Заграде, Берка, Ракине баре, пастира и беларица увесељење, Завичајни музеј Рума, Одељење историјских збирки).

³⁷ Gowan Bruce W. M., *Sirem sancagi mufassal tahit defteri*, Ankara, 1983, 316.

³⁸ Записник од 29. јула 1884, ИАС, Магистрат, 1882, кут. 5.201–5.800.

³⁹ Милић Душица, *Средњовековна некропола на локалитету Врцалова воденица код Руме*, Археолошка истраживања дуж ауто пута кроз Срем, Покрајински завод за заштиту споменика културе, Нови Сад, 1995, 287–311.

⁴⁰ Гавриловић, *нав. дело* (Мапа атара Старе и Нове Руме из 1773. године)

⁴¹ ИАС, Магистрат, кут. 84, фасц. 49[2].

⁴² Записник од 29. јула 1884, ИАС, Магистрат, 1882, кут. 5.201–5.800.

али о њој више нема помена. Половином 19. века делом је била у поседу Румљанина Гаје Секулића⁴³.

Једна од најпознатијих румских воденица је тзв. Деда Ђурина воденица, у грађи и на старим мапама наведена као Брзава („Berzava“). Означена је на мапи из 80-их година XVIII века, а затим на оној из половине XIX века, 1864. године, краја XIX века и 1941. године. Помиње се и 1831. године када је копање Ривичког канала угрозило довод воде за Брзаву у Борковцу. Тада је била у сувласништву седам особа: Сима Младеновић, Петар Вујић, Митар Давидовић и други. Јавља се и 1847. када је подигнут насип за одводњавање Ривичких ливада, што ју је још више угрозило. Зато је реаговала и управа Сремске жупаније како би спасила овај објекат опорезивања. Међу њеним власницима био је и познати румски свештеник Станимир Крстић.⁴⁴

На уласку у Руму, у близини данашњег стадиона фудбалског клуба „Словен“, налазила се воденица Пенава. И она је обележена на мапи из 80-их година XVIII века, а затим и на онима из 1816. године, из половине XIX века, 1864. године, крајем XIX века и 1941. године.

Био је план да се на Борковачком потоку, у близини вашаришта (данас Велики парк) подигне још једна воденица, али је општина највероватније одбила молбу Румљана Петра Арсенијевића и Ацка Јовановића из 1790. године.⁴⁵ Према подацима из мапа и архивске грађе, на том месту никада није забележена нека воденица.

Јеленачки поток је био подједнако богат воденицама као и Кудошки. На њему је било девет воденица.

Најсевернија је била Тајновка. На њеном месту налазимо воденицу још 1767. године, а затим мапама из 80-их година XVIII и половине XIX века. Именом је уписана на мапи из 1864. године, док је каснијим мапама више нема.

На најстаријим мапама после Тајновке учртана је још једна воденица, која се касније не помиње.

Идући низводно Јеленачким потоком долазимо до воденице Грујаче. Она је највероватније добила име по власнику Груји Јеленчанину, који се помиње 1767. године⁴⁶. Грујача је учртана на мапама из 1767. године, 80-их година XVIII и половине XIX века, док је именом уписана на мапама из 1864. и крајем XIX века.

⁴³ ИАС, Магистрат, год. 1858.

⁴⁴ Гавриловић, *нав. дело*, 135.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Исто, 134.

У непосредној близини Руме, на Јеленачком потоку су се налазиле две воденице. Прва је Шиндрача. Може се препознати на мапама из 1767, 80-их година XVIII и половине XIX века. На три наредне мапе, из 1864, краја XIX века и 1941. године наведена је под својим именом.

Стотинак метара низводно налазила се воденица Кутара. Она се такође јавља у на свим мапама у периоду од 1767. до краја XIX века.

У самом насељу налазила се можда и најзначајнија румска воденица – пивара, бар када се ради о њеном индустријском потенцијалу. Можемо рећи да је то место у граду и данас важна привредна локација. Снага воде је у то доба коришћена за производњу пива. У питању је још један властелински објект, који је често издаван у закуп локалним трговцима. У најстаријем периоду користио га је пивар Улрих Руп⁴⁷. Уцртана је на мапи из 1767. године, као пивара („*Braxatorium*“). Поред ње се види и један кружни објект, при чему се највероватније ради о сувачи. На мапи из 80-их година XVIII века на том месту је један квадратни објект, док је на оној из 1816. године поново уписана као пиварски млин („*Braxatorium mola*“). То је и последњи пут да се помиње као воденица.

На јужном ободу Руме, у близини данашње Кожаре, налазила се воденица Швабула. Воденица на том месту забележена је 1767. године и 80-их година XVIII века, да би 1816. била наведена под именом Крстјанова воденица. Налазимо је и половином XIX века 1830, а од 1864. се јавља као Швабула. То име је вероватно добила по власнику немачке (швапске) националности.

Једна од најстаријих и најчешће помињаних румских воденица у архивској грађи је Бадњача. Срећемо је на мапи из 1767. године. Именом се јавља 1816, половином XIX века, 1864. и крајем XIX века. Налазила се одмах иза железничке пруге, у продужетку некадашње Бадњачке, а данас улице Владимира Назора. И улица и воденица су добили име по бадњаџима који су се одатле узимали. У време најстаријег помена, 1767. године, била је у власништву Немца Игњаца, по воденици названог Бадњањски⁴⁸. У првој половини XIX века власници по једне четвртине ове воденице били су Георг Хохвалд и Крста Милинковић⁴⁹. Почетком XX века Ј. Зита тражио је од градских власти дозволу за зидање купаонице код воденице Бадњаче⁵⁰.

Последња воденица на Јеленачком потоку, пре његовог ушћа у Кудошки је Калајђуша или Калајџуша. Такође веома стара воденица, која је добила име по калајџијском занату. Забележена је 1767. године и 80-их година XVIII века. Под овим именом се јавља на наредним мапама из

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ ИАС, Магистрат, кут. 83, фасц. 30[2] и кут. 84, фасц. 45[2].

⁵⁰ *Радикал – орган Српске народне радикалне странке*, Жарко Миладиновић, Рума, бр. 20, 1908.

половине XIX века, 1864. године и оне краја XIX века. Почетком XIX века један од њених власника био је Илија Милинковић⁵¹. Године 1882. Железничко друштво је захтевало да се ова воденица поруши⁵². То се вероватно није десило у наредних неколико година, јер се 1884. године као један од њених власника помиње Живко Јанковић⁵³.

Данас на подручју Руме не постоји ниједна воденица. Током XX века нестајале су једна по једна, уступајући место савременијим парним млиновима. На локацији где су се налазиле, углавном се не може пронаћи ниједан траг њиховог вековног постојања. Изузетак је напуштени објект у Борковачкој долини, где се налазила воденица, у овом тексту поменута као Брзава.

⁵¹ ИАС, Магистрат, кут. 78, год. 1771–1816, фасц. 3[2].

⁵² ИАС, Магистрат..., кут. 951–1.860, док. бр. 1.045.

⁵³ Записник од 29. јула 1884, ИАС, Магистрат, 1882, кут. 5.201–5.800.

Извори и литература

Извори:

Историјски архив „Срем“ Сремска Митровица, Фонд – Магистрат трговишта Рума

Завичајни музеј Рума, Одељење историјских збирки

Радикал – орган Српске народне радикалне странке, Жарко Миладиновић, Рума, бр. 20, 1908.

Литература:

Бошковић 1999/2000, Ђ. Бошковић, „Карта атара Руме из 1767“, Зборник Завичајног музеја Рума III–IV (Горан Совиљ), Завичајни музеј Рума, Рума.

Бурсаћ 1999/2000, П. Бурсаћ, „Из Архивских докумената из прошлости Руме њене околине“, Зборник Завичајног музеја Рума III–IV (Горан Совиљ), Завичајни музеј Рума, Рума.

Гавриловић 1969, С. Гавриловић, *Рума, трговиште у Срему 1718–1884/49*, Матица српска, Одељење за друштвене науке, Нови Сад.

Gowan 1983, B. W. Mc. Gowan, *Sirem sancagi mufassal tahit defteri*, Ankara, 1983.

Минић 1995, Д. Минић, *Средњовековна некропола на локалитету Врцалова воденица код Руме*, Археолошка истраживања дуж ауто пута кроз Срем, Покрајински завод за заштиту споменика културе, Нови Сад.

Wilhelm 1997, F. Wilhelm, *Rumaer Dokumentation, Band II*, Stuttgart.

Интернет извори:

- Мађарски државни архив, Будимпешта, Urbaria i Conscriptioes Hungaricana – Hungarian Cultural Heritage Portal

(https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/view/hu_mnl_ol_e156_a_fasc132_no023)

(https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc135_no034)

(https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc073_no010)

Збирка карата, S_12_-_Div._XIII._-_No._460.

(<https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/5518/view>)

- Аустријски државни архив, Беч, Provinz Slavonien [B IX a 879] – First Military Survey (1763–1787); Croatia [B IX a 758–4] - Second military survey of the Habsburg Empire (1865–1869)

Mapire – <https://mapire.eu/en/map/firstsurvey-slavonia>;

<https://mapire.eu/en/map/secondsurvey-croatia>;

- Мађарски војни музеј, Military Survey of Hungary (1941)

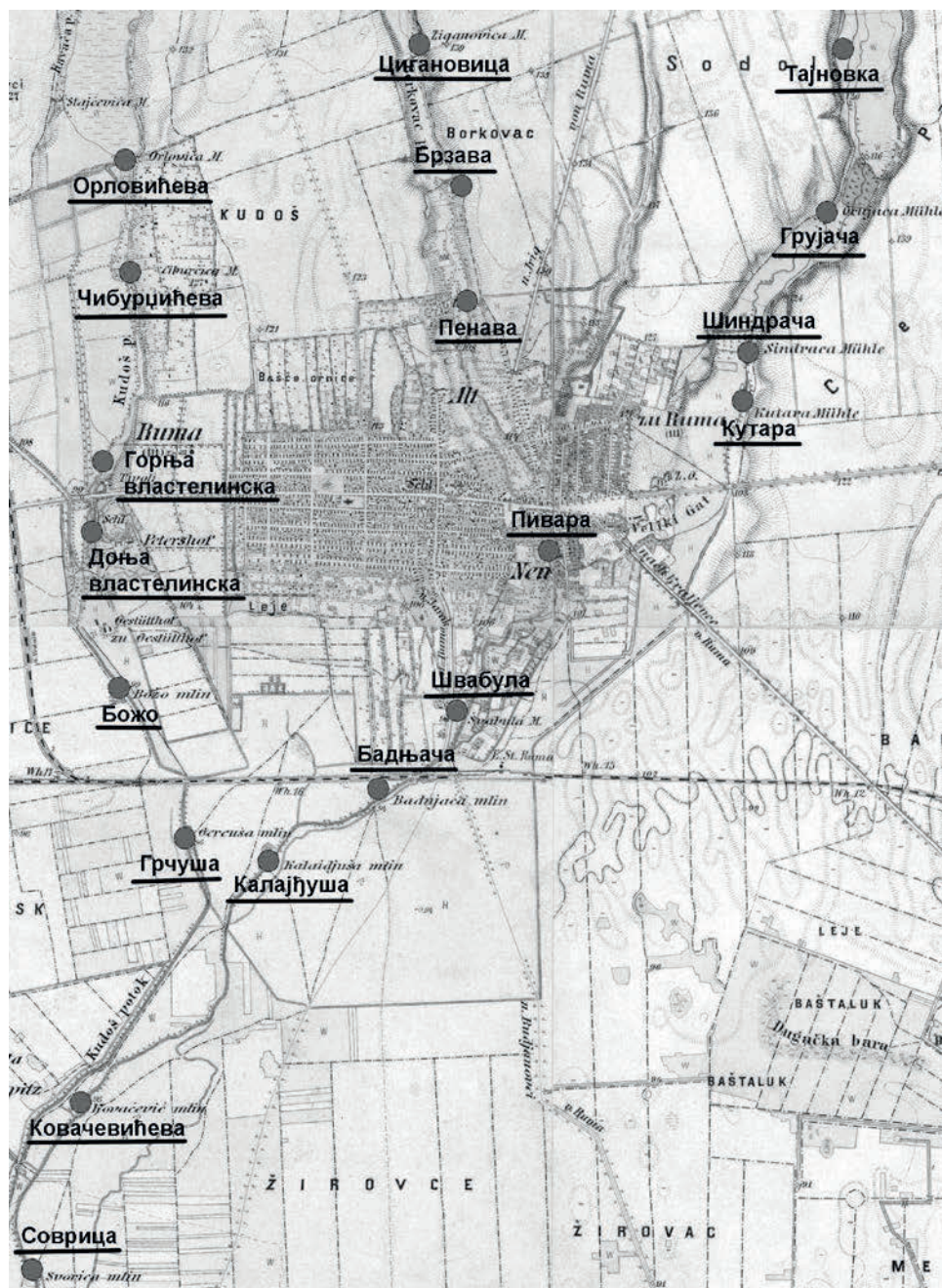
Mapire – <https://mapire.eu/en/map/hungary1941>

- Mapire – Habsburg Empire (1869–1887) – Third Military Survey (<https://mapire.eu/en/map/thirdsurvey25000>)

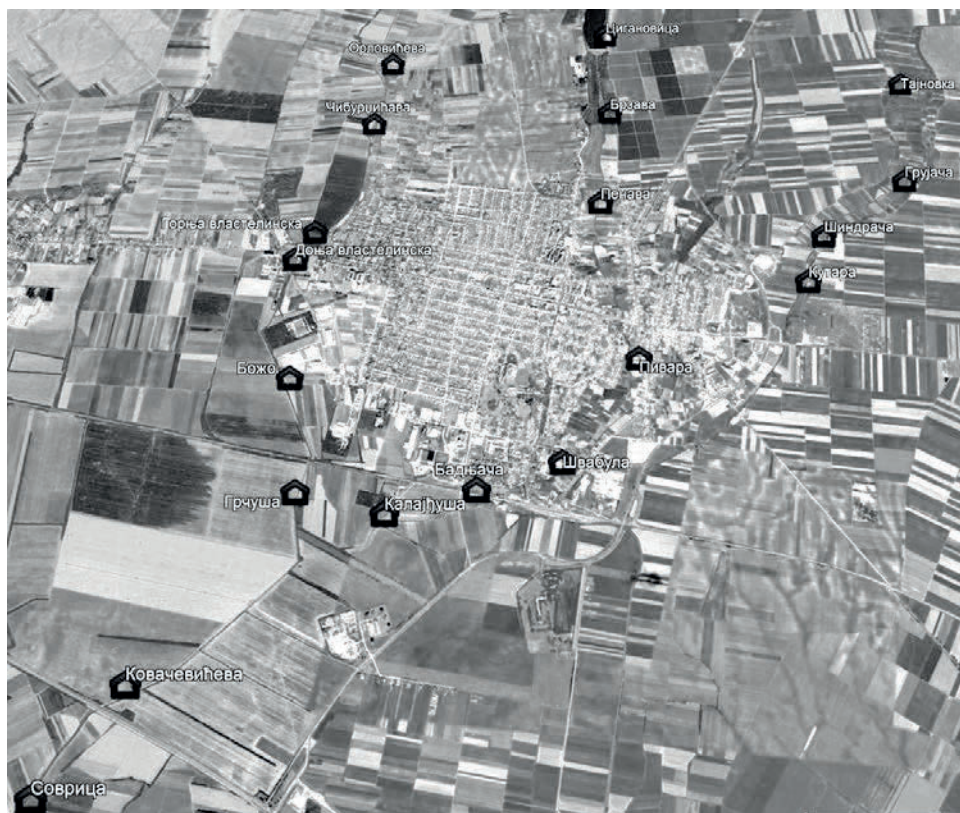
Summary

RUMA'S WATER MILLS

The first mention of water mills in Ruma dates back to the beginning of XVIII century. From then on until the Second World War, they represent an important subjects of economy and significant sources of income for their owners. Some of the water mills have in time grown into modern industrial facilities while others have disappeared forever. Located on three streams (Kudoski, Borkovacki and Jelenacki), there were around twenty water mills. Several were in the ownership of feudal family Pejacevic, while the most were in private ownership of citizens of Ruma. In this paper, we mention „Orloviceva“, „Ciburdziceva“, „Gornja vlastelinska“ and „Donja vlastelinska“, „Bozo“, „Grcusa“, „Kovaceviceva“ and „Sovrica“ – all on Kudoski stream; then „Ciganovica“, „Brzava“, „Penava“ – on Borkovacki stream and „Tajnovka“, „Grujaca“, „Sindraca“, „Kutara“, „Pivara“, „Svabula“, „Badnjaca“ and „Kalajdjusa“.

Румски атар краја XIX века са некадашњим воденицама

Места где су се налазиле румске воденице на територији данашње Руме

Горња властелинска воденица у Кудошу

Воденица Георгијевића, некадашња „Пенава“, на Борковачком потоку

УДК, 930.253:271.222(497.11)-773(497.113)"1848"(093.2)
355.211.2(497.113)"1848"(083.81)

Др Урош Станковић
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет
Нови Сад

МОБИЛИЗАЦИОНИ СПИСКОВИ РУМСКИХ ПРАВОСЛАВНИХ ПАРОХИЈА У РЕВОЛУЦИЈИ 1848.

Сажетак: У раду се приказују мобилизациони спискови које су 1848. по налогу Главног одбора Српске Војводине сачинила тројица пароха румских православних цркава. У парохији Цркве Вазнесења господњег било је 274, у светониколајевској парохији 226, а на подручју парохије Цркве Свих светих 179 потенцијалних војника.

Кључне речи: Рума, Револуција 1848, мобилизациони спискови, Црква Светог Николаја, Црква Свих светих, Црква Вазнесења господњег.

Нападом генерала Храбовског на Карловце 31. маја 1848.¹ почео је српско-мађарски рат. Војени савет, орган српског покрета надлежан за војна питања, већ на својој првој седници од 5. јуна доноси правила за регрутацију војника.² Међутим, са попуњавањем војних јединица није ишло лако. Бројни сремски пододбори жале се на превелик број војника који њихове општине морају да шаљу и неправичност у вршењу регрутације.³ Нека

¹ Датуми у раду наведени су по јулијанском календару.

² Према тим правилима, куће са три војно способне мушке главе требало је да дају једног војника, а оне са четири мушкарца способна за војску два „солдата“. Уколико у неком месту има мало троглаваца и четвороглаваца, могу бити регрутовани и двоглавци. Види Љубомирка Кркљуш, *Средишњи органи власти у Српској Војводини 1848–1849*, Матица српска, Нови Сад, 2013, 184.

³ Види записнике седница Војеног савета од 5, 7, 16, 17, 19, 29. и 30. јуна 1848. Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима (даље: АСАНУК), Српски народни покрет 1848–1849 (даље: СНП), кутија 11 за 1848, свежањ III/3; Радослав Перовић, *Грађа за историју српског покрета у Војводини 1848–1849*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1952, 481; Славко Гавриловић, *Рума*

сремска места правдала су слање недовољног броја људства својом угроженошћу од непријатељског напада, а тај исти разлог другим местима је био оправдање да траже повратак својих војника.⁴ Број оваквих представки знатно је порастао пред сам крај јуна и свакако су оне представљале повод за доношење *Кључа за народне војнике*, новог прописа за обављање регрутације. Но ни његово издавање није отклонило тешкоће у вези са регрутацијом, о чему сведоче записници седница Војеног савета и неки други документи из првих дана јула 1848.⁵

Главни одбор је на својој седници од 9. јула размотрио питање обезбеђења уредног слања војника из Срема. Одлучено је да се преко пододбора затражи од пароха свих вероисповести да на основу домовних протокола сачине спискове породица својих парохијана и да се за 24 сата од пријема налога ти спискови пошаљу у Карловце. Румски окружни одбор примио је налог Главног одбора 16. јула. Спискови румских пароха разликовали су се по својим елементима. Стога је окружни одбор издао упутство паросима како да се постигне једнообразност спискова. У упутству је врло вероватно стајало да се напишу мушкарци стари 18–50 година, што се може закључити из тога да је на три од укупно четири списка румских цркава изричито наведено да је пописана само та старосна категорија.⁶

Пред читаоцима ће се наћи спискови војно способних Румљана из три православне румске парохије.⁷ У текстовима смо транскрибовали слова црквенословенске азбуке. Ортографију приређених списа прилагодили смо савременој, али смо задржали интерпункцију изворника. У попису потенцијалних војника из светониколајевске парохије сами смо извршили нумерацију на местима где се због оштећења папира она не види.

трговиште у Срему 1718–1848/49, Матица српска, Нови Сад, 1969, 200; Љ. Кркљуш, нав. дело, 185.

⁴ Славко Гавриловић, *Срем у Револуцији 1848–1849*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1963, 216; записници седнице Војеног савета од 6, 17, 22 и 27. јуна. АСАНУК, кут. 11 за 1848, св. III/3.

⁵ Љ. Кркљуш, нав. дело, 185; записници седница Војеног савета од 28. јуна до 9. јула 1848. АСАНУК, СНП, кут. 11 за 1848, св. III/3; Малорадиначки пододбор Главном одбору, 5. јул 1848. АСАНУК, СНП, кут. 4 за 1848, бр. 402; Петровчићки пододбор Војеном савету, 8. јул 1848. АСАНУК, СНП, кут. 4 за 1848, бр. 520.

⁶ Записник седнице Главног одбора од 9. јула 1848. АСАНУК, СНП, кут. 11 за 1848; Налог Главног одбора свим одборима и подборима од 9. јула 1848. АСАНУК, СНП, кут. 1 за 1848; Румски окружни одбор Главном одбору, 21. јул 1848. АСАНУК, СНП, кут. 1 за 1848.

⁷ Чувају се у АСАНУК, СНП, кут. 1 за 1848. Тамо се налази и списак војно способних католика румске жупе, на којем је 591 човек, а не 580, како се на самом попису наводи. Види *Popis Familiah Rimo-Katoličanskih u Rumskoj Župi od 18 do 50 godina*.

Попис

Из оригинал-списанија народа сербског за оружје способних парохије С. вознесенске румске, од 18–50 лета

Но	Име и презиме	Година	Но	Име и презиме	Година
1.	Васа Бугарски у кућ Марије Аран.	35.	19.	Матич Георгиј	38.
2.	Алексиј Стајич	42.	20	Деспотович Јевтимиј	27.
-	Симеон брат његов	32.	-	Пантелија брат	24.
3.	Георгиј Маркович, у кућ. Јел Ст.	34.	-	Георгиј брат	22.
4.	Јоан Максимович	30.	21.	Маркович Григориј	36.
-	Љубомир Панаотович у кућ.	29.	22.	Давидович	26.
5.	Теодор Максимович	33.	23.	Малешевич Давид	47.
-	Милош брат	20.	24.	Небригич Јаков	32.
-	Теодор Јаковљевич бирташ	35.	25.	Матич Василиј	24.
-	Живко Видакович	36.	26.	Дојчиновић Димитриј	29.
6.	Георгиј Вујич	40.	27.	Вукосављевич Јоан	39.
7.	Христифор Теомирович	40.	^{28.}	Черевцики Јоан	37.
8.	Стефан Писарович	26.	29.	Јоанович Гаврил	38.
9.	Андрејевич Николај	42.	30.	Урошевич Аксентиј	34.
10.	Михаил Симеонович	24.	31.	Петкович Јевтимиј	35.
11.	Милијевич Симеон	44.	32.	Урошевич Теодор	27.
12.	Здравкович Игњат	40	33.	Урошевич Павел	26.
-	Вукович Илија бирташ његов	34.	34.	Репарски Живко	22.
13.	Пуришич Јоан	44.	35.	Стефанович Вуја	40.
14.	Миркович Јоан	28.	-	Јоан брат	33.
-	Живко брат	25.	-	Милош брат	38.
-	Милутин брат	21.	36.	Милутинович Никола	24.
-	Петкович Алимпиј у кућан.	30.	-	Милош брат	21.
-	Попович Јоан бирташ	34.	37.	Дедич Теодор	31.
15.	Петкович Трифон	48.	38.	Селенич Димитриј	27.
-	Стефан син	20.	39.	Гајдобрански Петр.	28.
16.	Новакович Гаврил	26.	40.	Попович Павел	26.
17.	Радованович Василиј	36.	41.	Јаковљевич Петр	36.
-	Јоанович Гаврил	45.	42.	Антонијевич Стефан	47.
18.	Драгутинович Димитриј	37.	-	Спиридон син 829. рођен	19.
		30.			60.
			43.	Урошевич Јевтимиј	38.
			-	Георгијевич Манојло бирташ	42.

Но	Име и презиме	Година	Но	Име и презиме	Година
-	Јоан брат његов	37.	67.	Дамјанович Сава	20.
44.	Стефан Димитријевич	30.	-	Петровић Живко укућ.	24.
45.	Петр Димитријевич	32.	68.	Стојаковић Георгиј	40.
46.	Георгиј Димитријевич	39.	69.	Јаковљевић Павел	43.
47.	Стефан Ћирић	44.	-	Петровић Драгутин укућ.	26
-	Поповић Косма бирташ	25.	70.	Маринковић Јоан	45.
48.	Димитриј Давидовић	43.	-	Теодор брат	35.
-	Михаил син	19.	-	Петровић Јоан укућан.	27.
-	Станко Грујић	26.	-	Стојковић Павел укућан.	34.
49.	Чаркађић Николај	48.	71.	Живковић Николај	27.
-	Андрејевић бирташ	25.	72.	Георгиј Крестич	21.
-	Чобановић Алекса бирташ	26.	73.	Младеновић Аврам	47.
50.	Јоановић Стефан	22.	-	Исак брат	31.
-	Марич Арон укућан.	25.	-	Игњат син	21.
51.	Лазаревић Георгиј	31.	74.	Јоан Стајич	23.
52.	Тошковић Петр	39.	75.	Аксентиј Атанацковић	36
53.	Белић Димитриј	46.	76.	Радивој Атанацковић	24.
-	Сава син	21.	-	Петр Атанацковић	42.
54.	Георгијевић Јоан	29.	77.	Радвановић Лазар	33.
55.	Николевић Богдан	36.	78.	Радонић Милош	24.
-	Петр брат	32.	79.	Мирковић Илија	36.
-	Пантић Илија зет	38.	-	Аксентиј брат	28
-	Влаовић Дамјан укућан.	27.	-	Јаков брат	36
56	Младеновић Димитриј	27.	-	Спасојевић Георгијевић (sic!) укућан.	32.
57.	Филиповић Јоан	46.	-	Марковић Аркадиј	24.
58.	Георгијевић Стефан	38.	80.	Милослављевић Јоан	46.
59.	Стајич Теодор	43.	-	Атанасиј син	19.
-	Стефан с.	20.	81.	Јоановић Андреј	33.
60.	Јоан Младеновић	23.	81 (sic).	Милутиновић Марко	30.
61.	Георгиј Младеновић	28.	-	Еладиј брат	27.
62.	Алексих Павел	30.	-	Василиј	21.
63.	Георгијевић Јосиф	23.	-	Павел брат	19.
64.	Кошутич Јоан	37.	82.	Грујић Радивој	20
65.	Јоановић Тимотеј	32.	83.	Лукић Драгутин	32.
66.	Георгијевић Стефан	19.	84.	Радич Матеј	42.
		97.	85.	Вујанић Владимир	25.
			86.	Савић Теодор	19.
					134.

Но	Име и презиме	Година	Но	Име и презиме	Година
87.	Симич Максим	39.	-	Јосифович Игњат брат	26.
-	Ненад син	18.	111.	Милосављевић Георгиј	29.
88.	Јанкович Живко	36.	112.	Јанкович Николај	41.
-	Јанкович Недељко	20.	113.	Радич Стефан	36.
89.	Јанкович Јаков	38.	-	Маријан брат	34.
-	Мојсеј брат	31.	-	Урош синовац	24.
-	Живко брат	20.	114.	Стојановић Атанасиј	35
90.	Лукич Милош	38.	-	Димитриј брат	29.
-	Урош брат	35.	-	Павел брат	20.
-	Тома брат	28.	114 (sic!)	Дмитровић Јефрем	32.
91.	Василијевић Јаков	23.	115.	Дмитровић Теодор	42.
-	Петр брат	21.	-	Спиридон син	23.
92.	Илија Јоановић	22.	116.	Радич Никифор	46
93.	Милинковић Тимотеј	40.	-	Сава зет	24.
94.	Петровић Лука	40.	117.	Грујић Григориј	24.
95.	Богдановић Павел	36.	118.	Милинковић Живко	37.
96	Богдановић Јоан	27.	-	Гаврил синовац	20.
97.	Маринковић Марко	30.	119.	Симич Теодор	45.
98.	Буновић Николај	36.	-	Гаврил син	21.
99.	Радич Георгиј	46.	120.	Јанковић Аћим	47.
100	Секулић Игњат	46	121.	Селенић Живко	47.
-	Живко син	22.	-	Тимотеј брат	41.
101.	Станојевић Теодор	34.	-	Алекса брат	39.
102	Јосифовић Андреј	43.	122.	Вуковић Георгиј	47.
-	Кузма син	21.	123.	Вуковић Милош	26
103	Маринковић Исак	48.	-	Недељко брат	20.
-	Срета синовац	27.	124.	Томич Марко	29.
104.	Маринковић Георгиј	39.	-	Александер брат	21.
-	Павел брат	35.	-	Филип брат	21.
105.	Станојевић Давид	45.	125.	Радонић Јоан	45.
106	Гавриловић Димитриј	29.	-	Арсениј синовац	27.
107.	Јанковић Василиј	47.	126.	Хранислав Гаврил	22.
-	Марко синовац	19.	127.	Јеротич Атанасиј	26.
108.	Георгијевић Живко	25.	-	Андреј брат	27.
-	Миличевић Сава очу	38.	-	Радован брат	22.
109.	Николајевић Димитриј	27.	128.	Пантелић Јевтимиј	32.
-	Нестор брат	24.	-	Давид брат	27.
-	Петровић Јаков ковач	34.	129.	Веселиновић Теодор	46.
-	Фармаћ Теодор чиз. укућ.	28.	-	Живко брат	41
110.	Јосифовић Јоан	30.	-	Василиј брат	37.
		174.			214.

Но	Име и презиме	Година	Но	Име и презиме	Година
30.	Радич Павел	45.	-	Георгиј брат	30.
131.	Милинкович Јоан	45.	-	Николај	26.
-	Лазар син	24.	-	Милош брат	25.
-	Петр син	22.	150	Аврамович Матеј	44.
132.	Милинкович Георгиј	46	151	Радич Живко	45.
-	Марко син	21.	-	Лазар син	20.
-	Илија брат	40.	-	Николај брат Живка	36.
133.	Милинкович Јевтимиј	29.	-	Тома синовац	26.
134.	Милованович Георгиј	48.	152	Радич Теодор	31.
-	Новак син	24.	153	Јоанович Срета	30
135	Јанкович Максим	39.	-	Јоан брат	24.
136	Симич Живко	27	-	Лазар брат	20.
137.	Јоанович Живко	28.	154	Селенич Живко	28
138.	Теодорович Аксентиј	41.	-	Радослав синовац	20
139.	Веселинович Лука	23.	155	Томич Максим	46
140.	Атанацкович Атанасиј	41.	-	Кирил брат	35
-	Георгиј брат	38.	156	Аднађевић Коста	42
141.	Вујанич Јоан	21.	-	Лука син	20
142.	Лукич Симеон	34.	157	Филипович Аћим	40
143.	Радич Живко	36.	-	Филип син	20.
-	Јоан брат	27.	158	Филипович Матеј	35.
144.	Вујанич Николај	29.	-	Јевтич Јаков укућани	27.
-	Тимотеј брат	21.	-	Петр Гроздич	26.
-	Георгиј брат	19.	-	Живко Стоканов	32.
145.	Радованович Јевтимиј	39.		Сума	274.
-	Михаил брат	31.			
146.	Лукич Сава	29.			
-	Тома брат	18.			
147.	Атанацкович Станимир	45.			
148.	Јоанович Исак	41.			
-	Симеон син	29.			
149.	Јоанович Захариј	42.			
-	Василиј брат	34.			
-	Филип брат	25			
-	Илија брат	23.			
-	Павел брат од стрица	35.			
		250.			

У Руми, 20. јулија 848.

Станимир Крстич Парох

Списак

Они људи, из румске парохије Всех стих⁸, који су за војнике способни

N.		Године
1.	Георгиј Матич	20.
2.	Лука Вујанич	46.
3.	Михаил Михаилович	45.
4.	Стефан Николич	28.
5.	Георгиј Велич	46.
6.	Петар Макевич	46.
7.	Гаврил Грујич	47.
8.	Димитриј Живанович	33.
9.	Павле Којич	25.
10.	Теодор Јанич	25.
//	Гаврило брат Теодор.	19.
11.	Лазар Аднаћевич	36.
//	Аксентије брат Лазар.	20
12.	Стефан Станишич	23.
//	Павле брат Стефан.	27.
13.	Јоан Пантелич	33.
14.	Петар Цвејич	26.
15.	Никола Срданович	19.
16.	Стефан Пантелич	22.
17.	Урош Гаврлович	28.
18.	Никола Аврамович	25.
19.	Георгиј Ђурич	44.
20.	Ђура Грујич	26.
21.	Теодор Радич	28.
22.	Димитриј Петровић	46.
23.	Павле Димитријевић	43.
24.	Михаил Матич	47.
//	Милош син Мих.	25.
25.	Стефан Андрејевић	23.
//	Јоан брат Стеф.	20.

N.		Године
26.	Милош Михаилович	49.
27.	Божа Иванишевић	33.
28.	Сава Војиновић	28.
//	Василиј сновац (sic!) Савин	24.
//	Гаврил // // //	18.
29.	Петар Стајич	37.
30.	Сава Станковић	26.
31.	Константин Богдановић	39.
32.	Матеј Јаковљевић	39.
33.	Димитриј Јешанич	35.
34.	Адам Јоановић	29.
35.	Петар Лакич	44.
36.	Георгиј Думовић	30.
37.	Стефан Дудич	42.
38.	Лазар Чавић	28.
39.	Лазар Петровић	45.
40.	Василиј Грујич	22.
//	Јосиф брат Вас.	19.
41.	Стефан Божковић	22.
42.	Јоан Георгијевић	44.
//	Сава син Јоан	20.
43.	Теодор Николич	40.
44.	Георгиј Будимировић	18.
45.	Димитриј Богдановић	36.
46.	Милош Хаџић	30.
47.	Петар Стефановић	48.
//	Урош сн (sic!). Петр.	19.
48.	Коста Максимовић	35.
49.	Василиј Јовановић	34.
50.	Лазар Мирковић	35.

⁸ Всих светих.

N.		Година
51.	Јован Рајкович	38.
//	Стефан брат Јов.	35.
52.	Алекса Николич	30.
//	Павле брат Алекс.	25.
53.	Васа Стокович	49.
//	Стефан сн. Вас.	19.
54.	Димитриј Јоанович	26.
55.	Тома Думович	28.
//	Симеон брат Том.	23.
56.	Данило Филипович	43.
57.	Сава Кривоцац	30.
58.	Стефан Кривоцац	28.
//	Никола брат Стеф.	19.
59.	Петар Попович	37.
60.	Јоан Кривоцац	48.
//	Михаил сн. Јоан.	18.
61.	Тома Јованович	40.
62.	Стефан Радовац	44.
63.	Гаврил Прокопљевић	35.
64.	Василиј Маркович	46.
//	Марко брат Васил.	44.
65.	Василиј Младеновић	26.
//	Младен брат Вас.	19.
//	Петар // // //	19.
66.	Јован Васич	38.
67.	Димитриј Димитријевић	26.
//	Георгиј брат Дим.	23.
//	Симеон // // //	19.
68.	Петар Богданович	44.
//	Павле сн. Петр.	20.
//	Теодор // // //	18.
69.	Теодор Вујин	49.
//	Гаврил сн.	19.

N.	Напомена: друге две колоне овог дела списка празне су у оригиналном тексту	
70.	Софроније Радојичић	43.
71.	Љубомир Аднађевић	19.
72.	Леонтије Радујковић	Год. 38.
73.	Гаврил Јованович	40.
74.	Стефан Крњајић	20.
75.	Лазар Вујанић	23.
//	Димитриј.брат Лазар	21.
76.	Георгиј Думович	45.
//	Коста сн Георг.	22.
//	Данило сн. Георг.	19.
77.	Прока Георгијевић	35.
78.	Јоан Михин	43.
//	Стефан сновац Јоан:	22.
79.	Данило Живковић	19.
80.	Милош Мајсторовић	26.
81.	Петар Малетић	32.
82.	Аврам Милановић	25.
83.	Сава Милановић	48.
84.	Иван Јовановић	26.
85.	Андрија Ђурђевић	30.
//	Милош брат Адр (sic!).	26.
86.	Лазар Јовановић	34.
87.	Панта Јанковић	30.
//	Живко брат Пант.	20.
88.	Григориј Малетић	29.
89.	Никола Константиновић	27.
90.	Михаил Лазич	37.
91.	Живко Станковић	18.
92.	Петар Станковић	43.
93.	Георгиј Николич	38.
94.	Аћим Селинић	37.
95.	Лазар Томич	25.

N. 96.	Антоније Петровић	Године 43.
97.	Петар Живановић	27.
98.	Аксентије Ковачевић	49.
//	Милош брат Акс.	41.
99.	Милош Станојевић	32.
100.	Василиј Максимовић	34.
101.	Тома Томич	27.
102.	Димитрије Томич	31.
103.	Остоја Петровић	34.
104.	Јоан Михаиловић	35.
105.	Никола Војчанин	34.
106.	Максим Константиновић	30.
107.	Михаил Петровић	31.
108.	Никола Михаиловић	31.
//	Јован синовац Ник.	24.
109.	Јевтимиј Сакумски	47.
110.	Теодор сн. Јевт.	26.
//	Гаврил // //	19.
110. ⁹	Лазар Секулич	31.
111.	Кирил Стојановић	49.
//	Филип син Кир.	30.
112.	Стефан Гавриловић	49.
113.	Алимпције Михаиловић	39.
//	Јоан брат Алим.	24.
//	Јеремије // // // //	26.
114.	Георгиј Радич	33.
115.	Крста Радич	49.
116.	Антоније Радич	28.
117.	Неделко Милуновић	27.
//	Атанасије брат Недел.	23.
//	Дамјан // // // //	18.
118.	Милош Јовичић	30.
119.	Максим Ђурђевић	30.
120.	Пнта (sic!) Војчанин	39.

N. 121.	Петар Којич	Године 32.
//	Милош брат Петров	30.
122.	Павле Симич	43.
123.	Јован Станковић	41.
124.	Јефрем Јовановић	41.
125.	Петар Ковачевић	26.
126.	Стефан Ковачевић	30.
127.	Гаврил Ђурђевић	43.
128.	Живан Сакулски	40.
129.	Стефан Којич Михаиловић	21.
130.	Михаил Несторовић	38.
131.	Лазар Момчиловић	30.
132.	Михаил Симич	20.
133.	Јован Радовановић	25.
134.	Јован Петровић	45.
135.	Сава Марич	40.
136.	Станко Јанковић	35.
137.	Станко Ђурђевић	46.
138.	Аврам Михаиловић	31.
139.	Јован Јовановић	31.

Дакле за оружије способни 177 људи¹⁰.
У Руми 19. јулија 848.

Молович парох¹¹

⁹ Број је брисан, али се разазнаје.

¹⁰ Појединачним бројањем потенцијалних војника утврдили смо да их има 179.

¹¹ Адам Моловић (1807–1852), тадашњи парох цркве Свих Светих.

Списак за оружије способни глава у парохији Сто¹² – николајевској румској
лета 1848.

1.	Јоан Илич Калфа	33.	Алекса Несторович
2.	Сава Ђурич	34.	Јаков –II– брат
3.	Григорије –II– брат	35.	Атанасиј –II– –II–
4.	Адам Георгијевич	36.	Милош –II– –II–
5.	Петар –II– син	37.	Јеремија Јанкович
6.	Јевтимиј Крстич	38.	Константин Живкович
7.	Симеон –II– брат	39.	Јоан Делич
8.	Григорије –II– –II–	40.	Григорије –II– брат на стан и калф ¹³
9.	Теодор Крпич	41.	Игњатиј Максимович
10.	Тома –II– син	42.	Никифор Максимович
11.	Јосиф Јанкович	43.	Лазар Петкович
12.	Лазар Живкович	44.	Тимотеј Стојкович
13.	Петар Цветкович	45.	Григори (sic!) Јовичич
14.	Стефан Јаковљевич	46.	Симеон –II– син
15.	Јаков Томич	47.	Стефан Дедич
16.	Кузман Дедич	48.	Божидар –II– синовац
17.	Данило Дедич	49.	Теофил Илич
18.	Јоан Јоцкович	50.	Димитрије Вујанич
19.	Јеремија –II– брат	51.	Григори Јанкович
20.	Гаврил Јоцкович	52.	Симеон –II– брат
21.	Василиј Петкович	53.	Георгиј Ракич
22.	Григориј Дедич	54.	Милутин Милутинович
23.	Симеон Дедич	55.	Милош Кулич
24.	Иван Михаилович	56.	Крста –II– брат
25.	Симеон Михаилович	57.	Филип Кулич
26.	Атанасиј Михаилович	58.	Јоан –II– брат
27.	Кирил –II– брат	59.	Андрија Дедич
28.	Максим –II– –II–	60.	Јоан Б. Младенович
29.	Михаил Михаилович	61.	Нестор Зеленкович
30.	Милош Дедич	62.	Максим Несторович
31.	Гаврил Дедич брат	63.	Теодор Миркович
32.	Драгутин –II– –II–	64.	Прокопиј Игњатович

¹² Свето.

¹³ После слова ф долази крај папира.

65.	Симеон Рогич
66.	Марко Максимович
67.	Софрониј –II– брат
68.	Максим Росич
69.	Исидор Бунович
70.	Милош Мирич
71.	Милош Михаилович
72.	Петар Максимович
73.	Теодор Лукич
74.	Василиј Бунович
75.	Павел –II– брат
76.	Јаков Крстич
77.	Алекса Дедич
78.	Аћим Михаилович
79.	Неделко Јоцкович
80.	Димитрије Аднаћевич
81.	Теодор Крстич
82.	Симеон Бунович
83.	Георгиј –II– брат
84.	Матеј –II– син
85.	Алекса Ромич
86.	Пантелија Росич
87.	Васили Мирич
88.	Антониј Симич
89.	Милош Јанкович
90.	Павел –II– брат
91.	Симеон Петкович
92.	Димитри –II– брат
93.	Георгиј Павлович
94.	Јоан –II– брат
95.	Лазар Павлович
96.	Милош Слечевич
97.	Мина Петкович
98.	Јоан Бунович
99.	Тома Аднаћевич
100.	Живојин –II– син
101.	Игњатије Столич

102.	Радосав Андријевич
103.	Гаврил Бунович
104.	Јоан –II– син
105.	Јефрем Аднаћевич
106.	Тома Орлович
107.	Прокопиј –II– брат
108.	Симеон Мирич
109.	Павел Мирич
110.	Милош Бунович
111.	Михаил –II– син
112.	Симеон Грчич
113.	Павел –II– син
114.	Константин Бунович
115.	Пантелија –II– брат
116.	Божидар –II– синовац
117.	Теодор –II– –II–
118.	Сава Младенович
119.	Андрија Дачич
120.	Григориј –II– брат
121.	Алекса Гаврилович
122.	Срдан Јанич
123.	Милош –II– брат
124.	Димитри –II– –II–
125.	Арсениј Орлович
126.	Тимотеј –II– брат
127.	Атанасиј Јокич
128.	Милош Бунович
129.	Стефан Јевтич
130.	Антониј –II– брат
131.	Гаврил Гаврилович
132.	Аћим Орлович
133.	Јоан –II– брат
134.	Григори Грчич
135.	Георгиј Младенович
136.	Адам Милутинович
137.	Милутин Крстич
138.	Григори –II– брат

65.	Симеон Рогич
66.	Марко Максимович
67.	Софрониј –II– брат
68.	Максим Росич
69.	Исидор Бунович
70.	Милош Мирич
71.	Милош Михаилович
72.	Петар Максимович
73.	Теодор Лукич
74.	Василиј Бунович
75.	Павел –II– брат
76.	Јаков Крстич
77.	Алекса Дедич
78.	Аћим Михаилович
79.	Неделко Јоцкович
80.	Димитрије Аднаћевич
81.	Теодор Крстич
82.	Симеон Бунович
83.	Георгиј –II– брат
84.	Матеј –II– син
85.	Алекса Ромич
86.	Пантелија Росич
87.	Васили Мирич
88.	Антониј Симич
89.	Милош Јанкович
90.	Павел –II– брат
91.	Симеон Петкович
92.	Димитри –II– брат
93.	Георгиј Павлович
94.	Јоан –II– брат
95.	Лазар Павлович
96.	Милош Слечевич
97.	Мина Петкович
98.	Јоан Бунович
99.	Тома Аднаћевич
100.	Живојин –II– син
101.	Игњатије Столич

102.	Радосав Андријевич
103.	Гаврил Бунович
104.	Јоан –II– син
105.	Јефрем Аднаћевич
106.	Тома Орлович
107.	Прокопиј –II– брат
108.	Симеон Мирич
109.	Павел Мирич
110.	Милош Бунович
111.	Михаил –II– син
112.	Симеон Грчич
113.	Павел –II– син
114.	Константин Бунович
115.	Пантелија –II– брат
116.	Божидар –II– синовац
117.	Теодор –II– –II–
118.	Сава Младенович
119.	Андрија Дачич
120.	Григориј –II– брат
121.	Алекса Гаврилович
122.	Срдан Јанич
123.	Милош –II– брат
124.	Димитри –II– –II–
125.	Арсениј Орлович
126.	Тимотеј –II– брат
127.	Атанасиј Јокич
128.	Милош Бунович
129.	Стефан Јевтич
130.	Антониј –II– брат
131.	Гаврил Гаврилович
132.	Аћим Орлович
133.	Јоан –II– брат
134.	Григори Грчич
135.	Георгиј Младенович
136.	Адам Милутинович
137.	Милутин Крстич
138.	Григори –II– брат

139.	Милош Орлович	179.	Марко Лукич
140.	Марко Орлович	180.	Атанасиј –II– син
141.	Лука –II– брат	181.	Михаил –II– –II–
142.	Игњат –II– –II–	182.	Срета Белич
143.	Мина Орлович	183.	Јоан Митровић
144.	Трифун Орлович	184.	Димитри –II– брат
145.	Милош Орлович	185.	Гаврил Чибурђић
146.	Срета Гаврилович	186.	Стефан Лукич
147.	Гаврил Живкович	187.	Марко –II– син
148.	Мојсеј Добросављевић	188.	Јоан –II– –II–
149.	Матеја Лукич	189.	Светозар Орлович
150.	Димитри –II– брат	190.	Јоан –II– син
150 (sic!).	Георгиј Кулич	191.	Павел Орлович
152.	Петр Јанич	192.	Георгије Ђурђевић
153.	Дамјан Столич	193.	Марко Паукович
154.	Петр Јанич	194.	Григориј –II– брат
155.	Алиimpiј –II– син	195.	Љубинко –II– син
156.	Георгиј Јанкович	196.	Сердан Маркович
157.	Гаврил –II– син	197.	Јаков –II– син
158.	Милош Јанкович	198.	Трифун Орлович
159.	Димитриј Георгијевић	199.	Теодор –II– синовац
160.	Стефан –II– син у Пешти	200.	Стефан Радаковић
161.	Јефрем Аднађевић	201.	Иван Јелесич
162.	Јоан Максимович	202.	Захарија Лукич
163.	Бранко Дачић	203.	Дамјан Чибурђић
164.	Васили Јосифович	204.	Симеон –II– син
165.	Стефан Игњатовић	205.	Крста Орловић
166.	Милош –II– синовац	206.	Милош –II– брат
167.	Станко Јоцковић	207.	Јоан Радаковић
168.	Живојин Ђурић	208.	Исидор Милинковић
169.	Тома Јевтић	209.	Коста –II– брат
170.	Гаврил –II– брат	210.	Зарија Веселиновић
171.	Лазар Грчић	210 (sic!).	Василиј Веселиновић
172.	Атанасиј Јанковић	212.	Сава Вујић
173.	Пантелија Орловић	213.	Павел –II– брат ¹⁴
174.	Јеремија –II– брат	214.	Павел –II– брат
175.	Коста Дачић	215.	Лука –II– брат
176.	Антони Столич	216.	Лазар Грналиовић
177.	Ненад Столич	217.	Василиј Дадовић
178.	Сава Чибурђић	218.	Зарија –II– син
		219.	Јосиф Дадовић

¹⁴ Испод „брат“ стоји прецртано „синовац“.

220.	Михаил Дачич
221.	Атанасиј –II– брат
222.	Василиј Максимович
223.	Јоан Столич
224.	Максим –II– син
225.	Андрија Грчич
Сума 226.	Јаков Грчич

У Руми, 20. јулија 1848, у 5 сати после подне послато

Ненадович¹⁵

¹⁵ Георгије Ненадовић, тадашњи парох цркве Светог Николаја. Према подацима С. Гавриловића, рођен 1804, а рукоположен 1830. А. Моловић у својим успоменама на 1848. пише да је био ватрени српски родољуб. Види Стеван Моловић, „Бурна 1848. и 49. година у Срему и Адам Моловић, окружни прота вуковарски“, *Рад – српски народни календар за 1901. годину*, Рад, Рума, 1901, 80; С. Гавриловић, *Рума*, 157.

Извори и литература

Извори:

Записници седница Војеног савета од 5. јуна до 9. јула 1848. АСАНУК, СНП, кутија 11 за 1848.

Записник седнице Главног одбора од 9. јула 1848. АСАНУК, СНП, кутија 11 за 1848.

Записник седнице Главног одбора од 9. јула 1848. АСАНУК, СНП, кут. 11 за 1848.

Малорадиначки пододбор Главном одбору, 5. јул 1848. АСАНУК, СНП, кут. 4 за 1848, бр. 402;

Налог Главног одбора свим одборима и подоборима од 9. јула 1848. АСАНУК, СНП, кут. 1 за 1848.

Перовић, 1952. Р. Перовић, *Грађа за историју српског покрета у Војводици 1848–1849*, Српска академија наука и уметности, Београд.

Петровчићки пододбор Војеном савету, 8. јул 1848. АСАНУК, СНП, кут. 4 за 1848, бр. 520.

Попис из оригинал-списанија народа сербског за оружје способних парохије С. вознесенске румске, од 18–50 лета. АСАНУК, СНП, кут. 1 за 1848.

Popis Familiah Rimo-Katoličanskih u Rumskoj Župi od 18 do 50 godina. АСАНУК, СНП, кут. 1 за 1848.

Румски окружни одбор Главном одбору, 21. јул 1848. АСАНУК, СНП, кут. 1 за 1848.

Списак они људи, из румске парохије Всех стих, који су за војнике способни. АСАНУК, СНП, кут. 1 за 1848.

Списак за оружје способни глава у парохији Сто–николајевској румској лета 1848. АСАНУК, СНП, кут. 1 за 1848.

Литература:

Кркљуш, 2013. Љ. Кркљуш, *Средишњи органи власти у Српској Војводици 1848–1849*, Матица српска, Нови Сад.

Гавриловић, 1969. С. Гавриловић, *Рума трговиште у Срему 1718–1848/49*, Матица српска, Нови Сад.

Гавриловић, 1963. С. Гавриловић, *Срем у Револуцији 1848–1849*, Српска академија наука и уметности, Београд.

Моловић, 1901. С. Моловић, „Бурна 1848. и 49. година у Срему и Адам Моловић, окружни прота вуковарски“, *Рад – српски народни календар за 1901. годину*, Рад, Рума 1901.

Summary**RECRUIT ROLLS OF ORTHODOX PARISH CHURCHES
FROM RUMA IN REVOLUTION 1848**

Due to long-lasting difficulties regarding recruitment in Srem, on 9th July 1848 Main Committee of Serbian Vojvodina requested subcommittees to order parish priests of all Christian churches to make recruit rolls of potential soldiers living in their parishes. Ruma District Committee received the request on 16th July. Parish priests from Ruma composed recruit rolls consisting of heterogeneous elements, because of which Ruma District Committees issued an instruction aiming to make uniformity of rolls. Parish priests were surely instructed to enlist men aged 18–50 only, as solely that age group can be seen on three out of four Christian churches in Ruma. As for Orthodox parishes, whose rolls are the topic of this article, numbers of potential soldiers are following: in the Ascension of the Lord Church's parish 274, in Saint Nicholas Church's parish 226 and in All Saints Church's parish 179

Др Исидора Поповић

архивиста - стручни сарадник

Рукописно одељење Матице српске

Гостовање Српског народног позоришта у Руми 1868. године

Сажетак: У раду је описан репертоар гостовања Српског народног позоришта у Руми од 1. августа до 15. септембра 1868. године. Ово гостовање значајно је као последње гостовање Српског народног позоришта под управом Јована Ђорђевића. У тренутку тог гостовања дешавају се велике промене у начину функционисања СНП-а, везане за одлазак Јована Ђорђевића и дела ансамбла из Новог Сада у Београд, те је и део те проблематике описан у овом раду.

Кључне речи: Српско народно позориште, Јован Ђорђевић, Рума, Антоније Хаџић, Народно позориште у Београду.

Иако је реч о првој националној – сталној и професионалној театарској кући, Српско народно позориште, основано 16. јула 1861. године у Новом Саду, било је у првом периоду свог постојања практично путујућа позоришна трупа. По томе је рана историја Српског народног позоришта посебно специфична. Оно је основано и у почетку се развијало без системске подршке у правом смислу речи и опстало је у првим, тешким и неизвесним годинама рада, пре свега, захваљујући посвећености појединаца. Међу тим појединцима посебно и неприкосновено место припада Јовану Ђорђевићу, првом управнику Српског народног позоришта, који се почесто за опстанак наше прве националне сталне и професионалне театарске куће борио практично потпуно сам. Без позоришне зграде, без извесних извора финансирања, са честим проблемима унутар ансамбла, Ђорђевић је за седам година управниковања позориштем, успео да му обезбеди опстанак, али и да развије, за оно време, богат и релевантан репертоар. Немали број представа Српско народно позориште спремило је током својих првих седам година ван Новог Сада, током гостовања, а захваљујући Ђорђевићевој навици да бележи све активности које је са позориштем предузимао, данас готово до најситнијих детаља можемо реконструисати репертоар и начин функционисања трупе приликом гостовања. Прворазредни извор у том сми-

слу представља Ђорђевићев *Дневник представа Српског народног позоришта* у коме су забележене активности трупе из дана у дан – за првих седам година СНП-а и две године Народног позоришта у Београду!¹

Овај драгоцени документ сведочи врло богату активност Српског народног позоришта, откривајући чињеницу да је за првих седам година свог постојања (од 16. јула 1861. до 1. октобра 1868), колико је на његовом челу стајао Јован Ђорђевић, одиграло 1468 представа у 68 различитих места! Ширећи свест о значају постојања националног театра и домаћег драмског репертоара, Позориште је поред Новог Сада, изводило представе у Вуковару, Осијеку, Сремским Карловцима, Великом Бечкереку, Суботици, Панчеву, Земуну, Београду, Вршцу, Темишвару, Чакову, Кикинди, Сенти, Сомбору, Сремској Митровици, Винковцима, Броду, Новој Градишки, Пожеги, Белој Цркви, Араду, Липову, Новом Бечеју, Старом Бечеју, Сентомашу/Србобрану, Баји, Темишвару, Модошу, Руми.²

Рума је била последње место на коме је Српско народно позориште гостовало пре него што му је први управник – Јован Ђорђевић – отишао на место управника другог националног театра – Народног позоришта у Београду. Трупа је претходно, од 25. јуна 1868. боравила у Земуну, да би 1. августа пристигла у Руму. Занимљиво је да је ово уједно било и прво гостовање Српског народног позоришта у Руми, мада је управник планирао посету трупе овом граду још 1864. године³. Гостовање је отпочело 3. августа представом *Деспот Ђурађ Бранковић*, постављеној на основу прераде Јована Ђорђевића, а према предлошку Кароља Оберњика. Петочина историјска драма на основу које је постављена представа којом се Српско народно позориште први пут представило житељима Руме праизведена је још 1856. године у Пешти (на основу изворника), док је у СНП-у први пут играна током гостовања у Араду 31. августа 1865. године (на основу Ђорђевићеве прераде). Пред Румљанима представа је изведена на основу обнове премијерно изведене 17. септембра 1867, током гостовања у Београду. У подели обновљене представе, оне која је отворила гостовање у Руми, били су: Лаза Телечки у улози Ђурђа Бранковића, Никола Недељковић у улози Гргура, Софија Максимовић (Поповић Вујић) у улози Стевана, затим Ђорђе Пелеш као Лазар, Павле Маринковић, као „један велможа српски“, Никола Зорић као Секула Јанко, Димитрије Ружић у улози Владислава, Марко Станишић

¹ Ђорђевић Јован, *Дневник представа Српског народног позоришта*. Овде се користи на основу копије која се чува у Архиву Српског народног позоришта у Новом Саду.

² Редослед места наведен је према хронологији гостовања Српског народног позоришта.

³ О Ђорђевићевим плановима за гостовање у Руми видети више у: [Предлог Јована Ђорђевића Управном одбору Српског народног позоришта у вези са организацијом послова], Архив Војводине, Ф. 35 (Друштво за Српско народно позориште), к. 9, 77.

као Мурат, Алекса Савић у улози „првог слуге Бранковићевог“ и Младен Бошњаковић као „други слуга“, затим Никола Рашић у улози мађарског гласника, Милка Гргурова као Мара, Милева Рашић у улози Јевросиме, Коста Хаџић као „један грађанин“ и Марија Недељковић као „једна жена“.

Трупа Српског народног позоришта на челу са својим управником већ на почетку гостовања у Руми, као по обичају, има проблема са новчаним средствима за смештај ансамбла и остале текуће трошкове. У Новом Саду су у том тренутку у току велика превирања (збацивање Светозара Милетића са места градоначелника), те о финансирању Позоришта на гостовању мало ко и води рачуна. О томе више података налазимо у једном писму Антонија Хаџића Јовану Ђорђевићу од 3. августа 1868. године.

Хаџић пише:

„Многопоштовани пријатељу!

У прилогу шаљем Вам у име економског одсека 675 фр. а. вр, а оних других 300 фр. не могу Вам послати с тога што се није могао одбор држати да реши одкуд да Вам се ти новци прибаве. Одбор је, истина, заказан био, ал' радно доба, па не дође довољно чланова. Задовољите се дакле за сада и с овим а ја ћу гледати да Вам се и оних 300 фр. пошљу, ал' не би шкодило да и/х/ сами још једном пожурите, како знате са ким имате посла.

[...]

За сад збогом с молбом, да не мислите да о вама бригу не води ако Вам и не пише

Ваш Хаџић

У Н. Саду, 3. 08. 1868.“⁴

Другог дана гостовања, 4. августа публика је имала прилику да погледа представу *Војнички бегунац*, „позоришну игру у три одељења с певањем“, рађену на основу предлошка Едеа Сиглигетија, а према посрби Радивоја Стратимировића. Комад је режирао Лаза Телечки који је играо и улогу грофа Монтија, док су у осталим улогама били Марија Цветковић као Драгиња, Милева Рашић у улози Мекићке, Никола Недељковић као Рајко, Димитрије Марковић у улогама Грујице, Стаје и Свирача, затим Драгиња Данкулов која је играла Јулу, Павле Маринковић у улози Несиговића, Никола Рашић као Цветко, Никола Паовац као Миљко, Живко Клаваговић у улогама Марка, Колотера, „Другог војника“ и „Варошког комесара“, Милан Петровић као Монтијев тајник, Доловићев слуга и Жан и Марија Недељковић као Ружа.

⁴ Цит. према: Ковачек Божидар, *Преписка између Јована Ђорђевића и Антонија Хаџића 1859–1895*, Нови Сад, 1973, 109–110.

За разлику од *Деспота Ђурђа Бранковића*, релативно нове представе на репертоару СНП-а, која је пре румског гостовања одиграна свега неколико пута, *Војнички бегунац* је стара представа, премијерно изведена још октобра 1862. године, а до гостовања у Руми изведена је близу 60 пута.

Након дводневне паузе Српско народно позориште 7. августа изводи представу *Милош Обилић*. На основу доступних података није могуће установити да ли је овде реч о представи рађеној по комаду Јована Стерије Поповића коју је Српско народно позориште поставило на сцену још у првој години свог рада 30. јануара 1862. или је пак у питању упризорење истоименог комада Јована Суботића, премијерно изведена 4. јула 1866. Оба комада играна су упоредо, тако да би ова дилема могла бити решена на основу плаката представе са румског гостовања, мада за ову прилику нисмо успели да установимо да ли је он сачуван. Нека стога ово питање, барем засад, остане отворено.

Представом *Вампир и чизмар* Српско народно позориште стало је пред публику у Руми 8. августа. У питању је представа према изворнику Јожефа Сигетија, постављена на основу превода и посрбе Јована Ђорђевића и у његовој режији. Иако ју је Српско народно позориште играло од 13. јануара 1863. године, извевши је преко 30 пута, колико је познато, није сачуван нити један плакат представе, те је учеснике могуће реконструисати посредно, само на основу критика из периодике.⁵

Уследила је тродневна пауза, а потом 11. августа представа *Миљко Мрконић или преодница српске слободепрема „драми у 5 радњи“ Ђорђа Малетића*, за коју је музику написао Корнелије Станковић. У представи коју је Српско народно позориште праизвело 9. фебруара 1864. наступили су Никола Недељковић у насловној улози, Стјепан/Стеван Андријевић као Страшимир, Никола Зорић у улози Муселима, затим Марко Станишић као Осман, Љубица Коларовић у улози Љубице, Лаза Телечки као Мустафа, Анастасија Мишковић у улози Лепосаве, те Ђорђе Пелеш као Вељко, Димитрије Ружић у улози Ранка, Павле Маринковић као игуман у Манасији, Милева Рашић као Фатима, Младен Бошњаковић у улози Хусеина, Алекса Савић као Бушко и Константин Хаџић у улози Турчина.

Наредни дан донео је две представе – *Он и она* и *Стари кованџија*. У првој представи – дуодрами *Он и она* Карла Мајзла коју је СНП изводило према преводу Јована Ристића Бечкеречанина од јула 1862, наступио је славни глумачки брачни пар – Димитрије и Драгиња Ружић. Друга представа, „шаљива игра“ *Стари кованџија*, према изворнику Луја Мерсијеа и посрби Светозара Савковића била је једна од популарнијих на тадашњем репертоару Српског народног позоришта, играна од 31. марта 1864. У

⁵ Павле Маринковић као мајстор Ћира, Алекса Савић у улози Шерта, Љубица Коларовић у улози Грка, Јованка Кирковић као Анка, Драгиња Димитријевић као Чизмарка и Марко Суботић у улози Спахије.

недостатку плаката представе поделу у овој представи могуће је установити само посредно.⁶

Још једна веома популарна представа – „позоришна алегорија у 3 чина“ – *Сан Краљевића Марка* Јована Стерије Поповића на музику Николе Ђурковића и Јосифа Шлезингера – представљена је румској публици 15. августа 1868. године. У своје време био је то изразито популаран и радо гледан комад, уједно и једна од првих представа са темом из националне историје постављена у Српском народном позоришту. Представа је обележила прву сезону Позоришта (у СНП-у је први пут изведена 8. септембра 1861). На гостовању у Руми изведена је обнова из 1867. године у којој је Краљевића Марка тумачио Никола Зорић, Вилу Милка Гргурова, „једног старца“ Димитрије Ружић, „једну девојку“ Анастасија Мишковићева, у улози детета била је Љубица Зорић, Марко Станишић тумачио је првог, а Никола Рашић другог младића, док је Никола Недељковић наступио као Карађорђе, Алекса Савић као Станоје Главаш, Стјепан/Стеван Андријевић као Јанко Катић, Ђорђе Пелеш као Васа Чарапић, Павле Маринковић као пустињак, Милева Рашић као „Жена“ и Милан Бошњаковић као Турчин. Обнова је играна далеко мање од прве поставке – свега 6 пута.

Наредни дан гостовања, 17. август обележен је извођењем две једночине шаљиве игре – *Љубав и филозофија* и *Обрштар од 18 година*. Прва је играна у Српском народном позоришту од 1862. према посрби Божидара Тодора Недељковића изворника непознатог писца. Колико је познато, ниједан плакат представе није сачуван, те глумачку поделу није могуће реконструисати. Друга представа по комаду Жозефа Мелвила у преводу Лазе Телечког премијерно је изведена у Српском народном позоришту током гостовања у Сомбору 3. фебруара 1862. године и у њој су играли Драгиња Ружић као Јулије, Павле Маринковић као Лефоше, Никола Недељковић у улози Хенрика, Ђорђе Пелеш као Октавије, те Марко Станишић као Жол-Кер, Коста Хаџић у улози Брен д' Амура, Стјепан/Стеван Андријевић као Флошар и Софија Максимовић као Ернестина.

Стиче се утисак да је у одабиру и распореду представа на репертоару приликом гостовања вођено рачуна о „равнотежи“ комичних и „озбиљних“ комада, мада је бројчана предност очигледно давана комедијама. Осмотри ли се комплетан репертоар овог гостовања, јасно је да се између два-три комична комада готово увек уводи по један са темом из српске прошлости. Тако се, на пример, дан након играња две поменуте комичне једночинке, румској публици 18. августа приказује комад Атанасија Николића *Зидање Раванице* који је у Српском народном позоришту од

⁶ У подели су, по свој прилици били: Никола Зорић (Трговац Радосавкић), Марко Станишић (Племић Марић), Никола Недељковић (Миливоје), Димитрије Коларовић/ Лаза Телечки (Стари кованџија), Марија Недељковић/ Анастасија Мишковић (Видосава). На гостовању у Руми насловни лик је, по свој прилици, тумачио Лаза Телечки.

оснивања 1861. континуирано игран у чак три различите поставке. Представу изведену у Руми Српско народно позориште је премијерно играло 23. јула 1867. током гостовања у Вршцу. Ова поставка тада је изведена тек трећи и последњи пут, а комад је у Срком народном позоришту поново постављен две године касније. У поставци коју је публика у Руми имала прилике да види играли су Павле Маринковић као Кнез Лазар, Љубица Коларовић као Царица Милица, Никола Недељковић као Југ Богдан, Стјепан/Стеван Андријевић у улози „од Коњица Ивка“, Димитрије Ружић као „од Омоља Живко“, Коста Хаџић као бановић Страхиња, Лаза Телечки у улози Вука Бранковића, Младен Бошњаковић као Иван Косанчић, Никола Рашић као Петар Браничевић, Никола Зорић у улози Милоша Обилића, Ђорђе Пелеш као Војин, Алекса Савић као Раде Неимар, Анастасија Мишковић као слуга Божидар.

Наредних дана – 20. и 22. августа поново су на репертоару комедије – *Париски колотер*, *Пуница* и *Он није љубоморан*. Шаљиву игру *Париски колотер* Жана Бајара и Луја Вандербирша са немачке прераде Теодора Дункела за потребе Српског народног позоришта превео је Лаза Телечки. У време румског гостовања била је то релативно нова представа, с обзиром на то да је премијерно играна 6. фебруара 1867. током гостовања у Панчеву, а у њој су играли Лаза Телечки/ Димитрије Ружић као Морен, Марко Станишић као Емил, Љубица Коларовић као госпођа Морен, Алекса Савић као Илер, Милева Рашић као госпођа Менијеова, Димитрије Ружић као Јосиф, Милка Гргурова у улози Елизе, Стјепан Андријевић као Бизо, те Никола Рашић и Младен Бошњаковић као слуге. Два комада, заједно изведена наредног дана – *Пуница* по тексту Чарлса Метјуза и посрби Косте А. Новаковића и *Није љубоморан* Александра Елца по посрби Лазе Телечког, старе су представе на репертоару Српског народног позоришта. Први је игран од јануара 1864, док је други премијерно изведен нешто раније, децембра 1863.⁷

Већ по „опробаном ритму“ на репертоару наредних дана долазе на ред две трагедије – једна из европског драмског корпуса, а друга са темом из националне прошлости. Тако је Српско народно позориште 24. августа играло Шилерову трагедију у пет чинова *Сплетка и љубав*, представу која је од оснивања постављана више пута. На румском гостовању изведена је верзија премијерно играна током гостовања у Темишвару (13. јуна 1867) са Николом Зорићем у улози Президента Валтера, Николом Недељковићем у улози Фердинанда, Димитријем Ружићем као Калбом, Љубицом Коларовић у улози Госпође Милфорд, Стјепаном/Стеваном Андријевићем у улози

⁷ У представи *Пуница*, према реконструкцији из критикаиграли су: Павле Маринковић (Добрић), Милева Рашић (Пуница), Љубица Телечки, Никола Недељковић, Лаза Телечки и Драгиња Данкулов, мада се не може утврдити у којим улогама су се они појављивали. У представи *Није љубоморан* играли су: Димитрије Ружић (Милан Радојковић), Милка Гргурова (Милица), Лаза Телечки (Танасија) и Ђорђе Пелеш (Ђира).

Вурма, Павлом Маринковићем као Милером, Милевом Рашић у улози његове жене, Милком Гргуровом у улози Луизе и Маријом Недељковић у улози Софије.

Мејриму, драму у 4 чина Матије Бана, веома популаран и често игран комад од праизведбе у Српском народном позоришту 29. јула 1862, румска публика имала је прилике да гледа 25. августа. То је представа у којој су, поред атрактивне теме, играли неки од најбољих тадашњих глумаца Српског народног позоришта – Драгиња Ружић, Милка Гргурова, Лаза Телечки, Никола Зорић, Никола Недељковић.

Након паузе од једног дана, трупа Српског народног позоришта извела је 27. августа три комична комада – *Вежбања за брачни живот*, *Лудницу* и *Лек од пуница*. О првој представи зна се веома мало – тек толико да је рађена на основу посрбе Јована Ђорђевића са изворника Ришара Женеа, да је први пут изведена током гостовања у Београду 23. септембра 1867, а једини учесник представе ког је могуће идентификовати јесте Милка Гргурова. Ову представу не бележи чак ни, иначе врло детаљна, *Енциклопедија Српског народног позоришта*.⁸ Други комад изведен истог дана – *Лудница* Марка Антоана Дезожијеа у преради Јована Ђорђевића, стара је представа Српског народног позоришта, у континуитету играна од 1862. године. У представи су играли Тодор Марковић (Мажибрадић), Јованка Кирковић (Пава), Алекса Савић (Слуга) и Лазар Поповић (Заручник). Трећа представа играна тог дана – *Лек од пуница* – рађена је према шпанском изворнику Хуана Мануела Дијане, а на репертоар Српског народног позоришта постављена заједно са *Вежбањима за брачни живот* током гостовања у Београду годину дана раније. Комад је превео Јован Ђорђевић, служећи се немачким преводом изворника. У представи су учешћа узели Никола Недељковић као Федерико, Анастасија Мишковић као Маријана, Драгиња Ружић у улози Долорес, затим Милева Рашић као Дона Леонсија, Никола Зорић као Дон Клето де Сангрето, Димитрије Ружић у улози Рафаела и Коста Хаџић као Хуан.

Представа *Нови племић* у режији Лазе Телечког и према његовој посрби комада Аугуста Гернера, изведена премијерно неколико месеци раније током гостовања у Панчеву, играна је у Руми 29. августа. Пред публику су стали Драгиња Ружић као Фемка, Лаза Телечки као Пратљача, Софија Максимовић у улози Мере, Димитрије Ружић као Омер, Марко Суботић у улози Чика Спиридона, Павле Маринковић као Безарић, Јелена Маринковић у улози Зорке, Никола Зорић као Жупан Палковић, Марија Недељковић као Ката, Никола Недељковић у улози Младена, те Катица Савић као Јелица.

⁸ <https://www.snp.org.rs/enciklopedija/Enciklopedija> је доступна само у електронском издању, прим. аут.

За ансамбл је уследио слободан дан, који управник Јован Ђорђевић користи да реши нагомилане проблеме Српског народног позоришта. Наиме, већ је раније напоменуто да је гостовање у Руми било последње гостовање Српског народног позоришта под управом Јована Ђорђевића. Недуго потом, у октобру 1868. године он ће прећи у Београд, на чело Народног позоришта. Тај одлазак, иако раније испланиран, направио је велики потрес када је реч о функционисању, па чак и о опстанку Српског народног позоришта. Наиме, на конкурс за пријем глумаца који је расписао београдски Позоришни одбор пријавио се велики број глумаца Српског народног позоришта, чак половина ансамбла. Тако се Српско народно позориште нашло у незавидном положају – у истом тренутку са његовог чела одлази управник, који је готово све проблеме овог театра преузимао на себе, али и велики број најбољих и најангажованијих глумаца. Новосадски Позоришни одбор оштро је реаговао на ову ситуацију, а Јовану Ђорђевићу отворено замерио да жртвује Српско народно позориште зарад „подизања на ноге“ Народног позоришта у Београду. Током румског гостовања Ђорђевић је примио писмо од Позоришног одбора Српског народног позоришта у коме је обавештен да глумцима неће бити дозвољен прелазак у Београд. О овој незавидној ситуацији и сукобима проишавшим из ње, Јован Ђорђевић током једног од ретких слободних дана пред крај румског гостовања пише свом сараднику, пријатељу и будућем наследнику на челу СНП-а Антонију Хаџићу:

„Драги г. Тоно!

У Руми, 30. августа 1868.

Добио сам данас одборско решење и одговорио сам на њ. Не допада ми се. Учињено је више него што би требало; а ипак не толико колико је требало. Учињено је све, чиме ће се моћи наудити београдском театру, и онима члановима, који се онамо спремају; а ништа није учињено, да знамо, оћемо л' овде имати позоришта, и какве ћемо добити чланове. Показали смо само зубе онамо преко – а за себе нисмо учинили ништа. За Бога, докле ће се то код нас тако сакато радити? Место да свечано закључимо, да ћемо свима силама настојати, да одржимо ово позориште, и да тај закључак објавимо за утеху онима члановима дружине, који тамо примљени нису, и за умирење онима патриотама, који за будућност позоришта страхују; место да напишемо стечај, да анимирамо на радњу омладину, певачка друштва, поверенике и све пријатеље позоришта; место да све то радимо ми закључујемо нешто, што нема ни смисла ни форме, ни репа ни ушију; закључујемо да *не пуштамо* чланове наше у Београд, и то на ком основу? На основу *писмених уговора* с њима, и то таквих уговора, по којима нам они могу у свако доба на шест недеља отказати, а они с којима немамо писмени уговора, у свако доба и без отказа оставити нас!

Најпосле можда бар у протоколу не стоји тако, као у оном писму, што сам га данас од одбора добио. То се код нас већ догађало, да је мени

другчије од одбора писано, а другчије у протокол улазило. Ако је тако и тамо, као што је код мене: 'да изволите члановима позор. дружине изјавити да упр. одбор њи задржава у смислу учињеног контракта, и по томе да никако не допушта, да они 1. окт. могу ићи у Београд. А чланови имају то исто до знања ставити одбору нар. позоришта у Београду'; ако је велим и у протоколу тако, онда би требало у интересу наше части и користи преиначити бар овако 'и по томе никако не допушта, да они с нарушењем контракта могу позориште оставити.' Ово бар има смисла, а за ствар вреди толико, колико и пређашња редакција, а не прејудуцира ништа ни Београду, ни онима члановима који тамо одлазе.

Једном речи, ако желимо позориште одржати, онда треба одма, одма стечај⁹ да се распише, да видимо какве нам се снаге јављају. А од садашњи позоришни чланова можемо искати само то, да се свог уговора држе, и ако желе ићи, да на време одказују, а више ништа. То не иште ни београдски одбор, да нас они од једанпут у глибу оставе, а наше је старати се, да се из глиба што пре измигољимо.

Оћете л' доћи на беседу, 5. септембра? Волео би да дођете, и то баш Ви главом,

Ваш Ј. Ђорђевић¹⁰

Ово писмо настало током румског гостовања, веома је битан траг у историји Српског народног позоришта, али и Народног позоришта у Београду. Поред тога што описује турбулентна збивања у Новом Саду уочи оснивања Народног позоришта, оно сведочи и о великом поверењу које је Јован Ђорђевић неподељено указивао Антонију Хаџићу. Описијући ове догађаје скоро три деценије касније, Ђорђевић је и даље захвалан Хаџићу на посвећености и бризи са којом се као управник старао о Српском народном позоришту након Ђорђевићевог преласка у Београд. Са помало патоса, али врло искрено, Ђорђевић о овом тренутку, са велике временске дистанце, записује следеће: „Сети се само пријатељске услуге коју си ми учинио 1868, кад си из мојих руку примио драгоцен аманет, који нисам могао дуже у својим рукама задржати и који сам у твоје руке спокојно положио, јер сам знао у чије га руке полажем и да ће у твојим рукама боље бити сачуван него да је у мојима остао! Ти си онда био можда једини који се ниси каменом бацао на мене; а овамо Ти си био једини који си на то права имао. Хвала Ти на овоме, драги пријатељу“.¹¹

⁹ Под речју „стечај“ овде Ђорђевић подразумева „конкурс“.

¹⁰ Цит. према: Божидар Ковачек, нав. дело, 110–111.

¹¹ „Грађа за историју Српског народног позоришта од Јована Ђорђевића“, *Позориште*, год. XXI, бр. 28, Нови Сад, 1896, 110.

Гостовање у Руми ближило се крају, а Српско народно позориште ближило се новој фази своје историје. Трупа се спрема за тзв. беседу – опроштајну свечаност која је уприличавана на крају свих гостовања Српског народног позоришта, а на коју Ђорђевић у свом писму позива Антонија Хаџића. Пре беседе одиграно је још неколико представа. Последњег дана августа трупа је извела представу *Тамница*, шаљиву игру у 4 чина Родериха Бенедикса, према посрби Лазе Телчког, која се на репертоару СНП-а налазила од 16. јула 1866. У представи су играли Лаза Телчки као Доктор Небригић, Љубица Коларовић као Марица, Димитрије Ружић у улози Семковића, затим Марко Станишић као Перишић, Драгиња Ружић као Полексија, Никола Зорић као Јеврем Кључаревић, Софија Максимовић као Љубица, те Ђорђе Пелеш као Марко, Коста Хаџић као Вратар у тамници и Младен Бошњаковић као Пандур. Сутрадан, 1. Септембра, на репертоару се нашла представа *Стари бака и његов син хусар*, „позоришна игра с песмама у три одељења“ Јожефа Сигетија, постављена још 14. фебруара 1863. према преради Јована Ђорђевића и Лазара Илића. Редитељ представе био је Антоније Хаџић, а играли су Лаза Телчки као Чича Мија, Никола Недељковић у улози Лацка, Павле Маринковић као Певац, затим Никола Зорић као Црвенко, Драгиња Данкулов као Ленка, Јованка Кирковић у улози Милке, те Љубица Телчки као Никица.

Представу *Записници ђаволови*, шаљиву игру у 3 чина Етјена Арагоа и Пола Вермона, на репертоару СНП-а у режији Јована Ђорђевића присутну од половине 1866, трупа је одиграла 3. септембра.¹²

Беседа, опроштајна свечаност у корист позоришта, одржана је 5. септембра. Немамо података да ли јој је присуствовао и Антоније Хаџић, кога је Јован Ђорђевић посебно позвао на овај догађај.

Иако је беседом гостовање практично завршено, до повратка трупе у Нови Сад одигране су још четири представе. Два дана након Беседе, 7. Септембра, изведена је „историјска весела игра у 4 радње“ Џејмса Робинсона Планче, у преводу и режији Лазе Телчког, *Карло XII на острву Ругену*. На румском гостовању играна је обнова из 1866. године, рађена на основу прве поставке СНП-а од 18. фебруара 1865. У представи је насловну улогу тумачио Никола Зорић, затим Никола Недељковић као Дукерт, Марко Станишић као Рајхел, Милош Цветић као Мерфелд, те Павле Маринковић у улози Скјелдзена, Димитрије Ружић у улози Адама Брока, Стјепан/Стеван Андријевић као Матија Мукеболд, Софија Поповић као Меланија, Драгиња

¹² Учесници представе су познати према реконструкцији из критика, с обзиром на то да плакат није сачуван: Љубица Коларовић (Вилхелмина Ронкроска), Милка Гргурова (Марија), Никола Зорић (Лормен), Милева Брњић (Грофица Серни), Марко Станишић (Рапинијер), Милева Рашић (Жиранка), Стјепан/Стеван Андријевић (Жан Готје), Димитрије Ружић (Робен), Алекса Савић (Валентин).

Ружић у улози Евице, Коста Хаџић и Младен Бошњаковић, као Први и Други шведски официр, Ђорђе Пелеш у улози Војника и Алекса Савић као Писар.

Драма у 4 чина *Потурица* Ивана Кукуљевића-Сакцинског претпремијерно је изведена претпоследњег дана гостовања у Руми, 8. септембра. Премијерно ће бити изведена у Новом Саду тек 21. октобра те године, дакле, по одласку Ђорђевића и дела ансамбла у Београд. Како немамо сачуваног плаката румског гостовања, а ни других трагова о овом претпремијерном извођењу, осим оних забележених у *Дневнику представа...* Јована Ђорђевића не можемо тврдити како је глумачка подела изгледала. Таква реконструкција била би незахвална и непоуздана тим пре што је ансамбл СНП-а до премијере био значајно измењен у односу на период свог последњег гостовања под управом Јована Ђорђевића. Рецимо и то да је сав приход ове представе ишао „у корист дружине“, како бележи Ђорђевић у *Дневнику представа...*

Последњи играјући дан у Руми био је 9. септембар. Одигране су две шаљиве једночинке – *Шаран* Јована Јовановића Змаја и *Пркос* Родериха Бенедикса, према посрби др Јована Андрејевића Јолеса. Змајев *Шаран* постављан је у СНП-у за време Ђорђевићевог управниковања у више наврата – 1864, 1867, 1868. Представа у Руми играна је на основу поставке премијерно изведене током гостовања у Панчеву 17. фебруара 1868. У овој поставци играли су Лаза Телечки као Панта Динарић, Милева Рашић као Ана, Никола Недељковић у улози Станка, Јелена Маринковић као Савка, Коста Хаџић као Футошки кнез, Младен Бошњаковић и Марко Суботић као Први и Други сељак, Никола Рашић као Четврти сељак (име глумца који је тумачио Трећег сељака није установљено) и Марко Станишић као Пети сељак.

Представа *Пркос*, први пут је изведена у СНП-у јануара 1863, затим је обновљена половином 1867. током гостовања у Вршцу, да би у Руми била изведена верзија премијерно играна у Панчеву 11. марта 1868. У овој поставци играли су Лаза Телечки као Селаковић, Софија Максимовић као Јелка, Никола Недељковић као Која, Димитрије Ружић као Милан и Драгиња Ружић у улози Соке.

По одиграној последњој представи, трупа се у Руми задржала до 15. септембра. Тих последњих шест дана вероватно су искориштени за припрему повратка у Нови Сад, где је Српско народно позориште са својим првим управником и „старим“ ансамблом играло још само осам пута. Тако је гостовање у Руми последња карика првог периода Српског народног позоришта који је трајао од оснивања театра 1861. до Ђорђевићевог преласка у Београд 1868. године.

Извори и литература

Ђорђевић Јован, *Дневник представа Српског народног позоришта*, Архив Српског народног позоришта у Новом Саду /копија/.

Предлог Јована Ђорђевића Управном одбору Српског народног позоришта у вези са организацијом послова, Архив Војводине, Ф. 35 (Друштво за Српско народно позориште), к. 9, 77.

Српско народно позориште у Новом Саду, Споменица 1861–1961, Нови Сад, 1961.

Ковачек 1973, Б. Ковачек, *Преписка између Јована Ђорђевића и Антонија Хаџића 1859–1895*, Нови Сад.

Ђорђевић 1896, Ј. Ђорђевић, „Грађа за историју Српског народног позоришта од“, *Позориште*, год. XXI, бр. 28, Нови Сад.

Ковачек 2006, Б. Ковачек, *Јован Ђорђевић*, Нови Сад.

Ђорђевић 2017, Ј. Ђорђевић, *Фотер – Јован Ђорђевић и Српско народно позориште кроз одабране изворе*, Нови Сад.

Интернет извор:

<https://www.snp.org.rs/enciklopedija/>.

Summary**VISIT OF SERBIAN NATIONAL THEATRE TO RUMA 1868**

This work follows the last visit of Serbian National Theatre managed by Jovan Djordjevic. The visit to Ruma lasted from August 1st to September 15th 1868, during which there were significant changes happening concerning the further existence of Serbian National Theatre, given that the manager as well as half of actors' ensemble were leaving. The work shows a detailed overview of Ruma visit repertoire with basic data about plays and castings, but also a review of turbulent events which represent the end of the first period of history of Serbian National Theatre.

Доц. др Ненад Нинковић

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за историју

nenad.ninkovic@ff.uns.ac.rs

РУМЉАНИ КУПЦИ ОБВЕЗНИЦА ЧЕТВРТОГ РАТНОГ ЗАЈМА

Сажетак: Током Првог светског рата уобичајено је било да државе долазе до финансијских средстава тако што продају обвезнице ратног зајма. Овај принцип је био познат и у Аустроугарској, у којој су позиви за куповину обвезница упућивани два пута годишње, током пролећа и јесени. Номинална вредност обвезнице је увек била већа од оне за коју је продавана, а управо је та разлика, уз могућност убирања камате током наредних пет година, требало да привуче појединце и институције да дају средства за ратни зајам. У раду се анализира како је у Аустроугарској, са акцентом на Срем, дошло до апровизација, реквизиција и продаје обвезница ратног зајма, уз доношење података из историјске грађе која се односи на четврти ратни зајам (1916) и становништво Руме, а чува се у Историјском архиву Срем.

Кључне речи: Срем, Рума, Први светски рат, реквизиције, ратни зајам, обвезнице.

Изазивајући Први светски рат Аустроугарска је брзо показала економску слабост и неспремност за сукоб већих размера. Како је време одмицало, то је постајало све уочљивије. Већ од јула 1914. почела је њена борба за одржање социјалне стабилности. Начин да то постигне су биле апровизације и реквизиције. На основу њих држава је контролисала производњу и промет, пре свега, хране. То је био разлог да више пута годишње Влада донесе наредбе о максималним ценама, посебно житарица, као и разна упутства за штедњу. То је представљано као патриотски чин, али док је ова-

кав патриотизам видљив на почетку рата, он је већ од 1915. пред глађу, страдањима и болестима, уступао место незадовољству.¹

Све мере које је држава предузела на почетку рата, од забрана подизања средстава из банака и штедионица, до централизовања промета житарица, остале су у Срему у сенци трагичних догађаја из првих месеци рата. Док је трајала мобилизација, у Срем је током августа 1914. дошла бројна војска док су трупе из њега требале да крајем месеца стигну у Галицију. Пре него што су први војници стигли на границу са Краљевином Србијом, виђенији Срби су смењени са јавних функција, а потом је елита ухапшена и интернирана. Отпочињање ратних операција је донело нове видове притисака на Србе, који су окривљивани као изазивачи рата. Када је на све то дошао аустроугарски пораз у Церској бици, била је потребна само једна варница да изазове нападе на Србе у Срему, јер је ратна психоза и фрустрација поразом водила до тога да Аустроугарска више није разликовала сопствене српске поданике од оних који су живели у Краљевини Србији. Варница је дошла у виду упада српске војске у Срем од 6. до 13. септембра 1914. По њеном повлачењу уследила је права голгота српског становништва, посебно јужно од линије Сремска Митровица – Рума – Стара Пазова.²

Аустроугарске трупе су фрустрацију ратним неуспехом искалиле над српским становништвом Доњег Срема. Најпре су извршили хапшења и стрељања свих у које су сумњали да су сарађивали са српском војском, а разлог за то је могао да буде потказивање од стране несрпских суседа, погрешна информација или избор виђенијих људи, чиме је желео да се постигне снажан ефекат над осталим Србима. Уследила су свирепа убиства, често почињена премлаћивањем, спаљивањем и убадањем бајонетима, затим, пљачкање и често спаљивање српских кућа, па и читавих насеља. Мушкарци способни за рад су махом одведени у логор у Араду, одакле су, они који су преживели тежак рад и лоше услове, упућени на Источни фронт (1915). Жене са децом и старијим особама су интерниране махом у Славонију како би овде, радећи у фабрикама и на пољопривредним добрима, допринели ратним напорима државе. Иако су се многи у децембру 1914. и јануару 1915. вратили у своја села – преко 13.000 људи то

¹ Keegan John, *The First World War*, Canada 2000, 15–153; Srtachan Hew, *The First World War*, Volime I, New York–Oxford, 2003, 292–293; Münkler Herfried, *Der Grosse Krieg. Die Welt 1914–1918*, Berlin 2013, 110, 176–194; Rauchensteiner Manfred, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy 1914–1918*, Wien–Köln–Weimar 2014, 159–169.

² Микавица Дејан, Васин Горан, Нинковић Ненад, *Пречански Срби у Великом рату 1914–1918*, Нови Сад 2018, 215–243, 287–301; Vasin Goran, Ninković, Nenad, *Identity and loyalty of the Serbs in the Austro-Hungarian army 1914–1918 and their psychological characteristics according to Jovan Cvijić*, *The Balkan peninsula of Cvijić Jovan: Historical background and contemporary trends in human geography*, Belgrade–Loznica 2018, 172–173.

су учинили без дозволе власти, због чега је спроведена њихова друга интернација. Разлог за ово је била бојазан да не сарађују са војском Краљевине Србије. Они који су преживели интернацију су, тек после пораза Србије, крајем 1915. и почетком 1916. враћени у своје опљачкане домове.³

У позадини трагичних догађаја из Срема држава је доносила бројне мере како би обезбедила довољно хране за војску и све оне делове становништва које се нису бавили њеном производњом, укључујући и избеглице из Галиције. Утврђивање максималних цена је увек претходило реквизицијама. Срем, који је био аграрно подручје је, пре свега, био погођен реквизицијама житарица. Држава је одређивала колико је жита дозвољено да породица задржи – најчешће 18 килограма по члану домаћинства месечно, с тим да је за децу прописивано нешто мање, претежно око 15 килограма месечно. Приликом првих реквизиција је било дозвољено да задрже нешто житарица за исхрану стоке, део за плату радника, ако су их имали, као и део за сетву. Касније су се ове дозволе губиле, па је задржано само оно што је било потребно за сетву и личну исхрану. Све остало је морало бити продано држави, по ценама које је она прописала, а то је био јасан пут да земљорадници изгубе вољу за производњом. Уз све то приноси су смањени јер је недостајало радне снаге, нарочито за узгајање кукуруза. У Срему се тај недостатак осетио не само услед мобилизације, него и интернирања Срба.⁴

Поред поменутих начина да се дође до средстава за апровизацију, држава је настојала да стекне и додатне финансије кроз ратне зајмове. Ова мера је позната из раније ратне прошлости Хабзбуршке монархије. Још у време ратова против Наполеона држава је прибегавала сличним потезима.⁵ Већ у новембру 1914. је заједнички министар финансија расписао први ратни зајам. Појединцима и институцијама је понуђено да купе државне обвезнице, штампане у номиналној вредности од 50, 100, 1.000, 5.000 и 10.000 круна. Рок за упис ратног зајма ни тада, ни касније није био велик, обично је трајао од седам до четрнаест дана. За први ратни зајам је упис требало обавити између 16. и 23. новембра 1914. Купљена обвезница номиналне вредности 100 круна у том периоду се плаћало 97,50 круна. Камата је износила 6% и она се наплаћивала у две рате – 1. маја и 1. новембра, док би обвезница била наплатива пет година од куповине. Држава је отворила посебне ратне зајмовне благајне, а дала је могућност да обвезнице буду купљене на рате, тако што би приликом уписа ратног зајма било плаћено 40%, а у две наредне рате по 30% износа, с тим да рате за плаћање долазе на сваких десет дана. У овом случају је цена обвезнице од 100 круна номиналне износила 98 круна стварне вредности. Иако је владао морато-

³ Васин Горан, Нинковић Ненад, *Срем у Првом светском рату – лојалност и преки суд*, Сремска Митровица 2018, 5–62, 73–75.

⁴ Васин Горан, Ненад Нинковић, *Срем у Првом светском рату...*, 82–84.

⁵ Васин Горан, Нинковић Ненад, *Историја Будимске епархије*, Сремска Митровица 2018, 87.

ријум (забрана) за подизање улога из штедионица, дозвољен је изузетак од наредбе ако се ова средства буду користила за ратне зајмове. Касније је прецизирано да у оним жупанијама у којима је дошло до штете услед упада српске војске, а таква је била Сремска, сме да се само $\frac{1}{4}$ оваквих штедних улога користи за куповину обвезница ратног зајма.⁶

Током 1915. два пута је објављиван позив за куповину ратних обвезница, а четврти пут је то урађено априла 1916. о чему је посебан позив поданицима упутио бан Хрватске и Славоније барон Иван Шкерлец. Позив је пратило упутство у којем је речено да се за ратни зајам добијају обвезнице чија је номинална вредност једнака стварној, односно да ако купе обвезницу од 50 круна, купци толико и добијају (када за то време дође). Најављено је да се за обвезницу од 100 круна номиналне вредности плаћа 97,20 круна, ако их купе до 5. маја, а ако их купе од 6. до 23. маја, онда је цена била 97,50 круна. Номинално је камата била 6%, али пошто је обвезница плаћана мање, стварна камата је била 6,18%. Као и до тада, камате су исплаћиване 1. маја и 1. новембра. Како је цео систем изгледао види се из табеле која следи:⁷

Вредност обвезнице	од 19. 4. до 5. 5. 1916.	од 5. до 23. 5. 1916.	зарада од камате (у крунама)	Зарада за пет година
50	48,60	48,75	3	15
100	97,20	97,50	6	30
1.000	972	975	60	300
5.000	4.860	4.875	300	1.500
10.000	9.720	9.750	600	3.000

Продаја обвезница зајма је периодично објављивана до краја рата. По правилу то је чињено два пута годишње, најчешће у априлу/мају и поново током јесени. Цена обвезница је поново пала 1917. када је за 100 номиналних плаћано 96 стварних круна, ако је ратни зајам уписан у првих неколико дана, а ако је то чињено наредне две недеље, цена је била већа за 0,3 круне. У случају куповине обвезница на рате цена је била 96,80 круна.⁸ Последњи осми ратни зајам раписан је половином 1918. када се за обвезницу од 100 круна, плаћало 91,50. Од почетка рата цена обвезнице је смањена за шест круна.⁹

Документи који се чувају у Историјском архиву Срем, у фонду Магистрат трговишта Рума, пружају јану слику о ратном зајму, односно обвезницама које су купили Румљани 1916. Овај град је пре рата, по последњем

⁶ Banovac, Petrinja, 14. и 21. 11. 1914.

⁷ Banovac, 13. 5. 1916.

⁸ Banovac, 19. 5. 1917.

⁹ Banovac, 6. 7. 1918.

попису из 1910, имао нешто испод 12.000 становника, већински је био католички, док је око 26 % становништва било српско. Такође, у Руми је живело 244 јеврејска становника. За четврти ратни зајам у пролеће 1916. су у овом граду се уписивале фабрике, културна удружења, верске и образовне институције – Немачко удружење у Хрватској и Славонији (2.000 круна), Мала гимназија (250), Вересијско деоничарско друштво (250.000), затим, Српска штедионица (5.000), Српска кредитна задруга (500), Српска православна црквена општина (1.000) и (Српска) Румска штедионица (10.000). Фабрика Штајнер и Везл, која је припадала двома јеврејским породицама, купила је обвезнице у номиналној вредности од 30.000 круна. Значајан је и број појединаца који су куповали обвезнице ратног зајма, чија имена доносимо у наставку.¹⁰

Текући број	Име и презиме	Вјера	Уписана номинална вредност
1	Bosiljčić Luka	pravosl.	100
2	Bošnjaković Slavko		200
3	Babić Vladislav		100
4	Braum Jozef	izraelit.	2.000
5	Bogdanov Ignjat	pravosl.	10.000
6	Banjac Ivan	rkt.	5.000
7	Dojčinović Mita	pravosl.	200
8	Dima dr Dušan		200
9	Einer Anton	rkt	4.000
10	Fleischer Adalbert		100
11	Fischer Herman	izraelit.	400
12	Fried Iszo		400
13	Frenkl Ignac		1.000
14	Fuks Jakob		1.000
15	Gudurić Kata	pravosl.	200
16	Gruić Vića		200
17	Heitler Max	izrelit.	500
18	Handler Ignac		500
19	Heltmajer Marija	rkt.	1.000
20	Herceg Edvard		50.000
21	Ilić Josip		1.000
22	Isti		100
23	Ilić Draginja rođj. Šodl		1.000
24	Ilić Josip		3.600

¹⁰ Исказ о ратним зајмовима, Историјски архив „Срем“, Сремска Митровица, Магистрат трговишта Рума, 247.

25	Jović Jovan	pravosl.	100
26	Jovičić Miša		300
27	Jakovljević Milan		200
28	Jovanović Lazar		100
29	Janković Branko i brat		200
30	Kampl ud. Jelena	pravosl.	400
31	Ista		1.000
32	Kovač Pavle	rkt.	1.000
33	Krausz Verica	izrael.	10.000
34	Ljubinković Ilija	pravosl.	100
35	Ljubinković Vasa		100
36	Lukić Vasa		100
37	Ljubinković Marko		100
38	Levay Roza	rkt.	800
39	Ista		200
40	Ljubinković Vasa	pravosl.	200
41	Mišković Emenet	rkt.	300
42	Mišković Antonije	pravosl.	50
43	Marić Sima		500
44	Mihajlović Dušan		200
45	Maksimović Jovo		500
46	Nikolajević Milenko		800
47	Nikolajević Vojislav		300
48	Ostojić Jefta		500
49	Peikl Emilija	rkt.	1.000
50	Pollak Irena	izraelit.	100
51	Polaček Moritz		6.000
52	Prica Aron	pravosl.	100
53	Petrović Heinrich	rkt.	600
54	Petrović Petar	pravosl.	100
55	Piroški Vasa		100
56	Pazarski Jovan		500
57	Petrović Djordje		100
58	Rozenzveig Marija	izrelit	400
59	Rozenfeld M. B.		100
60	Radić Rada	pravosl.	200
61	Radić Kuzman		50
62	Roth Jozef	izraelit.	1.000
63	Rakić Jovan	pravosl.	100
64	Scnnur Martin	rkt.	1.000
65	Schnur Adam		2.000
66	Šimulak Jovanka		100

67	Schosnerger Jakob	izraelit.	200
68	Sivčević Sava	pravosl.	400
69	Stolić Živan		1.000
70	Šindler Nikodim	rkt.	100
71	Stolić Petar	pravosl.	200
72	Stjepanović Jevrem		2.000
73	Savić Sofija		200
74	Srpska pravoslavna crk. općina		1.000
75	Šatrić Branko		2.000
76	Isti		2.000
77	Topolsky Paul	rkt.	100
78	Unterberger Jozef	izraelit.	2.000
79	Udicki ud. Katarina	pravosl.	500
80	Wolf Štefan	rkt.	4.000
81	Weiss Šandor	izraelit.	200
82	Weiss Etelka		500
83	Vuić Lazar	pravosl.	200
84	Witman Štefan	rkt.	1.600
85	Wurster Leopold		300
86	Vanjur Martin		1.000
87	Vuić Lazar	pravosl.	800
88	Zagorčić Sava		100
89	Žigić Gjoka		1.000
90	Hercog Filip	rkt.	2.000
91	Hertvig Fianc		1.000
K tomu u drugom iskazu upisani			
92	Tvrđka Steiner i Wessl	izraelit.	5.000
93	Steiner Max		4.000
94	Wessl Hedviga		1.000
95	Jović Mihajlo	pravosl.	200
95	Kupek Matija	rkt.	500
96	Kremer Andrija		1.000
97	Kermoczi Ivona		200
98	Krevedl Anton		1.000
99	Kaufman Mihail		1.500
100	Kaposy Gjuro		5.000
101	Kovačević		10.000
102	Krstić Branivoj	pravosl.	100

103	Krstić Dušanka		100
104	Ljubinković Filip		100
105	Ljubinković Ana		100
106	Lukić Vasa		100
107	Ljubinković Marko		100
108	Levay Rosa	rkt.	800
109	Ista		200
110	Ljubinković Vasa	pravosl.	200
111	Isti		300
112	Lajko Ištvan	rkt.	100
113	Lendmajer Martin i Ana		2.000
114	Lendmajer Mihail i Marija		2.000
115	Ledner Ignac	izraelit.	2.000
116	Ledner Sime		2.000
117	Lang Emanuel		300
118	Lovčanski Ana	pravosl.	200
119	Misterić Emanuel	rkt.	300
120	Mitrović Antonije	pravosl.	50
121	Marić Sima		500
122	Mihajlović Dušan		200
123	Maksimović Jovan		500
124	Mileusnić Nikola		100
125	Mukater Sime		2.000
126	Mirech Mate	rkt.	500
127	Meszaros Petar	rkt.	4.000
128	Mor Lidi	izraelit.	400
129	Mako Ema		1.000
130	Medić Mojo	pravosl.	200
131	Mala realna gimnazija	rkt.	250
132	Marić Sima	pravosl.	500
133	Mihajlović Nadežda		50
134	Nikolajević Milenko		800
135	Nikolajević Vojislav		300
136	Njemačko udruženje u Hrvat. i Slavoniji	rkt.	2.000
137	Nagel Juliana		1.000
138	Nagel Manja		100
139	Nikolajević dr Miloš	pravosl.	1.000
140	Nikolajević Slavka		100
141	Nikolajević Vladimir		100

142	Ostojić Jefta		500
143	Osvald Jozef	rkt.	8.000
144	Osvald Georg		4.400
145	Obrecht Juliana		7.000
146	Obrecht Mihajl		2.400
147	Pickl Emilija		1.000
148	Pollak Siena	izraelit.	100
149	Pollaček Moritz		6.000
150	Prica Aron	pravosl.	100
151	Petrović Heinrich	rkt.	600
152	Petrović Petar	pravosl.	100
153	Piroški Vasa		100
154	Pazarski Jovan		500
155	Petrović Djordje		100
156	Pickl Emilija	rkt.	300
157	Ista		500
158	Peisehl Sianjo		1.000
	Ober Josef		6.000
159	Peischl Ana	rkt.	1.000
160	Panjan Adam		2.000
161	Pollačik Moric	izrael.	1.000
162	Purgar Elise	rkt.	400
163	Perl Marija		2.000
164	Paicner Gustav		2.000
165	Petrović Stevan	pravosl.	200
166	Prebeg Ivana	rkt.	100
167	Rosenzweig Marija	izrael.	400
168	Rosenfeld M.B.		100
169	Radić Rada	pravosl.	200
170	Radić Kuzman		50
171	Roth Josef	izrael.	1.000
172	Rakić Jovan	pravosl.	100
173	Radić Dušan		200
174	Rauer Leopoldina	rkt.	2.000
175	Remlinger Georg		1.000
176	Rack Franz		4.000
177	Rug Anton i Magdalena		2.000
178	Reehnitzer dr Slavko		2.000
179	Remlinger Adolf		1.000
180	Rug		2.000
181	Rumaer Leichenverein		2.000

182	Reinprecht Marija		1.000
183	Rumska štediona	pravosl.	10.000
184	Schnur Martin	rkt.	1.000
185	Schnur Adam		2.000
186	Šimulak Jovanka	pravosl.	100
187	Schosberger Jakob	izrael.	200
188	Sivčević Sava	pravosl.	400
189	Stolić Živan		1.000
190	Šindler Nikodim	rkt.	100
191	Stolić Petar	pravosl.	200
192	Stjepanović Jevrem		2.000
193	Savić Sofija		200
194	Srp. pravosl. crkv. općina		1.000
195	Šatrić Branko		2.000
196	Isti		2.000
197	Steiner i Wessl tvrka	izrael.	5.000
198	Ista		20.000
199	Steiner Max		4.000
200	Šaula Marko	pravosl.	100
201	Srpska štedionica		5.000
202	Servatzy Jozef	rkt.	750
203	Srpska kredit. zadruga	pravosl.	500
204	Šme Ema	rkt.	9.000
205	Schme Jozef		18.000
206	Segvary Lajoš i Marija		10.000
207	Servatzy Ernest		8.000
208	Schme Adam		2.000
209	Schme Franciska		1.600
210	Suhodolsky Franz		3.000
211	Servatzy Karl		1.500
212	Staić Mihajlo	pravosl.	100
213	Teodorović Petar		2.000
214	Topolski Paul	rkt.	100
215	Unterberger Jozef		2.000
216	Udicki ud. Katarina	pravosl.	500
217	Udicki Teodora		100
218	Wolf Štefan	rkt.	4.000
219	Weiss Šandor	izrael.	200
220	Weiss Etelka	rkt.	500

221	Vuić Lazar	pravosl.	200
222	Vitman Štefan	rkt.	1.600
223	Wurster Leopold	rkt.	300
224	Vanjur Martin		1.000
225	Vuić Sava	pravosl.	800
226	Wessl Hedviga	izrael.	1.000
227	Vlastelinstvo grofa Pejačevića	rkt.	4.000
228	Vagner Franz		2.000
229	Wolf Johann		1.500
230	Weiss Šandor i Marija	izrael.	3.200
231	Witman Štefan	rkt.	2.400
232	Wolf Anton		1.000
233	Wolf Magdalena		1.000
234	Wolf Adam		2.000
235	Vjeresijsko dion. društvo		250.000
236	Voltman August		400
237	Volfman Anna		1.000
238	Volfman Georgine		1.000
239	Vogel Kati		100
240	Valetić Mata	pravosl.	50
241	Wier Florijan	rkt.	100
242	Zagorčić Sava	pravosl.	100
243	Žigić Gjoka		1.000
244	Živanović Milan		700
245	Žolnaj Ana	rkt.	14.000
246	Žolnaj Friedrich		8.000
247	Žigić Radivoj	pravosl.	100
Ukupno			862.200

Trgovišno poglavarstvo u Rumi 24. svibnja 1916.

Највећи број обвезница ратног зајма су купила удружења, фабрике и финансијске институције. Вересијско деоничарско друштво је купило чак 29% свих обвезница продатих у Руми. У погледу куповине, коју су учинили појединци, уочљиво је да су јеврејски становници, који су чинили тек 2% Румљана, у зајму учествовали са знатним капиталом, уписујући се на безмало 15% обвезница појединаца. Са друге стране, Срби су у ратном зајму учествовали duplo мање него што су учествовали у постотку становништва овог града. Узроци за ово се налазе у страдањима током 1914/1915, невољним давањем за државу која их је угњетавала, али и економском стању. Број православаца

и католика који су учествовали у зајму је скоро идентичан, али су Срби као појединци у просеку куповали 5,3 обвезнице (од 100 круна номиналне вредности), католици 27.5 обвезница, док су Јевреји просечно купили по 15,5 обвезница. Из табеле се јасно може видети да је скоро 46% Срба купило најмање износе ратних обвезница (од 50 и 100 круна), док је код католика и Јевреја тај проценат био тек око 12%.¹¹

¹¹ ИАС, МТР, 247, Исказ о ратним зајмовима.

Извори и литература:

Извори:

Историјски архив Срем, Магистрат трговишта Рума (ИАС, МТР, 247), Исказ о ратним зајмовима.

Вановас, Petrinja, 14. и 21. 11. 1914, 13. 5. 1916, 19. 5. 1917. и 6. 7. 1918.

Литература:

Васин 2018, Г. Васин и други, *Срем у Првом светском рату – лојалност и преки суд*, Сремска Митровица.

Васин Горан, Нинковић Ненад, *Историја Будимске епархије*, Сремска Митровица, 2018.

Микавица 2018, Д. Микавица и други, *Пречански Срби у Великом рату 1914–1918*, Нови Сад.

Vasin Goran, Ninković Nenad, *Identity and loyalty of the Serbs in the Austro-Hungarian army 1914–1918 and their psychological characteristics according to Jovan Cvijić*, The Balkan peninsula of Jovan Cvijić: Historical background and contemporary trends in human geography, Belgrade–Loznica 2018.

Keegan John, *The First World War*, Canada, 2000.

Münkler Herfried, *Der Grosse Krieg, Die Welt 1914–1918*, Berlin, 2013.

Rauchensteiner Manfred, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy 1914-1918*, Wien–Köln–Weimar, 2014.

Hew Srtachan, *The First World War*, Volime I, New York–Oxford, 2003.

Summary**RUMA CITIZENS AS BUYERS OF BONDS OF THE FOURTH WAR LOAN**

During the First World War, Srem, and especially its south-east part, suffered from huge citizens' casualties, destruction of villages and migration of the entire Serbian population south from the line Sremska Mitrovica-Ruma-Stara Pazova. The hardest impression was felt in the suffering of Serbs, being blamed for the war failures and defeats of the Austro-Hungarian army in which they themselves were soldiers, killing them with bayonets, burning people while still alive and beating to death. The property of Serbs was destroyed while they were supposed to fight for the country which was responsible for that destruction. They could not endure internment easily so many went back to Srem until January 1915, after which they were displaced once again. In addition, the state conducted a restrictive economic policy, issued maximal prices and used requisitions to take everything which was not included in prescribed quotas for nutrition and sowing. The agricultural area of Srem was particularly exposed to this. Moreover, the subjects were required to buy bonds of war loans for which calls were published twice a year. The description about the participation of Serbians and other residents of Ruma in the war loan can be found in data from the Historical archive of Srem where a list of buyers of war bonds from Ruma from May 1916 can be seen. It shows that the Serbians invested the least in bonds, which was the result of their sufferings, economic power, as well as the fact that they had less trust in the state.

Александра Ћирић, кустос

Завичајни музеј Рума

СПОМЕНАР МАРЕ ПЕТРОВИЋ

Сажетак: У Одељењу историјских збирки Завичајног музеја Рума, као експонат чува се споменар Маре Петровић. Будући да су овакви експонати ретки, а сматрајући да је не само занимљив, већ и вредан историјски извор, у раду је обрађен овај предмет. У уводном делу дати су општи подаци о споменарима, као и историјат споменара у нашим крајевима. Као општи друштвени оквир за настанак споменара Маре Петровић, у најкраћим цртама представљена је Рума из времена прве половине XX века, са подацима о породици из које потиче власница споменара, као и њена трагична судбина. Главни део рада садржи детаљну обраду споменара у складу са музеолошким принципима. На тај начин су додатно осветљени моменти из свакодневног живота тадашње омладине, што је саставни део завичајне историје Руме.

Кључне речи: споменар, Мара Петровић, Завичајни музеј Рума.

Појам споменара је лако дефисати већ према само пореклу речи „спомен“. То је место где су записиване успомене.

Појава споменара везује се за лексиконе, у њиховом првобитном значењу, као књиге у којој су прикупљани потписи других особа. Овакви лексикони датирају још из XVI века. Користили су их студенти за уписивање стихова, песама, скица. Касније се у ту сврху штампају украшене свеске са празним листовима – *Album amicorum* („Књига пријатеља“).¹

У српском друштву први споменари су се појавили осамдесетих година XIX века, као израз потребе да се путем записивања и осликавања сачува дух младости. Њихови власници су углавном била деца из грађанских породица. Исписивале су их младе девојке током свог школовања

¹ Интернет сајт: <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Лексикон> (погледано 12. 02. 2019)

углавном у Гимназијама, али и у Високим девојачким школама. Највећи број посвета је настајао на крају школске године (на Видовдан) и приликом завршетка школовања. Свакако, за писање споменара није постојало тачно одређено време, јер су исписивани и свакодневно у виду дневника. Писани су на неколико језика (српски, немачки, латински, чешки).

Садржај споменара је разноврстан. Налазимо поруке пријатељства, као и савете, жеље, философске изреке, цитате песника који су тада читани, латинске пословице, народне изреке, шаљиве стихове, стихове којима се исказују симпатије и љубав. Свака посвета је савет и порука о срећи, пријатељству, љубави, а писане су како би зауставиле пролазност младачког доба. Родитељи и рођаци су писали озбиљније поруке о животу и бројним искушењима са којима ће се сусретати власници споменара. Неизоставни, а и најлепши део сваког споменара су илустрације. Рађене су мастилом, тушем, графитном оловком, оловкама у боји, воденим бојама, тако да споменари чувају права уметничка дела. Илустрације су, поред естетског, имале и садржајни карактер. Неретко су се кроз илустрације остављале поруке. Најчешће су цртани мотиви природе, затим портрети, а временом се оставља и пресовано цвеће. Средином XX у споменарима се уз илустрације, појављују пресавијени углови листова са посветама или минијатурним цртежима.²

Споменари као историјски извори, ретко су проучавани и обрађивани чувајући на својим листовим драгоцене податке о историји, социологији, књижевности, уметности.

У Завичајном музеју Рума, у Одељењу историјских збирки под инвентарним бројем 1036. чува се споменар Маре Петровић, ћерке др Душана Петровића из Руме. Споменар је поклон Катарине Воркапић из Сремске Митровице.

Овај споменар је јединствен експонат. Заслужује да се представи као занимљив историјски извор за проучавање приватног живота младих у Руми током двадесетих година прошлог века.

Рума је крајем XIX и почетком XX века била варош са развијеним привредним и друштвеним животом. Од оснивања Рума је била вишенационална средина, као таквој, у њој су се преплитали разни културни утицаји. У Руми је међу социјалном структуром становништва, грађански слој заузимао значајно место. Живеле су бројне породице које су неговале дух грађанске културе. О свему томе сведочи и споменар Маре Петровић, али и други, из ранијег периода, попут споменара Јелке Шевић из XIX века (у приватном власништву).

² Маја Nikolova, "Remember me without memories – Souvenirs books", *Преглед НВД*, 28, Београд, 2016, 15, 18–20.

Мара потиче из породице угледног румског лекара др Душана Петровића. После завршених студија медицине у Грацу, 1908. године, др Петровић је започео лекарску праксу у Бечу. Након краћег боравка у Бечу, 1909. године се вратио у Руму са супругом Маргаретом Грублихер, која је по народности била Јеврејка, да би удајом примила православну веру и добила име Анђелка.³

У Руми наставља лекарску праксу, започету још у Бечу. Најпре је имао ординацију у Главној улици на броју 166, а међу Румљанима убрзо стиче углед као добар и посвећен лекар. Недуго потом брачни пар Петровић је добио ћерку. Наиме, Маргарета/Анђелка је 2. фебруара 1913. године, родила девојчицу. У матичној књизи рођених цркве Силаска Светог Духа на Апостоле, забележено је да је девојчица крштена 14. фебруара 1913. године, добила име Мара. Обред крштења је обавио румски свештеник Марко Шаула, а кум на крштењу је био румски јавни бележник Ладислав Јанчо.⁴

Годину дана после Мариног рођења избија Први светски рат, а др Душан Петровић је мобилисан и као санитетски официр аустроугарске војске све време рата је био на бојиштима обављајући у униформи свој позив. Као једногодишње дете, Мара није запамтила свог оца, заправо, упознаје га по повратку из рата. Нажалост, није одрасла у срећној породици, јер су се Душан и Маргарита/Анђелка развели, након његовог повратка из рата. На основу расположивих података из архивске грађе Богдана Рајаковца изводи се закључак да је узрок развода било женино неверство, после развода она одлази из Руме. Након краха породице Мару одгаја отац у вођењу домаћинства помагала му је сестра. Наставља са лекарском праксом у породичној кући у Главној улици на броју 154. Предано је обављао свој позив, био је врстан дијагностичар, а због изванредне стручности постао је општински лекар.

У међуратном периоду, до оснивања школске амбуланте ради као школски лекар у Српској основној школи и Гимназији, где је предавао и хигијену. Био је активан у свим сегментима друштвеног живота Руме, омиљена разонода му је био лов.⁵ На основу наведених података, констатује се да је Мара одрасла уз брижног оца који се трудио да јој пружи родитељску љубав и добро васпитање.

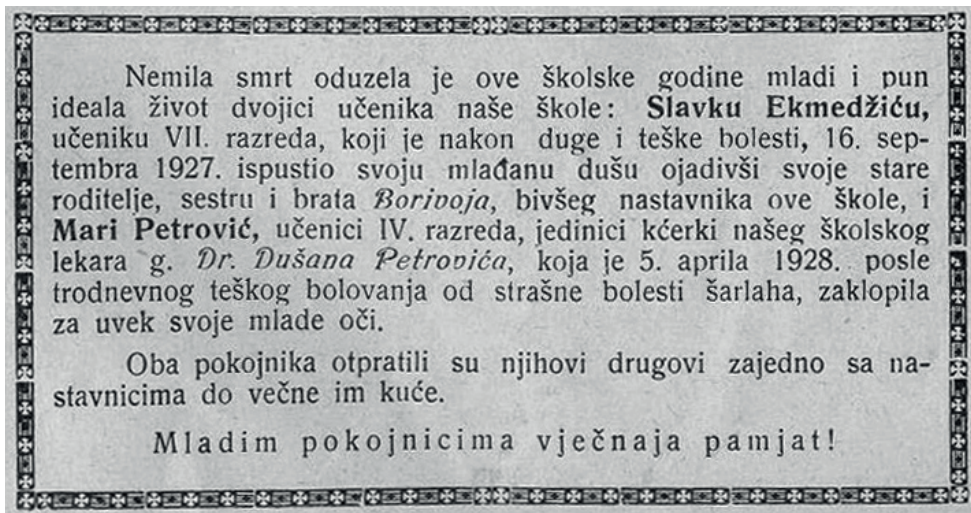
Мара је после завршене основне школе, уписала Државну реалну гимназију. Разредни старешина је био Фрањо Зеленко, професор мате-

³ Арсенић Ђорђе, *Знаменити Румљани*, књига друга, Српска књига, Рума, 2002, 111; Одељење историјских збирки Завичајног музеја Рума, оставштина Богдана Рајаковца.

⁴ Матична књига рођених Цркве Силаска Светог Духа на Апостоле од 1. јануара 1896. до 24. новембра 1913. године књига IV.

⁵ Арсенић Ђорђе, нав. дело, 111; Одељење историјских збирки Завичајног музеја Рума, оставштина Богдана Рајаковца.

матике и физике.⁶ Међутим, судбина није била наклоњена Мари. Тешко стечену срећу и мир после развода родитеља прекинула је велика трагедија. Мара, лепо васпитана млада девојка и добра ученица, са пуно снова и идеала, разболела се од шарлаха. Ова болест била је неизлечива све до средине тридесетих година XX века. Иронијом судбине, Марин отац лекар није могао помоћи својој ћерки јединици. Мара је од последица болести преминула, као ученица четвртог разреда Гимназије у петнаестој години живота.⁷ У извештају Државне реалне гимназије у Руми за школску 1927/1928. годину, записан је податак о овој трагедији.⁸

Објава смрти Маре Петровић у Гимназијском извештају

Споменар Маре Петровић је књижица у виду нотеса, димензија 15,8x12 цм, карактеристичног за тај период. Корице су од тврдог воскираног картона маринско плаве боје, са металним браон и љубичастим цветним украсом, у горњем левом углу. Са унутрашње стране, корице споменара су обложене хартијом са цветним мотивима. Споменар има 97 листова, са посветама насталим у периоду од 1923. до 1927. године.

Цео споменар је у добром стању, очуван у целости, али су корице искрзане по ивицама, а поједини унутрашњи листови споменара су истргнути.

⁶ Извештај о Државној реалној гимназији у Руми за школску 1927/1928. годину, Рума, 1928, 20.

⁷ Арсенић Ђорђе, нав. дело, 111.

⁸ Извештај о Државној реалној гимназији у Руми, 20; Матична књига умрлих Цркве Силаска Светог Духа на Апостоле од 1918. до 1931. године.

Споменар Маре Петровић садржински има сва обележја споменара тог времена. Обилује шароликим стиховима, порукама и занимљивим илустрацијама, писаним и ликовно украшаваним од стране разних особа, већином Мариних школских другова и другарица.

На првој унутрашњој страни писаним ћириличним словима, плавим мастилом је написано „Споменик Маре Петровић“. Прва посвета и прва илустрација у споменару дело је Јанковић Косаре, ученице трећег разреда, од 21. марта 1925.

*У тихој ноћи кад листак стрепи
сети се мене мој Анђелу лепи.*

Уобичајено је било да се испуни једна страница, најчешће десна, али се од тога и одступало, тако да наилазимо и на обе испуњене стране. Већина страница су исписане хоризонтално – слева на десно, док су на неким записи дијагонални. Поједини листови су савијени у горњем или доњем углу, што је било типично за споменаре. На том месту су се писали: датум, година, место, име или иницијали. На једном листу, у том делу је написана загонетна посвета:

3+2 су 5, ево ме опет, 5+3 = 8,

дед погоди ко сам

дописано је (па магарац, ко може бити).

Поред записа Мариних вршњака, у споменару се могу наћи и белешке родбине, попут мајке, тетке, ујака и браће.

Не веруј у све што чујеш, тако ћеш бити незадовољна.

Не реци све што знаш, тако постајеш очигледна.

Не чини све што желиш, биће ти тешко ако буде супротност

Не љуби све што видиш, запашћеш у опасност.

Мом вољеном детету!

од маме

(превод са немачког)

Међу ауторима је било припадника различитих националности: Срби (Рајаковац, Николајевић – Станишић, Јанковић), Јевреји (Голдштајн, Весел, Вајс), Немци (Ајзеле, Брикс, Бауер), Хрвати (Иванић, Звонимир Јецман). Неки од потписаних су оставили само име (Цвета, Верица, Ружа, Вељко) или иницијале (J. B.), а било је и анонимних – потписаних са „N. N.“.

Према презименима могуће је да су у питању деца из угледних румских породица (Рајаковац, Голдштајн, Вајс, Вукадиновић...). Међу Мариним потписаним друговима има и особа које су касније оставиле

значајнији траг у неком сегменту живота града, али и шире. Такав је, на пример, Миливој Николајевић⁹, познати сликар. Као ученик IV разреда, он је, уз цртеж девојке са корпицом вишања (или трешања), Мари написао:

*Кад отвориш књигу ову
Споменицом што је зову
Ти се тада сети мене
Ради вечне успомене*

У споменару се налази и потпис Рудолфа Ајзелеа, касније правника, (у општинској служби 1939. године, је био правни референт) трагично настрадао након ослобођења Руме 1944. године. Ајзеле је аутор два текста, написана истог дана, из којих се наслућује да је био заљубљен у Мару.

*I kad bih smeo, ja snage
ne bih imao,
Da pred Vama svoje srce
Otvorim, već ćutim nemo,
Al' – mi se razumemo.*

Уз потпис аутора и датум, често је навођено и место. Текстови споменара су углавном писани у Руми, али се помињу и Краљевци, Буђановци и Пајербах у Аустрији.

Као што је већ речено, странице су испуњене текстуалним садржајима карактеристичним за споменар. То су: позиви на сећање, савети, поетски стихови, народне изреке, цитати... Скоро сваки запис почиње са *Спомен!!!*, односно, *Zur Erinnerung*, ако је писано на немачком језику.

Како је и за очекивати, школа, младост и другарство су неизоставне теме посвета. Из њих провејавају жаљење за школским данима и временом безбрижног периода одрастања, жеље да се другарство не заборави, али и неизвесност и зебња пред оним што доноси будућност.

*Од зипке па до гроба
Најљепше је ђачко доба
Благо оном који уме
Ђачко доба да разуме*

*Стих ти овај пишем,
успомене ради јер нећемо увек*

⁹ Миливој Николајевић је рођен у Сремској Митровици. Гимназију је похађао у Руми, а уметничку школу у Београду. Био је и дугогодишњи управник Галерије Матице српске. Велики део својих дела оставио је као легат Завичајном музеју Рума. Његово име носи и плакета Ликовне колоније „Борковац“, која се одржава већи више деценија у организацији Завичајног музеја Рума. (Палковљевић Тијана, *Миливој Николајевић*, Галерија Матице српске, Нови Сад, 2003, 93, 96, 105–106)

*ми остати млади.
Јер када нас живот,
у бујици смота
да имаш споменак,
ђачкога живота.*

Ту су и изрази наклоности, симпатије и љубави (мушко-женске, братске, другарске).

*Срце бих ти радо дао
Ал' га не смем да изгубим
Срце ће ми увек требат
да те сестро љубим!
За успомену сестри
брат Борислав*

*Тебе се љубав још коснула није
Ти још роб nisi, срце моје,
Па кличи и весело певай свету
И љуби, све љуби – све је Твоје!*

*Бела ружа мирише;
Ја те љубом исувише,
Ко те љуби више
нек окрене лист
Па да се потпише
твоја Миња*

*Мио ми је цветак
румена ружица,
још милија ти си Маро
моја другарица.*

Срећемо и савете по питању мушкараца, љубави, одрастања, живота....

*Штогод радиш,
разборито ради*

*По облаку лете птице
мушкарци су варалице.
Мало слушај много чуј
Мушкарцима не веруј*

*Ljubi onog ko te ljubi
I sa njime sretna budi
Malen je ovo zahtjev moj
Koga ljubiš neka bude tvoj.*

*Када лаже лажи спретно,
Када љубиш љуби спретно,
Да те у лажи не ухвате
Да ти љубав не ускрате.*

Затим народне пословице, латинске изреке, песме и цитати домаћих и светских писаца:

Свако је ковач своје среће (превод са латинског)

(:Прерадовић)

*Људском срцу увек
нешто треба,
никад тебе задовољно
није,
чим жељама циља не
довреба
опет из њега сто му
жеља клије.*

*Истина у својој унутрашњој
суштини не може бити
друга, него добра (:Бурон)*

Као потписник овог Бајроновог стиха се јавља извесна Мара, што упућује на могућност да га је написала сама власница споменара, иако је тада имала само 12 година.

Постоје и поруке религиозно-филозофског типа, са дубљим значењем.

*Бог рече да буде љубав,
Ђаво рече да буде брак.
Бог рече да буде светлост,
Ђаво рече да буде мрак.
Ако је љубав грешна,
Ако је љубав грех,
Онда је и Бог гршан
Јер љуби цео свет.*

*Несретна је птица
коју бура схвати
несретна је душа која тешко пати.
твој брат Паја
Али и оне шаљиве
Ево и мене Румског лоле.
Што сам вам се уписао без икакве дозволе!*

*Свака мама вели
Па има и право
Да је сваки
Момак ђаво
али Бога увек проси
Да је што пре
ђаво носи.*

*Сети се на ме
кад једеш саламе*

*Бела ружа мирише;
Ја те љубом исувише,
Ко те љуби више
нек окрене лист
Па да се потпише*

(написано на самом дну странице)

Већина посвета је исписана на српском, латинском и немачком језику, ћирилицом, латиницом и готицом. Приликом обраћања власници споменара коришћени су непосредније изрази блискости: *Мојој милој Мари, Мојој драгој пријатељици...*, али и они званични попут: *Прибележио Вама, За угодан сет.*

Саставни део сваког споменара су и, мање или више успешне, илустрације. Најчешћи су флорални мотиви, гранчице, пејзажи, шуме, језера, мора, животиње, а неретко и људске фигуре. Цртане су графитном оловком, тушем, али и оловкама у боји.

Врло лепу илустрацију и посвету је забележила Наталија Савић, ученица другог разреда. У питању је урамљена слика, у горњем делу рама је нацртана грана са цветом руже и два пупољка. У средишњем делу слике је нацртана кућа на обали реке, уз обалу је стаза која води до реке. Приказано је доста зеленила уз обалу као и чамац до кога и води стаза. У

даљини се виде обронци брда. Нацртано је оловкама у боји. Испод цртежа је написана искрена пријатељска посвета:

Спомен!!!

*Мио ми је цветак
румена ружица
још милија ти си Маро
моја другарица.*

За сјећање од Савић Наталије

На крају, може се закључити да суштинске разлике у поимању живота између омладине из периода двадесетих година XX века и данашње омладине не постоји. Видна разлика је у начину комуникације. Упоредјујући временски период од стотину година, суштински споменари и даље живе али у виду друштвених мрежа, СМС порука.

Summary**MARA PETROVIC'S SCRAPBOOK**

From the point of view of museum related work, scrapbooks are significant historical sources. Diverse content of scrapbooks, provides an opportunity for studying not just private life of the young at the beginning XX century. Their detailed processing discovers interesting details on history, sociology, literature and art. Also, they represent a significant source for studying heritage history. Given their document value, they are considered to be valuable museum exhibits.

Извори и литература:

Извори:

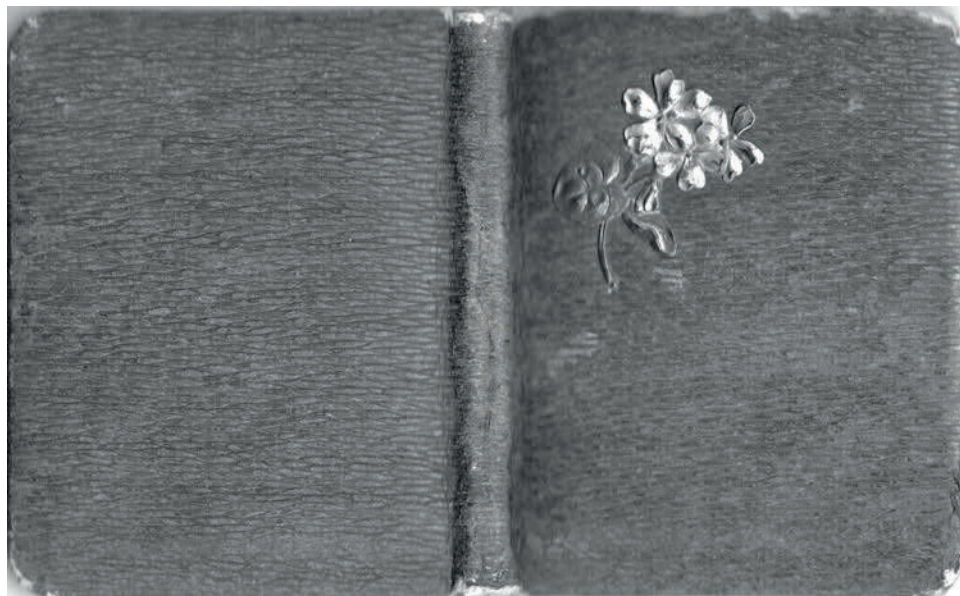
- Матична књига рођених Цркве Силаска Светог Духа на Апостоле.
- Матична књига умрлих Цркве Силаска Светог Духа на Апостоле.
- Одељење историјских збирки Завичајног музеја Рума, Оставштина Богдана Рајаковца.
- Извештај о Државној реалној гимназији у Руми за школску 1927/1928. годину, Рума, 1928.

Литература:

- Арсенић 2002: Ђ. Арсенић, Знаменити Румљани књига друга, Српска књига, Рума.
- Палковљевић 2003: Мр. Т. Палковљевић, *Миливој Николајевић*, Галерија Матице српске, Нови Сад.
- Nikolova 2015: M. Nikolova, „Remember me without memories – Souvenirs books“, *Pregled NCD 28* (2016) Beograd.

Интернет извор:

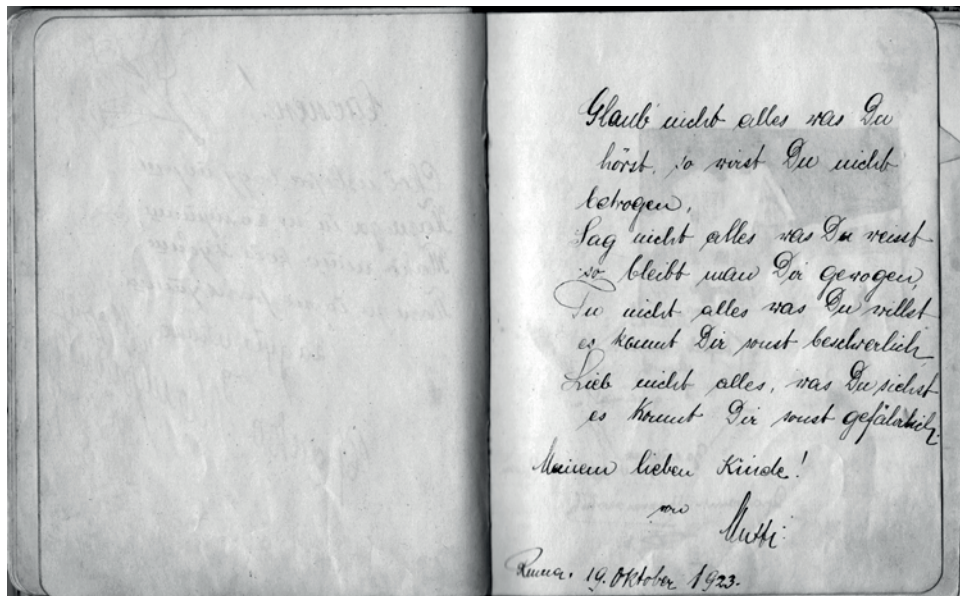
- Интернет сајт: <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Leksikon> (погледано 12. 02. 2019.)

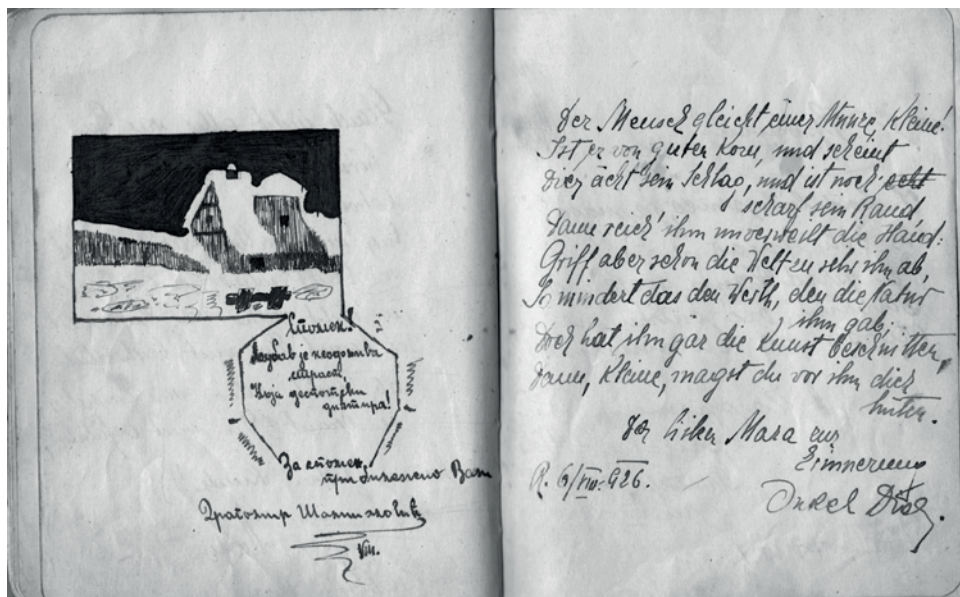
Корице Споменара

Посвета сликара Миловоја Николајевића

Посвета мајке

Посвета ујака

Историја уметности – History of Art

УДК, 730.071.1:929 Палавичини П.
726(497.113)

Анђелка Стојаковић, историчар уметности

ДВА НАДГРОБНА СПОМЕНИКА ПОРОДИЦЕ ЂУРИШИЋ НА ПРАВОСЛАВНОМ ГРОБЉУ У РУМИ, РАД ПЕТРА ПАЛАВИЧИНИЈА

Сажетак: У раду ће бити речи о трговачкој породици Ђуришић и стваралаштву вајара Петра Палавичинија, који је био ангажован за израду два надгробна споменика ове породице, на Православном гробљу у Руми.

Кључне речи: Православно гробље у Руми, породица Ђуришић, надгробни споменици, Петар Палавичини, камена пластика.

Гробља, као јасно дефинисане просторне целине са низом појединачних гробова, гробница и пратећих сакралних објеката, представљају и значајне архитектонске, односно културно-историјске споменике који су од веома велике важности за сагледавање прошлости становника одређеног насеља, односно одређене области¹. Начин похрањивања често сведочи о друштвеним околностима минулих времена, вајарска дела о уметничком миљеу, а епитафи о великанима који су оставили трага у историји града и урезали се у колективно сећање.

У Руми постоји пет гробља, од којих су четири у употреби: Римокатоличко – мешовито, Православно, Старорумско, „Баруновац“, и пето Је-

¹ Обшуст Кристијан, *Историја гробља Новог Сада и Петроварадина као простори сећања*. Текст је публикован 2017. године у склопу пројекта „Мапирање места сећања и култура сећања Новог Сада“ (www.kulturasecanja.com) – погледано 5. 8. 2019.

врејско које се од Другог светског рата више не користи. Римокатоличко и Православно гробље данас функционишу као целина под називом Градско гробље Рума.

Време настанка Православног гробља везује се за период након изградње Вазнесењске цркве око 1760. године и насељавања већег броја православних становника у јужном делу града². Обухвата површину приближно трапезоидног облика. Граничи се са западне стране Гробљанском улицом, са источне Дрварском, а са севера и југа грађевинским парцелама (на којима су већим делом стамбени објекти). Унутрашњост гробља је издељена стазама, распоређеним слободном схемом, коју одређује положај гробних места. Од значајних објеката овде треба поменути гробну капелу породице Ђуричић (која се приписује раду Хермана Болеа), а од споменика односно гробница, породице: Миладиновић (рад Милорада Јовановића), Арсенић (рад Јована Солдатовић), Петровић (радионица Вагнер), Остојић (радионица Бертото) и две гробнице породице Ђуришић (рад Петра Палавичинија).³ Као што се може приметити истакнуте радионице и појединци оставили су трага у визуелном обликовању овог гробља.

Својом формом и монументалношћу на румском Правословном гробљу, свакако се истичу две гробнице породице Ђуришић. Прва гробница (парцела бр.3) је подигнута близу улаза у гробље, са леве стране, уз ограду (сл.1). Гробница се састоји из две целине. Доњи део је у виду четвртасте, каменом уоквирене мермерне плоче, са именима сахрањених, и ћириличног натписа изнад **+ПОРОДИЦАЂУРИШИЋ+**. Други део чини камена скулптура изнад, у облику клечеће женске фигуре. Скулптура је приписана раду академског вајара Петра Палавичинија⁴. Није поуздано датована. Стеван Момчиловић у својој биографији Петра Палавичинија, помиње да је она настала још за време уметничког боравка у Прагу.

„...одмах по прокламовању Државе Словенаца, Хрвата и Срба, дохва-тио се једног од првих возова који је пошао из Прага да покупи чешке заробљенике и њиме кренуо у своју земљу, носећи узгред утоварени Споменик породице Ђуришић (1918) за гробље у Руми“⁵.

Ко је била породица Ђуришић, која је своје гробно место обележила једним свакако необичним спомеником? У гробници је сахрањено девет особа: Јован парох и посланик, Светолик, Сава, Никола, Петар, Ангелина, Софија, Миливој и Аница.

Јован Ђуришић (1840-1899) помиње се као учитељ од 1864-1867. у Голубинцима. Рукоположен је 1866. године. Прво је био парох у Доњем

² Mattioni Vladimir, *Rumskagrobља:Analizastanja i mere sanacije*, Zavičajni muzej Ruma i Preduzeće za urbanizam „Plan“, Ruma, 1990.

³ Исто

⁴ Стевановић Момчило, *Петар Палавичини*, Просвета, Београд, 1964, 7.

⁵ Исто

Товарнику, па у Павловцима. Био је ожењен са Даницом, старијом ћерком попа Стефана Николајевића. У браку су имали два сина Миливоја (1871–1943) и Светолика (1868–1906), који се помињу као трговачки путници у Руми.⁶ Миливојева жена је била Софија (1881–1941).⁷ Јован је на народно-црквеном сабору биран за посланика Даљског среза.⁸

Јован је имао два рођена брата, Николу (184–1922)⁹ и Петра (1848–1927)¹⁰. Никола се истицао као добар трговац, што је пренео и на свог сина Јована (сахрањен у другој гробници у Руми, о којој ће касније бити речи). Румљани су их знали и по надимку – Арапин. Њихова трговина је била пред рат и у време између два рата велетрговина, која је снабдевала робом целу околину, сва села у оквиру некадашњег котара, односно бившег румског среза¹¹. Николинина жена је била Ангелина (1854–1938)¹².

Не може се поуздано тврдити чија су деца била Сава (188–1914) и Аница (1891–1962), такође сахрањени у овој гробници. Према једном чланку Богдана Рајаковца, за локалне новине, Сава је поменут само као син трговачке породице Ђуришић. У истом тексту наведен је узрок Савине смрти: „...када је 1914. године Аустро-Угарска наговестила Краљевини Србији рат, извршена је по хитном поступку општа мобилизација. Син породице Ђуришић, Сава, био је школован човек. Резервни официр те војске. Својима је рекао да он не може ићи у рат да пуца као Србин у рођену браћу.

⁶ Рацковић Ратко, *Помени и трајања 2*, монографија Голубинаца, Завод за заштиту споменика културе Сремска Митровица, 2007, 16.

⁷ Софија Ђуришић, домаћица, рођена у Нештину, умрла је у Руми, 25. 12. 1941, живела је у Руми, у улици Иванова 165, узрок смрти *marasmus senilis*. (Протокол умрлих српске православне цркве, храма Св. Вазнесења Господњег у Руми, за 1941. годину, стр. 34, бр. 24).

⁸ Рацковић Ратко, *Помени и трајања*, Завод за заштиту споменика културе Сремска Митровица, 2006, 188.

⁹ Никола Ђуришић је био трговац, рођен у Иригу, ожењен Ангелином Живковић, умро је 13(26) децембра 1922, у 81. години, узрок смрти се *ragalususcordis*. (Протокол умрлих православне источне српске цркве, храма Св. Тројице у Руми за 1922. годину, стр. 32, бр. 37).

¹⁰ Петар Ђуришић је рођен у Иригу, родитељи су му се звали Јосим и Ефемија, живео је у Руми, умро је 1927. године у Краља Петра бр. 107 у Руми. (Протокол умрлих православне источне српске цркве, храма Сошествија Св. Духа у Руми, стр. 67, бр. 4).

¹¹ Према забелешкама Богдана Рајаковца њихова трговина се налазила у једноспратници, у Главној улици поред Робне куће. На улазним вратима трговине била је на цимеру насликана фигура мушкарца тамне пути, која је требала да симболизује прекоморску колонијалну робу: кафу, чај, цимет... Зато се звала трговина „Код Арапина“, па је и породица стекла свој надимак.

¹² Ангелина Ђуришић, супруга Николе Ђуришића, рођена у Панчеву, умрла је 27(14) новембар 1938. године у улици Краља Петра 129 у Руми, узрок смрти *marasmus pneumoniae*. (Протокол умрлих православне источне српске цркве, храма Сошествија Св. Духа у Руми, за 1938. годину, стр. 25, бр. 36).

Испио је отров и уместо у рат нашао је своје место у породичној гробници“.

У писаним траговима Аница (сл. 2) се помиње само у једном чланку о најлепшим женама Војводине (како је преузет са интернета, треба га узети са резервом):

„Од осталих сремских лепотица, свакако треба навести и Аницу Ђуришић Арапову, кћер једног познатог трговца из Руме, којој родитељи нису дали да се уда за вољеног човека. Касније је добила неку кожно болест, па је преко лица носила veo, да би бар очувала успомену на своју некадашњу лепоту, јер није желела да је неко препозна са другим ликом“.¹³

Имајући у виду материјалну ситуацију ове породице, није необично што су ангажовали за израду надгробног споменика академског вајара какав је био Палавичини.

Оно што је донекле нејасно јесте када је тачно скулптура постављена (с обзиром на то да је овде сахрањено неколико генерација); да ли је још у Прагу, Палавичини наменски правио ову скулптуру за гробницу породице Ђуришић, како помиње Стевановић, или је она касније добила своје нару-чиоце. Група аутора која је радила попис уметничких дела у друштвеној и приватној својини на подручју Срема, израду овог споменика помера на период између 1930–1940 годину¹⁴, што ће бити и вероватније с обзиром на то да се Палавичини тада већ увелико афирмисао у нашој земљи као уметник.

Петар Палавичини је рођен 1887. године у Корчули, где је провео своје детињство и учио клесарски занат. Младост је провео у Чешкој. Тамо је завршио прво Вајарско-каменорезачку школу у Хоржицама, код Гвида Коцијана, а потом прашку Уметничку академију, у класи Јозефа Вацлава Мислбека. Ратне године проводи у Прагу у „Војно-грађевинском одељењу“, основаном више да би се спасили уметници одласка на фронт, него да би се заиста радило на рестаурацији „војне цркве у Прагу“.¹⁵ У Београд се Палавичини доселио 1921. године. Имао је атеље у улици Јелене Ћетковић 6. (на Тргу Копитарева градина). Прво је радио у Другој мушкој гимназији, а од 1925–1939. у Краљевској уметничкој школи (где је дошао на место Томе Росандића). За вајарске заслуге награђен је Орденом Св. Саве (1925). Последње године живота провео је у Дубровнику, где је и сахрањен, 1958. године.¹⁶ Претежно се бавио профаном и надгробном фигуралном пласти-

¹³ <https://vojvodjanske.rs/najlepse-zene-vojvodine/> – погледано 5. 8. 2019.

¹⁴ Група аутора, *Попис сликарских и вајарских дела у друштвеној и приватној својини на подручју Срема III*, Друштво музејских радника Војводине, Секција историчара уметности, Нови Сад, 1977, 64.

¹⁵ Стевановић Момчило, *нав. дело*, 6–9.

¹⁶ Кадијевић Александар Ђ, „Палавичинијева кућа на Копитаревој градини-градитељско остварење Јарослава Прхала и Вјекослава Муршеца“, *Годишњак града Београда*, књ. LVIII, 2011, 112.

ком, фасадном декорацијом, обликовањем јавних споменика, фонтана и плакета¹⁷. Испрва је стварао у духу Мештровића (теме инспирисане народном поезијом и националном историјом), потом лирски, што је најучљивије на женским актовима, а на крају ствара лични стил, који је назвао „спиритуални кубизам“.

Девојка у очају (сл. 3) како је именована скулптура која краси гробницу породице Ђуришић, рађена је од камена, у духу академизма. Млада жена је приказана у клечећем ставу. Леву руку држи на грудима, придржавајући драперију којом је огрнута, а десну руку држи иза главе. Глава је забачена уназад и повијена у десну страну. Коса јој је уплетена у две дуге плетенице (сл. 3а). На њеном лицу се види пригушена, нема бол. Попут античких уметника, Палавичини је на статуи патњу изразио са племенишошћу и уздржаношћу. Њен очај је више изражен кроз положај тела и гест руке, него израза лица.

Друга гробница породице Ђуришић налази се на Православном гробљу, на парцели бр. 22 (сл.4). У њој је сахрањен Јован Ђуришић (1884–1958), његова жена Даринка рођ. Стефановић (1890–1928) и синови Никола (1911–1928)¹⁸ и Ђорђе (1915–1928)¹⁹. Изради споменика претходи трагичан догађај из 1928. године, о којем сведочи сачуван текст Лазара Деље у листу Време од 8. септембра 1928. године, а чији само део износим овде:

„Страховита породична трагедија у Руми

Једна мати, жена врло угледног и богатог грађанина, трује из љубоморе себе и двоје деце

Рума, 7. септембра- Прекјуче у подне одиграла се у Руми једна страховита породична трагедија. Жена познатог милионера г. Јована Ђуришића из Руме отровала је своја два сина и потом извршила са моубиство....“²⁰.

¹⁷ Најпознатија Палавичинијева дела су: Споменик Валтазару Богишићу у Цавтату, споменик Краљу Петру у Панчеву, седам рељефа на згради амбасаде Француске у Београду, декоративне скулптуре на Народној скупштини у Београду, надгробни споменици књижевника Матије Бана и сликара Стеве Тодоровића, Стевана Мокрањца итд.

¹⁸ Никола Ђуришић је рођен 22. јуна/5.јула 1911, крштен је 3(16) јула, живео је у Главној бр. 118 у Руми, кум му је на крштењу био Славко Шпирта, економ у Ковиљу. (Из Протокола крштених православне источне српске цркве, храма Св Духа, стр. 61, бр. 43).

¹⁹ Ђорђе Ђуришић је рођен 16(29) јануара 1915, крштен је 18(31) јануара, живео је у Главној бр. 118 у Руми, кум му је на крштењу био Милош Николајевић, адвокат. (Из Протокола крштених православне источне српске цркве, храма Св Духа, стр. 12, бр. 3).

²⁰ Новински чланак у целости налази се у књизи *Рума у старој српској штампи*, приредио Ђ. Бошковић, Завичајни музеј Рума, Рума, 2018, 76–77.

У даљем тексту сазнајемо да је старији син био ученик седмог разреда гимназије, а млађи четвртог, да је Јован трговачким послом био одсутан из куће два дана, и да га је по повратку из Београда дочекао страшан призор у кући. Млађи син Никола био је већ мртав, док су Ђорђе и Даринка давали знаке живота, али су и они преминули дан касније²¹. Може се само нагађати шта је био узрок овакве трагедије. У новинском чланку се акценат ставља највише на Даринкину неоправдану љубомору, али међу грађанима годинама касније кружила је прича о Јовановој прекој нарави, тврдичлуку, могућим везама са другим женама, што ће потврдити и Даринкин брат. Наиме, незадовољан објављеним чланком у листу Време, Даринкин брат, Пера Ђ. Стефановић, управни бањски лекар у Дарувару, шаље писмо, које је објављено 18. септембра 1928. године, у истом листу. Цитирам само део писма:

„...Изгледа да је извештај инспирисао неко коме је стало до тога, да се кривица збаци са онога, који је непосредан повод том трагичном догађају био, и припише ономе, који више не може да говори.... Писац извештата цитира чак и пасусе из писма, које је мени било управљено, а ти цитати потпуно су измишљени... Приказујући Вам истинским разлоге ове трагедије, дајем Вам овим један пасус тога писма који много каже, и кога дословце преписујем: „Деца ме моле и преклињу, да заједно умremo. Да ли ћу имати толико снаге, да им то дозволим – не знам још!“Томе пасусу претходи други са крупним фамилијарним разлозима, које нећу да наводим, јер жигошу некога који је остао у животу, а који су покојницу и децу довели у тешку душевну борбу и очајање, јер су и деца била одрасла и разумна... Лични понос моје једине сестре и непрежаљене покојнице, њено васпитање и карактер предратног морала, кога су и покојна деца наследила, није јој нажалост дао могућност другог пута и решења у њеној психичкој борби и патњи. А одраслој деци биле су те ствари познате, и та добра деца енергијом своје љубави према мајци, која је трпела, пошла су, молећи, и својом вољом овим путем, кога је њихова мама одабрала...“²²

Израда гробнице за трагично преминулу Даринку и њене синове, поверена је вајару Петру Палавичинију (као и прва гробница породице Ђуришић). Гробница је датирана у период око 1930. године.²³ Рађена је од белог мермера, у форми велике вертикалне плоче, на којој је у горњем делу у природној величини приказана на алегоричан начин сцена у којој мајка води своју децу у гроб. Композиција је изведена у плитком рељефу, без претеране стилизације. Са леве стране је у профилу приказана женска

²¹ Протокол умрлих православне источне српске цркве храма Сошествија Св. Духа у Руми за 1928. год, стр. 80, бр. 31–33.

²² Писмо у целости се налази у књизи *Рума у старој српској штампи*, приредио Ђ. Бошковић, Завичајни музеј Рума, Рума, 2018, 78–79

²³ Попис сликарских и вајарских дела у друштвеној и приватној својини на подручју Срема III.

фигура, у дугачкој тоги са капуљачом која јој прекрива већи део лица. Она десном испруженом руком позива к себи две загрљене мушке фигуре са кратким драперијама око бедара. Загрљени младићи су браћа. Виши гледа у правцу мајке, док нижи гледа у даљину. Испод сцене је исписано у рељефу ПОРОДИЦА ЈОВЅ Н. ЂУРИШИЋА. А испод овог натписа урезана су имена сахрањених у гробници, са годинама рођења и смрти.

Јован Ђуришић се други пут оженио 1930. године са Смиљом Велић²⁴. Са њом је имао синове Николу²⁵ и Ђорђа²⁶. Заједно су се одселили у Енглеску. Јован је умро 31. 1. 1958. године и сахрањен је у породичној гробници у Руми, са првом женом и децом (сл. 5). Потомци његовог сина из другог брака, Николе, данас живе у Енглеској (у Оксфорду).²⁷

Мушких потомака породице Ђуришић данас нема.

Куће које се наводе у црквеним књигама као адресе становања породица Ђуришић данас су промениле свој изглед, или су срушене. Зубу времена одолева једино кућа у Главној 168 (сл. 6), у којој је живео Јован Ђуришић са породицом, као слика једне епохе, и пример грађанске архитектуре са почетка 20. века.

²⁴ Брак је склопљен у Алмашкој цркви у Новом Саду, књ. бр. 7, п. 34.

²⁵ Никола Ђуришић је рођен 10. новембра (28. октобра) 1934, крштен је 23 (10) децембра, кум на крштењу му је био др Светислав Поповић, министар шума и руда из Земунa (Протокол крштених православне источне српске цркве, храма Св Духа у Руми, стр. 61, бр. 43)

²⁶ Име Ђорђа Ђуришића је забележено у родослову који је Завичајном музеју у Руми дала Маргарет Расел Ђуришић, Николина удовица. Нејасно је да ли је Ђорђе био Николин рођени брат или брат од стрица. Рођен је у Берну 1930. Сахрањен је у гробници Чичаревић, 2018. у Београду (према истом родослову, то је било презиме стричеве прве жене Виде). Како немам ни један званични документ којим би потврдила да је Ђорђе Николин рођени брат, ову информацију износим са резервом.

²⁷ Син из другог брака, Никола, сахрањен је 1987. године, на гробљу St Marys, Kidlington Oxfordshire. Његова жена Маргарет, и две ћерке и данас живе у Оксфорду.

Извори и литература

Извори:

- Завичајни музеј Рума, Одељење историјских збирки.
- Протокол крштених храма Сошествија Св Духа у Руми.
- Протокол умрлих храма Св Вазнесења Господњег у Руми.
- Протокол умрлих храма Сошествија Св Духа у Руми.

Литература:

- Група аутора, *Попис сликарских и вајарски дела у друштвеној и приватној својини на подручју Срема III*, Друштво музејских радника Војводине, Секција историчара уметности, Нови Сад, 1977.

- Кадијевић 2011, А. Ђ. Кадијевић, „Палавичинијева кућа на Копитаревој градини – градитељско остварење Јарослава Прхала и Вјекослава Муршеца“, *Годишњак града Београда*, књ. LVIII, 2011.

- Mattioni 1990, V. Mattioni, *Rumska groblja: Analiza stanja i mere sanacije*, Завичајни музеј Рума и Предузеће за урбанizam „Plan“, Рума.

- Рацковић 2006, Р. Рацковић, *Помени и трајања*, Завод за заштиту споменика културе, Сремска Митровица.

- Рацковић 2007, Р. Рацковић, *Помени и трајања 2, монографија Голубинаца*, Завод за заштиту споменика културе, Сремска Митровица.

- *Рума у старој српској штампи*, приредио Ђ. Бошковић, Завичајни музеј Рума, Рума 2018.

- Стевановић 1964, М. Стевановић, *Петар Палавичини*, Просвета, Београд.

Интернет извор:

- Најлепше жене Војводине (<https://vojvodjanske.rs/najlepse-zene-vojvodine/>) - погледано 5. 8. 2019.

- Историјска гробља Новог Сада и Петроварадина као простори сећања (<https://kulturasecanjabiblioteka.wordpress.com/istorijska-groblja-novog-sada-i-petrovaradina-kaoprostorisecanja/>) - погледано 5. 8. 2019.

Summary

TWO TOMBSTONES OF DJURISIC FAMILY ON ORTHODOX CEMETERY IN RUMA, WORK BY PETAR PALAVICINI

City cemeteries are often not only resting places of the deceased, but also places for tombstones of artistic value. Cemeteries are a certain kind of history classrooms because they include many tombstones of notable people from the given city, and memorial units related to historical events. Tombstones are often made by prominent academic sculptors and are thus a reflection of the deceased person's life and reputation.

A Yugoslavian sculptor, Petar Palavicini (1887–1958) is an author of two tombstones on the City cemetery in Ruma which were made for a reputable Djurisc family. The tombstones of Djurisc family represent a basis of this work. Palavicini was born on Korcula and was educated in Prague; he worked and taught in Belgrade and spent his last days in Dubrovnik.

On the Orthodox Cemetery in Ruma he is the author of the monument „A Girl in Despair“ and a gravestone with a relief „Mother taking two sons to death“. At the same time, the text tells about the tragic destiny of the family of Jova Djurisc, a notable tradesman, whose house on 168 Main Street still preserves the spirit of the past.

ПРИЛОЗИ:

Сл. 1. Гробница породице Туришић

Сл. 2. Аница Туришић

Сл. 3. Студија за надгробни споменик Сл. 3а. „Девојка у очају“ – детаљ

Сл. 4. Изглед надгробног споменика на гробници породице Јове Ђуришића, некада и сада

Jovan Đurišić
veletrgovac

i

Darinka Đurišić
njegova supruga

Сл. 5. Брачни пар Ђуришић

Сл. 6. Главна улица у Руми, дом Ђуришића

Снежана Јанковић, виши кустос

Завичајни музеј Рума, Рума

ПРОГРАМСКЕ АКТИВНОСТИ ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА РУМА У ПЕРИОДУ 2001–2018.

Завичајни музеј Рума, након 38 година континуираног рада и постојања, у нови век (и миленијум) ушао је са потпуно изграђеном физиономијом: као институција јасног, стручно-програмског профила, са већ од раније регионално дефинисаном музеолошком надлежношћу на територији четири општине југоисточног Срема – Рума, Пећинци, Инђија, Стара Пазова. Постепено, у складу са актуелним тенденцијама, уз финансијску подршку оснивача и делимично сопственим приходима, у свакодневни рад уведена је савремена електронска и техничка опрема која увелико модернизује, убрзава и олакшава редовне послове и извршење пројектованих програма. Набавком рачунара и остале електронске опреме почео је процес складиштења података у електронској форми, побољшана је видљивост установе и комуникација са другим музејима и осталим сродним институцијама. Такође, електронски су документована сва дешавања (одржани програми). Успешно је започео процес дигитализације музејских збирки. Набавка лаког доставног вишефункционалног возила (са 7 седишта) и његово коришћење током нешто више од једне деценије такође је, неупоредиво већом мобилношћу, олакшала и унапредила делатност. Транспорт експоната, обилазак археолошких локалитета и истраживачки рад на терену у оквиру музеолошке надлежности, стручна сарадња, учешће на семинарима, састанцима и остале стручно-научне активности у земљи и ван ње (Хрватска, Мађарска, Аустрија, Бугарска, Македонија) обављане су без проблема. Уз неопходно увећавање броја запослених, готово двоструко се умножавају програмске активности и одржава континуитет стручног рада током посматраних осамнаест година (2001–2018), упркос постојању повремених, кратких неповољних периода.

Свих седам руководилаца који су се смењивали током овог периода, у својим плановима имали су уређење сталне поставке, демонтиране током ратног стања 1999. године. Од 2006. почела је парцијална израда и монтажа сталне поставке у простору приземља. Уз низ прекида, коначно је, истовремено са поставком легата сликара Феђе Соретића, заокружена

2012. године. У међувремену, стање капиларне влаге у зидовима приземља видно се погоршало. Снимање постојеће ситуације са елаборатом о резултатима мерења степена влаге извршио је и израдио Централни институт за конзервацију из Београда. Без свеобухватне санације влаге, излечења зидова и инсталације нужне опреме за сузбијање влажности, изложени експонати били су у опаности од оштећења и уништења. Поставка је убрзо демонтирана, а изложени експонати повучени су у депое. Средства потребна за решавање овог проблема, на жалост, Музеј до сада није успео да обезбеди.

У поређењу са презентованим подацима претходног извештаја о програмским активностима Завичајног музеја Рума¹ знатније се мења физиономија програмских садржаја. Музеј проширује форме делатности интензивирајући едукативну активност, једну од својих кључних функција. Поред организовања рада Ликовне колоније „Борковац“ и изложби различитих музеолошких и популарних садржаја, које су и даље окосница комуникације са публиком, уводе се: тематска предавања, промоције стручно-научних и књижевних издања, пројекције документарних и играних филмова, ученичке и дечије тематске радионице, музичке вечери, уметнички перформанси... Такође, уз сукцесивно издавање „Зборника“ (у овом периоду изашло је 5 бројева), Музеј штампа појединачна издања (Бошковић, Ђорђе: „Рума као среско место у Војводству Србија и Тамишки Банат“, 2004; „Магистрат трговишта Рума“ (са Ј. Голчевском), 2005; „Споменица ОШ „ИЛР“ (са другим ауторима), 2007; „Рума у периоду 1861-1914“, 2016; „Рума у старој штампи“, 2018; Група аутора: „Смешна страна Срема“, 2000, „Весели Срем“, 2007; Божић, Ивана, „Мозаик на робној кући Рума дело Б. Макеша и Б. Џмерковића“, 2014; Јанковић, Драгомир, „Ликовна колонија Борковац“, 2017; и мање или више обимне каталоге тематских изложби који прате излагачку активност. Посебно се издваја, као значајно унапређен, програм Музеја за градску манифестацију „Културно лето“.² Током два-три летња месеца, Музеј је у оквиру „Културног лета“, у свом простору (углавном у дворишту), презентовао програмску шему „Музејске вечери“ специјално направљену за ову манифестацију. Разноврсношћу културно-уметничких садржаја, који нису били стриктно музејског карактера, побољшана је посећеност у летњем периоду.

Редовна делатност Музеја финансирана је средствима буџета општине Рума, а поједини пројекти добили су финансијску подршку по конкурсима расписиваним на покрајинском или републичком нивоу. Тако је средствима Покрајинског секретаријата за културу, јавно информисање и

¹ Драгомир Јанковић, „Тематске изложбе Завичајног музеја 1977–2000“, *Зборник III/IV* (ур. Г. Совиљ), Завичајни музеј Рума, Рума, 1999/2000, 277–300.

² Градска манифестација „Културно лето“ одржава се под покровитељством општине Рума, а поред Музеја у њој учествују и остале градске установе и организације: Градска библиотека, Културни центар, Општинска туристичка организација, АНИП „Бранко Радичевић“, НФЦ „Ворки тим“...

односе са верским заједницама финансиран значајан број музејских пројеката (Ликовна колонија „Борковац“, 2004; „Зборник Завичајног музеја Рума“, 2005; „Стална поставка археолошког одељења“, 2009. и 2010; конзервација камене пластике, саркофага и занатске заставе, 2013, 2014, 2015. и 2016; изложбе: „Властелинска породица Пејачевић у Срему“, 2014, „Амбари и котобање – народно градитељство“, 2017. и „Велики рат, ослобођење и присаједињење“, 2018.). Министарство културе и информисања Републике Србије такође је у више наврата подржало пројекте Музеја („Санација крова зграде ЗМРа“, 2006; „Опремање етнолошког дела сталне поставке“, 2007; изложба: „Купиник – последња престоница српских деспота“, 2016; дигитализација музејских збирки, 2017; опремање депоа уметничког одељења, 2017; конзервација музејских збирки, 2018.).

Завичајни музеј Рума је поједине програме презентовао и ван свог простора, гостујући у различитим институцијама. Осим у локалним установама и организацијама (КЦ, Градска библиотека, Гимназија, Раднички универзитет и Дом пензионера) програми су представљани на територији АП Војводине (Просторије Скупштине АПВ, Н. Сад; Музеј Војводине, Н. Сад; Народни музеј Панчево; Музеј Срема, Ср. Митровица; Галерија Лазар Возаревић, Ср. Митровица; Галерија „Кућа Војновића“, Инђија; Завичајни музеј Ср. Карловци; Градска библиотека Земун; Народна библиотека „Доситеј Обрадовић“, Ст. Пазова; Дом културе Пећинци; Дом МЗ Лединци; ОШ „23. октобар“, Голубинци), Републике Србије (Дом културе „Војислав Илић“, Рудник; Музеј „Хореум Марги – Равно“, Ћуприја; Завичајни музеј Јагодина) и у иностранству (Завичајни музеј Нашице, Музеј ликовних умјетности Осијек, Р. Хрватска; Историјски музеј Чипровци, Бугарска). Такође, успостављени су сараднички односи са: Музејом града Илока, Р. Хрватска; Народним музејом Куманово, Р. С. Македонија, Музејом „Кућа Сторно“ Шопрон, Мађарска.

Укупно посматрано, рад Музеја омогућен је ангажовањем напред наведених буџетских средстава, делимично и сопствених средстава од издавања пословног простора, али и изузетним ентузијазмом и рационалним деловањем запослених³. Најчешће, реализација већине пројеката подразумевала је висок степен ентузијазма и максимално укључивање личних афинитета, могућности и вештина уз настојање да се очува потребан професионални ниво. Овакав ангажман и однос према музејској делатности донео је запажене резултате. Завичајном музеју Рума је маја 2018. године додељена награда „Михаило Валтровић“ за изузетне резултате у стручном раду, постигнуте током периода јануар – децембар 2017. године, који по стручном и научном значају представљају истакнути допринос унапређењу и развоју културе Србије. Вредно признање додељено од стране Музејског друштва Србије остаће сведочанство о раду малобројног колектива Музеја и постигнуће које обавезује наредну генерацију.

³ Током овог периода број запослених креатао се око цифре 10, два или три пута за мало ју је прелазило али исто тако се два, три пута и смањивао.

У периоду посматраних осамнаест година одржано је 440 програма:

а) 195 ликовних програма (44,32% од укупног броја).

Број и проценат заступљености по областима износи:

- слике	135 (69,23%)
- скулптуре	11 (5,64%)
- графике	9 (4,62%)
- примењена ум.	13 (6,67%)
- цртежи	7 (3,59%)
- керамика	3 (1,54%)
- таписерије	3 (1,54%)
- акварел	2 (1,03%)
- иконе	4 (2,05%)
- графички дизајн	3 (1,54%)
- перформанс	3 (1,54%)
- калиграфија	1 (0,51%)
- уметнички објекти	1 (0,51%)

б) 22 етнолошка програма (5,00% од укупног броја програма):

- изложбе	17 (77,27%)
- етно вечери	5 (22,73%);

в) 21 историјска изложба (4,77%од укупног броја);

г) 4 археолошке изложбе (0,91% од укупног броја програма);

д) 14 документарних изложби (3,18%од укупног броја)

ђ) 32 фотографске изложбе (7,27%од укупног броја);

е) 27 филмских програма (6,14%од укупног броја);

ж) 52 презентације и предавања (11,82% од укупног броја);

з) 23 промоције публикација (5,23%од укупног броја);

и) 18 дечијих и ученичких радионица (4,09%од укупног броја);

- ј) **6 ученичких изложби** (1,36%од укупног броја);
 к) **6 музичких вечери** (1,36%од укупног броја);
 л) **6 књижевних вечери** (1,36% од укупног броја програма);
 њ) **14 осталих програма** (3,18% од укупног броја програма).

**Табеларни приказ програма Завичајног музеја Рума
у периоду 2001–2018.**

Назив програма	Време	Место	Врста	Напомена
2001.				
изложба „Тајне румске циглане“	фебруар	ЗМР	палеонтолошка изложба	сарадња са ИГМ „Рума“, Институт за географију ПМФ, Н. Сад
изложба „Хиландарски записи“ Милоје – Мића Марковић, Београд	фебруар/ март	÷	самостална сликарска изложба	
изложба „Маске“	март	÷	тематска изложба радова ученика Гимназије	сарадња са Гимназијом „Стеван Пузић“ Рума
изложба „Силиконско огледало“ De Ivan, Шабац	март/ април	ЗМР	самостална сликарска изложба	
изложба „Хаос“ Владо Њаради, Врбас	април	÷	самостална изложба цртежа	
изложба „Српска графика 18. века“	април	÷	изложба графичких отисака	сарадња са Музејом града Новог Сада
изложба „Привредник“ Српско привредно друштво	мај	÷	историјска изложба фотографија и докумената, 100 година од оснивања	сарадња са Архивом Србије, Хуманитарни фонд „Привредник“ Нови Сад
изложба Нина Тодоровић Предраг Терзић, Београд	мај/јун	÷	заједничка самостална сликарска изложба	

изложба Бранка Марић, Београд	јун	ЗМР	самостална сликарска изложба	
изложба „Црни мјесец“ Сњежана Влатковић, Богатић	÷	÷	самостална изложба графика	награда 29. ЛК „Борковац“
изложба „Утисци из Шангаја“	јул/ август	÷	изложба фотографија	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд
изложба књижевно вече Сава Јанковић, Балтимор САД	септембар /октобар	÷	књижевно вече, изложба докумената и фотографија	сарадња са Градском библиотеком Рума
изложба „Тибет“	септембар /октобар	÷	изложба фотографија	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд
изложба „Пекинг данас“	новембар	÷	÷	
изложба „30. Ликовна колонија Борковац“	÷	÷	годишња изложба слика	током децембра изложба одржана у Врбасу
изложба Јован Солдатовић, Нови Сад	новембар/ децембар	÷	самостална изложба скулптура	сарадња са Збирком „Р. Мамузић“ Нови Сад
изложба Никола Винчић, Рума	децембар	÷	самостална изложба фотографија	
изложба Милијана Радовановић, Врбас	÷	÷	самостална сликарска изложба	
2002.				
изложба „Спавачи“ мр Милена Максимовић, Београд	фебруар/ март	ЗМР	самостална изложба графика и цртежа	
изложба „Поздрав са Нојеве барке“ Јелена Секулић, Ср. Митровица	март	÷	самостална изложба слика, цртежа и колажа	
изложба „Свесни и нагонски неопримитивизам“	април/мај	÷	ауторска изложба Нина Крстић, Јагодина	сарадња са Музеј наивне уметности, Јагодина

изложба мр Бојан Оташевић, Крагујевац	мај	ЗМР	самостална изложба цртежа и литографија	награда 30. ЛК „Борковац“
изложба Ликовна секција ОШ „Вељко Дугошевић“, Рума	јун	÷	изложба ликовних радова ученика	сарадња са ОШ „Вељко Дугошевић“ Рума
изложба Наташа Драгишић, Нови сад	÷	÷	самостална изложба слика и цртежа	
изложба мр Бојан Оташевић, Крагујевац	÷	Галерија „Кућа Војновића“, Инђија	самостална изложба цртежа и литографија	сарадња са Галеријом „Кућа Војновића“ Инђија
изложба „Ходочашће по Светој земљи“ Рако Томовић	÷	ЗМР	самостална изложба фотографија	
изложба Илија Крковић, Београд	септембар	÷	самостална изложба слика и цртежа	
изложба Светлана Волиц, Београд	октобар	÷	самостална изложба слика	
„Девет деценија гимназије у Руми“	÷	Гимназија Рума	историјска изложба, кустоси ЗМР С. Јоксић, Ђ. Бошковић	сарадња са Гимназијом „С. Пузић“ Рума
изложба „Наставници и ученици румске гимназије“	октобар/ новембар	КЦ Рума	изложба ликовних радова наставника и ученика румске гимназије	сарадња са Гимназијом „С. Пузић“ и КЦ Рума
изложба Бранислав Јакић Београд	новембар	ЗМР	самостална изложба слика	
изложба Милан Лајешић 1932–1996, Рума	÷	КЦ Рума	ретроспективна изложба слика и цртежа	сарадња са Гимназијом „С. Пузић“ и КЦ Рума
изложба „Резбарије од хартије из покрајине Шанси“	÷	ЗМР	изложба традиционалних кинеских народних украса	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд

изложба „31. Ликовна колонија Борковац“	децембар	ЗМР	годишња изложба слика	
документарни филм „140 година Српског певачког друштва Рума“	÷	÷	пројекција документарног филма	сарадња са Српским певачким друштвом Рума
изложба „Ликови пекиншке опере“	децембар /јануар 2003.	÷	изложба макета позоришних костима	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд
изложба „Новогодишње честитке Миливоју Николајевићу“	÷	÷	изложба новогодишњих честитки	сарадња са породицом Николајевић Нови Сад
2003.				
изложба Воштане фигуре „Паноптикум“	фебруар	÷	изложба воштаних фигура	сарадња са музејом „Паноптикум“ из Ст. Петербурга
изложба мр Босилјка Зиројевић Ср. Каменица	март	÷	самостална изложба слика и рељефа	
изложба „Објекти“ Марта Киш Бутерер Слободан Вилчек Вили, Н. Сад	мај	÷	заједничка самостална изложба слика и објеката	
изложба „Инвентар у атељеу“ Бранислав Макеш, Београд	јун	÷	самостална изложба графика и слика	
изложба Бранка Милић, Београд	јул	÷	самостална изложба слика	
изложба Милорад Степанов, Кикинда	август	÷	÷	
изложба перформанс уметничка група „Кварт“, Београд	август	÷	групна изложба слика и графика перформанс	

изложба Љиљана Мартиновић, Београд	октобар	ЗМР	самостална изложба слика	
изложба Жељко Радић, Рума	децембар		изложба објеката	
2004.				
изложба Воштане фигуре „Паноптикум“	март/ април	÷	изложба воштаних фигура	сарадња са музејом „Паноптикум“ из Ст. Петерсбурга
изложба Ускршња јаја	април	÷	изложба украшених ускршњих јаја	сарадња са вртићима и школама из Руме
изложба Иконе из збирке Музеја Сремај Ср. Митровица	мај/јун	÷	изложба икона	сарадња са Музејом Срема, Ср. Митровица
изложба Експонати из ЗМР и цркве Св. Духа у Руми	÷	÷	изложба конзервираних и рестаурираних експоната	сарадња са Машинском школом из Београда
изложба „ Рума некад и сад “	÷	КЦ Рума	изложба фотографија	у сарадњи са КЦ Рума
изложба „Сремско острво Марка Аурелија Проба“	септембар	ЗМР	изложба фотографија, текстова, планова и цтежа	пројекат „Дани европске баштине – вода смисао трајања“
изложба „Крунисање Богородице“ – Нови живот иконе 232 године после	септембар /октобар	÷	рестаураторска изложба	сарадња са Машинском школом из Београда
изложба „Градови Војводине оком старих фотографа“	новембар	÷	изложба фотографија	сарадња са Музејом Војводине, Нови Сад
изложба „ 100 најважнијих кинеских археолошких открића у 20. в. “	децембар	÷	÷	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд
2005.				
изложба „Моји Румљани“ Бранка Колунџић – Радишић, Рума	јануар	÷	самостална сликарска изложба	

изложба „Вез и ткање – некад и сад“ , кустос ЗМР, Ј. Арсеновић	фебруар/ март	ЗМР	етнолошка изложба	сарадња са удружењем жена „М. Марић“ Рума и Активом жена Инђија
изложба Школа за уметничке занате Шабац	март/ април	÷	годишња изложба ученичких радова	сарадња са школом за уметничке занате Шабац
изложба „Људи са реке“ Михајло Мика Михајловић, Београд	април	÷	самостална сликарска изложба	
изложба „Срећан је човек који седи у својој кући“ , Мирко Огњановић, Београд	÷	÷	÷	
изложба Бранка Колунџић и Мирослав Ковачевић – Коча , Рума	јун	÷	заједничка самостална сликарска и вајарска изложба	
изложба Експонати из ЗМР и румских цркава	÷	ЗМР	изложба конзервираних и рестаурираних експоната	сарадња са школом „Техно-арт“ Београд
изложба „Модерна кинеска керамика“	јун/јул	÷	изложба уметничке керамике	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд
изложба „Лимпа 1“	јул/ август	÷	групна изложба румских младих професионалних аутора	
књижевно вече „Радионица писца“	август	÷	књижевно вече	сарадња са Књижевном омладином Руме
промоција издања изложба „45 година рада“ Божидар Пауковић, Рума	октобар	÷	промоција књиге и изложба о НАТО агресији	
изложба „32. Ликовна колонија Борковац“	децембар	÷	годишња изложба слика	

изложба „33. Ликовна колонија Борковац“	децембар	ЗМР	÷	
изложба „Сунчана јесен живота“	÷	÷	продајна изложба ручних радова корисника Геронтолошког центра	сарадња са Геронтолошким центром „Срем“ Рума
изложба „Рума у делима сликара“ из фонда ЗМР	÷	÷	сликарска изложба	сарадња са Завичајним друштвом Рума
2006.				
изложба Воштане фигуре „Паноптикум“	фебруар	÷	изложба воштаних фигура	сарадња са музејом „Паноптикум“ из Санкт Петербурга
изложба Милан Кличковић, Београд	март	÷	вајарска изложба	
изложба „Уметност позоришног плаката“ , Радуле Бошковић, Нови Сад	÷	÷	изложба графичког дизајна	
изложба „Херцеговска умјетничка школа“	април	÷	групна сликарска изложба	
изложба „Диван је кићени Срем“ , Камелија Станковић, Ср. Митровица	април/мај	÷	изложба уникатних фигурина са етно садржајем	
изложба Јовица Петровић, Платичево	мај	Галерија „Кућа Војновића, Инђија	сликарска самостална изложба	
изложба Љубомир Лацковић, Земун	мај/јун	ЗМР	самостална вајарска и сликарска изложба	

изложба „ Поново заједно “ Љ. Лолић, Н. Тртица, Н. Шимулак, Рума, Д. Драгић, Н. Сад	јун	ЗМР	групна сликарска изложба	
изложба Експонати из ЗМР и румских цркава	÷	÷	изложба конзервираних и рестаурираних експоната	у сарадњи са школом и „Техно-арт“ из Београда
изложба „ Никола Тесла и уметност “, проф. Никола Радошевић, Београд	÷	÷	изложба фотографија и фото-колажа	у сарадњи са Галеријом УСУФ Србије, Београд
перформанс „ Алгоритам уништавања “, проф Марица Радојчић Прешић, Београд	÷	÷	перформанс	
изложба Ђорђе Лазић Ђапша Ср. Карловци	÷	÷	самостална сликарска изложба	у оквиру манифестац. „Карловачки дани у Руми“
изложба „ Из фондова ЗМ Ср. Карловци “	÷	÷	комбинована етнолошка изложба	у оквиру манифестац. „Карловачки дани у Руми“
изложба „ Цртежи у боји “ Зоран Илић, Рума	јул	÷	самостална изложба цртежа	
изложба „ Поново заједно “ Љ. Лолић, Н. Тртица, Н. Шимулак, Рума, Д. Драгић, Н. Сад	јул	Галерија „Кућа Војновића, Инђија	групна сликарска изложба	
изложба „ Лимпа 2 “	јул/ август	÷	групна изложба румских младих професионалн их аутора	
изложба „ Пар “ Тијана Титин, Н. Сад	август	÷	самостална изложба слика и цртежа	

изложба „Сремска казивања“ Михајло Мика Михајловић, Београд	октобар	ЗМР	самостална сликарска изложба	
изложба Предраг Вукићевић, Београд	÷	÷	÷	
изложба „Поново заједно“ Љ. Лолић, Н. Тртица, Н. Шимулак, Рума, Д. Драгић, Н. Сад	октобар	Дом културе Пећинци	групна сликарска изложба	
изложба „Из фонда ЗМР“	÷	ЗМ Ср. Карловци	етнолошка изложба	у оквиру манифестаци је „Дани Руме у Сремским Карловцима“
изложба „Рума у делима сликара“ из фонда ЗМР	÷	ЗМ Ср. Карловци	сликарска изложба	÷
изложба „Трансформа- ције“ Мелинда Торок, Суботица	новембар	ЗМР	самостална сликарска изложба	
изложба „Сремска казивања“ Михајло Мика Михајловић, Београд	÷	Дом Културе Пећинци	самостална сликарска изложба	
изложба „Поново заједно“ Љ. Лолић, Н. Тртица, Н. Шимулак, Рума, Д. Драгић, Н. Сад	÷	Сала МЗ Леџинци	групна сликарска изложба	
изложба „Селекција савремене српске скулптуре“	новембар/ децембар	ЗМР	групна вајарска изложба	
изложба „34. Ликовна колонија Борковац“	децембар	÷	годишња изложба слика	

изложба Мелита Бибер Нута , Београд	децембар	ЗМР	самостална изложба уметничке керамике	
изложба Марина и Предраг Јововић , Рума	÷	÷	заједничка самостална сликарска изложба	
2007.				
изложба „Вера као надахнуће“ , проф. Никола Радошевић, Београд	јануар	÷	изложба уметничке фотографије	
ученичка радионица „Радионица - школа илустрације и стрипа“ , Јовица Панић, Рума	÷	÷	ученичка ликовна радионица	пројекат Распустилиште
изложба „На путу светлости“ , Младенка Млађа Матовић, Београд	÷	÷	самостална сликарска изложба	
изложба „Дигитална импресија“ , Владимир Мата Матовић, Београд	÷	÷	самостална изложба дигиталних фотографија	
изложба, радионице „Култура ћирилице“ , проф. Иван Стратимировић, Београд	фебруар	÷	изложба и радионице калиграфије	сарадња са Удружењем „Култура ћирилице“, Београд
изложба „Путевима чуђења“ , Милан Суба, Рума	÷	ЗМР	самостална изложба акварела	
изложба, промоција књиге „На периферији града...“	март	÷	Изложба и промоција споменице ОШ ИЛР, Рума	у сарадњи са ОШ „Иво Лола Рибар“, Рума

изложба Годишњица ПСД „Борковац“ , Рума	април	ЗМР	изложба фотографија, планинарске опреме и трофеја	у сарадњи са Планинарско-спортским друштвом „Борковац“
изложба Светлана Павловић Џиндо , Београд	÷	÷	самостална изложба слика и цртежа	
изложба „Erotica“ Дарко и Милена Грујић, Бранислав Црвенковић, Рума	÷	÷	заједничка самостална изложба слика, цртежа и скулптура	
изложба Мали формат	мај	÷	групна изложба слика	у сарадњи са УЛУПУДС- ом Београд
изложба Ратко Шоћ , Врбас	÷	÷	самостална изложба слика	
изложба „Сирмијум арт“ , Ср. Митровица	јун	÷	годишња групна изложба слика	
изложба, перформанси „Пречицом мисли и дијагоналом осећања“ међународни мултимедија пројекат	÷	÷	групна сликарска изложба и перформанси	Културно лето
књижевно вече „Има нека тајна веза...“ , гитара Бранко Пражић, Нови Сад	÷	÷	музичко- поетско вече	Културно лето
књижевно вече Вече шабачког хумора и сатире	÷	÷	÷	÷
музичко вече Ансамбл „Сарге Diem“ , Београд	јул	÷	музичко вече средњовековне музике	÷
изложба „Женска оглавља у Браничеву“	÷	÷	етнолошка изложба	у сарадњи са Народним музејом у Пожаревцу

књижевно вече „Тајна вековног блага“ Јован Ђорђевић, Београд	јул	ЗМР	промоција књиге	Културно лето
музичко вече „КЦ бенд“ , Рума	÷	÷	концерт музичко вече	÷
дечија радионица „Пустолов – потрага за изгубљеним благом“ , проф. Оливера Амиџић, Рума	÷	ЗМР	дечија радионица, 7 дана у дворишту Музеја	÷
промоција књиге Лубарда , монографија	август	Градска библиотека Рума	промоција књиге	у сарадњи са Градском библиотеком Рума
изложба „Хонг Конг, очаравајући град“	÷	ЗМР	изложба фотографија	у сарадњи са Амбасадом НР Кине Београд
изложба „Нити светлости-кinesки вез на свили“	÷	÷	изложба уметничког веза	÷
етно-вече Ривија традиционалних сремских марама и асталске песме Срема	÷	÷	етно-вече	сарадња са етно кућом из Јаска
књижевно вече Мини ликовна колонија и представљање румских књижевних стваралаца	септембар	÷	ликовни програм у дворишту Музеја и књижевно вече	÷
етно вече „Дани европске баштине“	÷	ОШ Голубинци	етно-вече	у сарадњи са Завичајним друштвом „Шлос“ Голубинци
изложба Ликовне колоније Јазак и Врдник	октобар	ЗМР	групна изложба слика	
изложба „Стари сат“	÷	÷	изложба колекционарско вече	

изложба Уметничко удружење „Еснаф“ , (селекција радова) Ср. Митровица	октобар	ЗМР	групна сликарска и вајарска изложба	
изложба Хелмут Стефан , Врдник	новембар	÷	самостална изложба слика	
промоција књиге и ДВД издања „150 година железничког саобраћаја у Војводини“ , Јосип Вебер	÷	÷	промоција књиге и ДВД издања	
изложба Сања Савић , Рума	÷	÷	изложба уметничке керамике	
промоција књиге „Весели Срем“	децембар	÷	промоција књиге	
2008.				
промоција књиге „Весели Срем“	фебруар	Градска библиотека Земун	промоција књиге	
изложба „Савремени кинески графички дизајн“	март	ЗМР	изложба уметничког графичког дизајна	током јуна и у Збирци стране уметности Музеја града Новог Сада
промоција књиге „Весели Срем“	÷	Музеј Срема, Ср. Митровица	промоција књиге	
промоција књиге „Магистрат Рума“ Бождар Пауковић	април	ЗМР	промоција публикације у припреми	
изложба „35. Ликовна колонија Борковац“	÷	÷	годишња изложба слика	
изложба Милан Бесарабић , Београд	април/мај	÷	самостална изложба скулптура и слика	
изложба Феђа Соретић , САД	мај	÷	самостална изложба слика	

изложба, перформанс Ружица Митровић и Мирољуб Филиповић, Београд	мај	ЗМР	перформанс и изложба слика	
промоција књиге „Весели Срем“	÷	Народна библиотека „Доситеј Обрадо- вић“, Стара Пазова	промоција књиге	
изложба „Кинески празници“	јун	÷	етно-изложба	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд
изложба „Моји Сремци“ Бранко Орешчанин, Ст. Пазова	јул	÷	самостална изложба слика и цртежа	Културно лето
етно вече „Старе сремачке ноћне кошуље“	÷	÷	етно ревија у дворишту Музеја	сарадња са етно кућом из Јаска
изложба, перформанс „Уметност у акцији“ међународни мултимедија пројекат	јул	÷	групна уметничка изложба, перформанс	Културно лето
етно вече „Лепота различитости“ 1 етничке заједнице Срема и изложба Камелија Станковић, Ср. Митровица	÷	÷	изложба уникатних фигурина у народним ношњама и презентација мађарске етничке заједнице	÷
етно вече „Лепота различитости“ 2 етничке заједнице Срема	17. јул		етно- фолклорно вече представљање ромске и српске етничке заједнице	÷

етно вече „Лепота различитости“ 3 етничке заједнице Срема	23. јул	ЗМР	етно-фолклорно вече представљање словачке и хрватске етничке заједнице	÷
изложба Даниела и Доминика Морариу , Вршац	август	÷	заједничка самостална сликарска изложба	÷
музичко вече Етно група „Андесила“ , Рума	15. август	÷	концертно вече	÷
изложба Мали формат	септембар	÷	групна изложба слика	сарадња са УЛУПУДС-ом Београд
изложба „Сви наши пријатељи“ АРС Академија, Нови Сад	÷	÷	хуманитарна групна изложба слика	сарадња са АРС Академијом Нови Сад
изложба „Ликовни аматери Срема“	÷	÷	групна изложба слика аутора из Руме, Ирига, Ст. Пазове и Ср. Митровице	
изложба Пилотска школа у Руми 60 годишњица оснивања	октобар	÷	изложба фотографија, докумената и авио-опреме	
изложба „Басијана - Миодраг Грбић живот и дело“	новембар	÷	археолошка изложба	сарадња са ЗМ Ср. Карловци
изложба „Мелодије боја“ ношње и орнаменти кинеских етничких група	новембар/ децембар	÷	етнолошка изложба	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд

2009.				
изложба Миливој Николајевић	јануар	ЗМР	сликарска изложба, иновација сталне поставке	
изложба „36. Ликовна колонија Борковац“	јануар/ фебруар	÷	годишња изложба слика	
изложба „Пејсаж“ Атеље „61“, Нови Сад	март	÷	изложба уметничке таписерије	сарадња са Атељеом „61“ Нови Сад
пројекција филма „10 година од НАТО бомбардовања“	÷	КЦ Рума	пројекција документарног филма	сарадња са КЦ Рума
изложба Зоран Вукајловић, Београд	април/мај	ЗМР	самостална изложба слика	
изложба Михајло Мика Михајловић, Београд	јун	÷	÷	
изложба Мали формат	јул/ август	ЗМР	групна изложба слика и скулптура	сарадња са УЛУПУДС- ом Београд
изложба „37. Ликовна колонија Борковац“	септембар /новембар	÷	годишња изложба слика	
изложба „Ликовни аматери Срема“	октобар	÷	групна изложба слика и скулптура аутора из Руме, Ирига, Ст. Пазове и Ср. Митровице	
изложба Љиљана Гашпаровски, Београд	октобар/ новембар	÷	самостална изложба слика	
„Хероика визије“ Петар Лубарда	новембар/ децембар	÷	÷	сарадња са Музејом савремене уметности, Београд

изложба „37. Ликовна колонија Борковац“	децембар /јануар 2010.	Галерија „Лазар Возаревић“ Сремска Митровица	годишња изложба слика	
2010.				
изложба Миливој Николајевић	јануар	ЗМР	сликарска изложба, стална поставка	
изложба „37. Ликовна колонија Борковац“	јануар/ фебруар	÷	годишња изложба слика	
изложба Д.В. Нечитајло, Русија	март/мај	÷	самостална изложба слика	
изложба Предраг Ковачић, Ср. Митровица	март	÷	самостална изложба скулптура	
изложба Оксана Старожук, Нови Сад	март/ април	÷	изложба фотографија	сарадња са румским градским позориштем
изложба Ивица Ковачић Штифла, Ср. Митровица	април/мај	÷	самостална изложба слика	
изложба Богомил Карлаварис, Хрватска	мај/јун	÷	÷	
изложба Академија класичног сликарства, Ср. Каменица	јун/јул	÷	групна изложба слика	
изложба Коста Богдановић, Југослав Влаховић и Драгољуб Варајић, Београд	јул/ август	÷	заједничка самостална изложба слика, фотографија и скулптура	
изложба „Енформел“	јул/ август	ЗМР	групна изложба слика	
изложба Мали формат	август /септембар	÷	групна изложба слика и скулптура	у сарадњи са УЛУПУДС- ом Београд

изложба „38. Ликовна колонија Борковац“	октобар/ јануар 2011.	ЗМР	годишња изложба слика	
изложба „Из збирки румских колекционара“ , Мирослав Јовановић и Саша Таневић	новембар	÷	изложба предмета из приватних збирки	
изложба „Пали анђео“ , Јелена Секулић Вољанек, Ср. Митровица	новембар/ децембар	÷	самостална изложба слика и цртежа	
2011.				
изложба Вељко Михајловић , Београд	фебруар	÷	самостална изложба графика	
изложба Жарко Дринчић и Горан Мартиновић , Ср. Митровица	март	÷	заједничка изложба цртежа	
изложба Драган Мартиновић , Ср. Митровица	април	÷	самостална ретроспективна изложба слика и цртежа	
промоција књиге „Мој Срем“ Дајана Костић, Стара Пазова	÷	Градска библиотека Рума	промоција књиге	у сарадњи са Градском библиотеком Рума
изложба Сава Стојков , Сомбор	април/мај	ЗМР	самостална изложба слика	
изложба Феђа Соретић , САД	мај	÷	изложба легата Ф. Соретића	
изложба „50 година заједно“ Љ. Лолић, Н. Тртица, Н. Шимулак, Рума, Д. Драгић, Н. Сад	јун	÷	групна сликарска изложба	
изложба Мали формат	јул	÷	групна изложба слика и скулптура	у сарадњи са УЛУПУДС- ом Београд

промоција књиге „Рума – кратак историјски преглед“ Ђорђе Бошковић, Рума	÷	Градска библиотека Рума	промоција књиге	у сарадњи са Градском библиотеком Рума
изложба „Таписерије“ Атеље „61“, Нови Сад	јул/ август	ЗМР	изложба уметничке таписерије	у сарадњи са Атељеом „61“ Нови Сад
изложба Предраг Јововић, Рума	÷	÷	самостална изложба слика	
изложба „Други бијенале цртежа Србије“ (Панчево 2010.)	септембар	÷	групна изложба цртежа	
изложба „Скулптуре“ Коста Богдановић, Београд	октобар	ЗМР	самостална изложба скулптура	
изложба „39. Ликовна колонија Борковац“	новембар	÷	годишња изложба слика и скулптура	
изложба „Совљак“ Сликарска колонија Богатић	децембар	÷	групна изложба слика и цртежа	
изложба Здравко Вучинић, Београд	децембар /јануар 2012.	÷	самостална изложба слика	
2012.				
изложба „Ex Libris“ (Панчево 2010.)	фебруар/ март	÷	групна изложба графика малог формата	
изложба Јелена Тишма, Нови Сад	април	÷	самостална изложба слика	
изложба „Трећи бијенале цртежа Србије“ (Панчево 2011.)	÷	÷	групна међународна изложба цртежа	

изложба Поклон збирка Феђа Соретића, САД	24. мај	ЗМР	отварање легата – сталне поставке сликарских дела	
изложба Феђа Соретић САД	мај	÷	самостална изложба акварела	
изложба Нада Денић и Милан Јакшић, Панчево	јун	÷	заједничка самостална изложба слика	
изложба Формат мали	јул	÷	групна изложба слика и скулптура	сарадња са Арт-центром Београд
изложба Радован Кузмановић, Рума	септембар /октобар	÷	самостална изложба слика и цртежа	
изложба „40. Ликовна колонија Борковац“	новембар	÷	годишња изложба слика и скулптура	
изложба „Таписерије“, Атеље „61“, Нови Сад	децембар	÷	изложба уметничке таписерије	сарадња са Атељеом „61“ Нови Сад
изложба Миливој Николајевић	÷	÷	сликарска изложба, стална поставка	
2013.				
изложба „50 + 1“, Јубилеј ЗМР	мај/јун	÷	изложба експоната свих музејских збирки	
изложба „Косовска битка и браћа Мусићи“	јун/јул	÷	историјска изложба	сарадња са Народним музејом Крушевац
изложба Пилотска школа у Руми, 65 годишњица оснивања	јул	ЗМР	изложба фотографија, докумената и авио-опреме	
изложба Формат мали	÷	÷	групна изложба слика и скулптура	сарадња са Арт-центром Београд

презентација „Приче из старе Руме“, Р. Рацковић, М. Буквић и М. Маленковић	јул	ЗМР	презентација	Културно лето
презентација, предавање, „Лепота и вино“ Д. Панфилов	÷	÷	÷	÷
изложба „Кроз врата времена“, П. Одобашић, Купиново	јул/ август	÷	изложба етно- фотографија	сарадња са Етно-кућом Купиново
презентација, предавање Културно- историјске вредности Доњег Срема, П. Одобашић	август	÷	презентација и предавање	÷
презентација, предавање Природни ресурси Доњег Срема, П. Одобашић	÷	÷	÷	÷
презентација, предавање „Вече кинеске културе – Забрањени град“, Д. Јанковић	август	÷	÷	Културно лето
изложба Предраг Јововић	октобар	÷	самостална изложба слика	
презентација, предавање „Властелинска породица Пејачевић у Срему“, Ђ. Бошковић	новембар	Галерија ликовних уметности Осијек	презентација и предавање	
изложба „Лепоте Кине“	новембар	÷	еко-фото изложба	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд
изложба „41. Ликовна колонија Борковац“	децембар	÷	годишња изложба слика и скулптура	

2014.				
изложба „Шах-мат“ Вера Димов, Рума	јануар	ЗМР	изложба модне фотографије	
изложба „Савиндан“	јануар/ февруар	÷	изложба дечијих радова	сарадња са УПВО „Полетарц“, Рума
изложба „ У потрази за изгубљеном плавом“ Едвина Романовић Худечкова, Београд	февруар/ март	÷	самостална изложба слика	
изложба „Дани Јапана у срцу Срема“	март	ЗМР	изложба класичних и савремених јапанских графика	сарадња са Друштвом српско-јапанског пријатељства, Рума
дечије радионице Радионице бонсаи и оригами	÷	÷	дечије радионице уз изложбу „Дани Јапана у срцу Срема“	
изложба „Градић за децу“ Боривоје Вујић, Београд	÷	÷	механизована макета савременог града	
изложба „У славу глумца“ „Трема фест“, Рума	÷	КЦ Рума	изложба фотографија, портрети глумаца	сарадња са Позоришним музејом Војводине, Нови Сад
изложба Бранислав Теодоровић Ћифон , Рума	април	ЗМР	самостална изложба слика	
изложба Избор радова из фонда Ликовне колоније „Борковац“	мај/јун	÷	групна изложба слика и скулптура	
изложба „Кукуруз - жуто злато Војводине“	÷	÷	етно- историјска изложба	поводом дана ЗМР
промоција књиге „Кукуруз - жуто злато Војводине“ ПЧЕСА, Нови Сад	05. јун	÷	промоција зборника	сарадња са друштвом ПЧЕСА, Нови Сад

изложба Формат мали	јун	ЗМР	групна изложба слика и скулптура	сарадња са Арт-центром Београд
пројекција филма „Последњи карловачки патријарх Лукијан Богдановић, 1867-1913.“	08. јул	÷	пројекција играно- документарног филма	сарадња са продукцијом „Димарт“ Ср. Карловци (Културно лето)
изложба Монографија, Бранко Орешчанин, Стара Пазова	јул/ септемба р	÷	самостална изложба слика и промоција монографије	Културно лето
изложба, презентација Куглоф етно-гастрономија	јул/ август	÷	изложба калупа и презентација посластице (Културно лето)	сарадња са породицом Салатић из Новог Сада и радионцом за израду колача „Геа“ Ср. Карловци
промоција књига Издавачка делатност „Малог историјског друштва“ из Н. Сада	06. август	÷	представљање публикација	Културно лето
презентација, предавање „Рума у Великом рату“ Ђорђе Бошковић, Рума	13. август	ЗМР	предавање о Првом светском рату	÷
презентација, предавање „Станислав Краков – заборављена личност из Великог рата“ Драгомир Јанковић, Рума	14. август	÷	÷	÷
пројекције филмова Недеља кинеског савременог филма	15-21. август	÷	пројекције играних филмова	÷
Бара „Трсковача“	септембар /октобар	÷	изложба фотографија	сарадња са Туристи- чком орган. Рума

изложба Властелинска породица Пејачевић у Срему	октобар/ новембар	ЗМР	историјска изложба	сарадња са Музејом ликовних уметности Осијек (раније Галерија ликовних уметности)
дечије радионице „Рума са старих разгледница“	÷	÷	дечије радионице поводом изложбе „Властелинска породица Пејачевић у Срему“	
промоција књиге „Мозаик на робној кући Рума - дело Б. Макеша и Б. Џмерковића“, Ивана Божић	24. октобар	÷	промоција публикације	
предавање „Рок и левица“ Мићун Ристић, Београд	31. октобар	÷	предавање	
предавање „Цензура и отпор у популарној музици“ Мићун Ристић, Београд	19. новембар	÷	÷	
изложба „42. Ликовна колонија Борковац“	децембар /јануар 2015.	÷	годишња изложба слика и скулптура	
изложба „Коњи и принцезе“ Драган Петровић Дебиш, Рума	децембар	÷	самостална изложба слика	
дечија радионица Израда римских светиљки - жижака	16. децембар	÷	дечија археолошка радионица	сарадња са Музејом Срема Ср. Митровица и ОШ „Душан Јерковић“ Шимановци
изложба „Рума и Румљани“ Ћани Бардоти, Рума	децембар /јануар 2015.	ЗМР	изложба фотографија	сарадња са Туристичком организацијом Рума

2015				
изложба „У сусрет кинеском празнику пролећа“	фебруар/ март	ЗМР	изложба фотографија о кинеским традиционалним обичајима	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд
дечије радионице уз изложбу „У сусрет кинеском празнику пролећа“	÷	÷	радионица - израда новогодишњих украса	у сарадњи са више ОШ општине Рума
изложба „Спирала – симбол вечности“ уметнички накит	март	÷	изложба накита ручне израде, Радионица „Бошковић“ Рума	поводом Дана жена
изложба „Ситнице за одрастање“ Раде Марковић, Београд	÷	÷	самостална изложба илустрација дечијих књига	
презентација, предавање „Вече сећања – 78 дана 1999.“ Хаџи Божидар Пауковић, Рума	27. март	÷	предавање о бомбардовању Србије 1999.	
дечија радионица „Калиграфија“	16. април	÷	дечије радионице калиграфског писања	сарадња са Градском библиотеком Рума
изложба „О рату и устанку“ Миљана Драшковић, Ужице	април/мај	÷	самостална изложба слика (уља, акварели, цртежи)	
изложба „Из музејских фондова“: Легат Феђе Соретића	мај/јун	÷	изложба слика кустоса Одељења уметничких збирки	Дан ЗМР, „Музеји Србије од 10 до 10“
изложба „Из музејских фондова“: „Ћилими и узорци ткања“	÷	÷	изложба кустоса Одељења етнолошких збирки	Дан ЗМР, „Музеји Србије од 10 до 10“
изложба „Vorkarisch“ „Ворки тим“ Рума	јун	÷	изложба фотографија и видео записа	у оквиру филмског фестивала „Мр Ворки“ Рума

изложба „40+“ Раде Марковић, Београд	јун	ЗМР	ретроспективна изложба цртежа и представљање монографије	
презентација, предавање „Летњи празници и обичаји у Срему“ кустос етнолог ЗМР Ј. Арсеновић	÷	÷	презентација обичаја у православној религијској традицији	програм „Културно лето“
изложба „Украј мушког лица – брк“ кустос етнолог Ивана Јовановић Гудурић	ју/јул	ЗМР	етнолошка изложба	програм „Културно лето“ у сарадњи са Музејом града Новог Сада
изложба Формат мали	јул	÷	групна изложба слика и скулптура	у сарадњи са Арт-центром Београд
пројекција филма Вече ауторског документарног филма Јелена Јовчић	05. јул	÷	пројекција документарног филма	програм „Културно лето“
презентација, Трибина „Порекло-српски ДНК пројекат“ ур. пројекта С. Јерковић	07. јул	÷	представљање научно- истраживачког пројекта	÷
презентација, предавање „Рума на старим мапама и плановима“ кустос ЗМР Ђ. Бошковић	16. јул	÷	презентација ураног развоја Руме	÷
предавање „Цензура и отпор у популарној музици: СФРЈ“ Мићун Ристић, Београд	23. јул	÷	предавање	сарадња са „Ворки тимом“ Рума

презентација, предавање „Видети и бити виђен – румски балкони“ кустос ЗМР Д. Јанковић	04. август	ЗМР	презентација архитектонског наслеђа Руме	програм „Културно лето“
изложба „Слике“ Душко Јерковић Рума	август	÷	самостална изложба слика	÷
изложба „Облици“ М. Кличковић Београд	август/ септембар	÷	самостална вајарска изложба	÷
модна ревија модни атеље „Дугменце“ и „Marisoul“ Рума	15. август	÷	презентација женске одеће и накита	÷
пројекција филма Недеља кинеског савременог филма	17-23. август	÷	пројекције играних филмова	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд
Предавање „Radiohead“ Мићун Ристић, Милан Милосављевић, Београд	25. август	÷	предавање	пројекат „Филмске вечери 2015.“ „Ворки тим“ Рума
изложба „Тајна срећних огледала“ Сања Рибић, Ср. Митровица	август/ септембар	÷	изложба примење уметности	отварање уз музички програм, „Културно лето“
музичко вече Вокални састав румске гимназије	30. август	ЗМР	концерт	програм „Културно лето“
музичко вече „Кад Босанци дођоше до те Фрушке горе“ етно концерт	02. октобар	÷	презентација изворних песама и народних ношњи	у организацији АНИП „Бранко Радичевић“ Рума
изложба „Павле Бељански – пријатељ уметника: Олга Богдановић“ кустос К. Васин	октобар	÷	сликарско- документарна изложба	сарадња са „Спомен збирком П. Бељански“ Нови Сад

презентација, предавање „Румска породица Богдановић“ Р. Рацковић, Рума	÷	ЗМР	предавање (поводом изложбе Олга Богдановић)	
Оригами инсталација за документарни филм „Савијачи“ “Ворки тим“ Рума	25. октобар	÷	презентација радова у оригами техници	сарадња са „Ворки Тимом“ Рума
изложба „Повратак слици“ Д. Петровић Дебиш, П. Јововић, Рума	октобар/ новембар	÷	заједничка самостална изложба слика	
изложба „Градина на Босу“ археолог Радован Сремац, Шид	новембар/ децембар	÷	археолошка изложба (из Археолошке збирке Шида)	сарадња са библиотеком „Симеон Пишчевић“ Шид
презентација, предавање „Антички и срењовековни градови на територији Срема“ кустоси ЗМР У. Николић, Ђ. Бошковић	05. новембар	÷	тематско предавање	у оквиру 27. Међунаро- дног археолошког симпозијума одржаног у Руми
презентација, предавање „Циклус јесењих празника – крсна слава“ кустос ЗМР Ј. Арсеновић	06. новембар	÷	презентација обичаја у православној религијској традицији	
Предавање „Историја домаћег музичког видео спота“ Миђун Ристић, Београд	03. децембар	÷	предавање	сарадња са „Ворки Тимом“ Рума

изложба „43. Ликовна колонија Борковац“	децембар /јануар 2016.	ЗМР	годишња изложба слика и скулптура	
2016.				
промоција књиге „Сведочење о времену“ Ерне П. Варњу, Нови Сад	25. јануар	÷	представљање књиге поезије	
изложба „Где сви ћуте, оне говоре“ кустос Етнографског музеја Београд, Мирослав Митровић,	јануар/ фебруар	÷	етнолошка изложба о гуслама	сарадња са Етнограф. музејом Београд
дечије радионице уз изложбу „Где сви ћуте, оне говоре“	фебруар	÷	радионице за децу о гуслама – традиционалном народном инструменту	
изложба „Успомене НР Кине“ (поводом кинеске Нове године)	фебруар/ март	÷	изложба фотографија	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд
изложба Уникатни накит и маске Данијела Брадарић, Бранислав Суботић	март	÷	изложба примењене уметности	поводом Дана жена
изложба „Хлеб у Великом рату“ Димитрије Вујадиновић	÷	÷	историјско- документарна изложба	поводом сто година I светског рата
изложба „О глумачкој породици Душановић“	март	КЦ Рума	документарно- историјска изложба	Отварање „Трема феста“
изложба Гусле – тема дечијих ликовних радова	април	ЗМР	изложба дечијих радова различитих ликовних техника	отварање уз музички програма ученика МШ „Петар Крањчевић“, Сремска Митровица

изложба „Ружа у марами – ружа у хусточки, ружа на марами – ружа на хусточки“ О. Делић, В. Перић Музеј Срема	април	ЗМР	етнолошка изложба	сарадња са Друштвом Русина и Музејом Срема Ср. Митровица
изложба „Мотиви источне Србије“ Желько Синобад	÷	÷	изложба фотографија	Награђени аутор Колоније „Борковац“ 2015.
дечије радионице „ У сусрет васкршњим празницима“	÷	÷	радионице за децу о обичајима пред Васкрс	у сарадњи са ОШ „Иво Лола Рибар“ Рума
изложба „Источни Срем - археологија и картографија“ кустоси ЗМР У. Николић, Ђ. Бошковић	мај/јун	÷	изложба из музејских збирки – археологија и историја	Дан ЗМР, „Музеји Србије од 10 до 10“
изложба „Мотиви источне Србије“ Желько Синобад	÷	Музеј Срема, Ср. Митровица	изложба фотографија	÷
изложба „Уметничко наслеђе – сликарски легати ЗМР-а“ кустос ЗМР Д. Јанковић	мај/јун	ЗМР	изложба слика	÷
изложба „Етнолошко наслеђе – пешкири из збирке ЗМР-а“ кустос ЗМР Ј. Арсеновић	÷	÷	етнолошка изложба	Дан ЗМР, „Музеји Србије од 10 до 10“
изложба „Румско властелинство породице Пејачевић“ кустос ЗМР Ђ. Бошковић	÷	Завичајни музеј Нашице, Хрватска	историјска изложба	у оквиру програма „Дани града Нашица“

изложба „Пут свиле – нови изглед“ и презентација кинеских традиционалних борилачких вештина	јун	ЗМР	изложба фотографија уз презентацију спортског програма	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд и учешћем кунг фу клубова: „Shuen“, Лондон; „Шаолин“, Рума. „Змајево гнездо“, Београд
презентација, предавање „Празник Духови – обичаји и веровања“ кустоса ЗМР Ј. Арсеновић	15. јун	÷	предавање	
презентација „Краљице“	20. јун	÷	представљање народних обичаја уз верске празнике	сарадња са АНИП „Бранко Радичевић“ Рума
изложба „Путовање три објектива“ Т. Петернек, Г. Кукић, И. Мандић	јун/јул	÷	заједничка изложба фотографија	Културно лето
изложба Формат мали	јул/ август	÷	групна изложба слика и скулптура	сарадња са Арт-центром Београд (Културно лето)
презентација, предавање „Из прошлости Руме: Породица Хранисављевић“ Ратко Рацковић, Рума	12. јул	÷	предавање – завичајна историја	Културно лето
изложба „Прича о млину“ Димитрије Вујадиновић, Београд	јул	÷	документарно – историјска изложба	÷
презентација, предавање „Архитектонско наслеђе – фасадна декорација“ кустос ЗМР Д. Јанковић	21. јул	÷	предавање	÷

презентација, предавање „Из прошлости Руме: културно – забавни живот“ кустос ЗМР Ђ. Бошковић	04. август	ЗМР	предавање	Културно лето
изложба „Отмена празнина“ Љиљана Војводић, Рума	јул/ август	÷	изложба скулптура од жице	÷
пројекција филма „Савијачи“ Драган Цакић, Рума	31. јул	÷	пројекција документарног филма	÷
презентација, предавање „Сремски Бранковићи“ П. Одобашић, А. Ђирић	03. август	÷	предавање	÷
пројекција филма „Змај Огњени Вук“ Гордан Матић, Београд	04. август	÷	пројекција документарно - играног филма	сарадња са Агенцијом за развој Општине Пећинци (Културно лето)
изложба „Дигиталне графике“ Снежана Б. Стефановић, Београд	август/ септембар	÷	изложба дигиталних графика	Културно лето
пројекција филма Недеља кинеског савременог филма	13-19. август	÷	пројекције играних филмова	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд (Културно лето)
модна ревија атеље „Дугменце“ Рума	20. август	÷	модна ревија венчаница	Културно лето
музичко вече Вокални састав румске гимназије	30. август	÷	концерт	÷
изложба „Деца света“ Бранислав Теодоровић – Ћифон, Рума	октобар	÷	самостална изложба слика	у оквиру „Дечије недеље“

дечије радионице уз изложбу „Деца света“	октобар	ЗМР	дечије радионице о изради портрета	
пројекција филма избор из програма „Срем филм феста“	08. октобар	÷	пројекција 5 кратких филмова	сарадња са Удружењем филмских, ТВ и радио стваралаца „Срем филм“
Предавање „Историја домаћег музичког видео спота II“ Мићун Ристић, Београд	27. октобар	÷	предавање	сарадња са „Ворки тимом“ Рума
изложба „Салаша између идеализованог и стварног“ В. Недељковић Ангеловска и Феђа Киселички, Нови Сад	новембар	÷	етнолошка фото изложба	сарадња са Музејом Града Новог Сада
дечије радионице Салаша уз изложбу о салашима	÷	÷	дечије радионице о животу на салашу	
пројекција филма „Голгота Србије“ (1930) Станислав Краков	10. новембар	÷	пројекција документарног филма	програм „Дани Наталије Берњикове“ сарадња са црквеном општином Рума
пројекција филма „Србија у Великом рату“ (2014) аутор Слађана Зорић, режија Ивана Стивенс	14. новембар	÷	документарно-играни филм	÷
презентација, предавање „Присаједињење Срема Србији и улога Ж. Миладиновића и С. Кракова у новембарским данима 1918“ Б. Коњевић, А. Ћирић	14. новембар	КЦ Рума	предавање	програм „Дани Наталије Берњикове“ сарадња са црквеном општином Рума

изложба „Купиник - последња престоница српских деспота“ кустос ЗМР Ђ. Бошковић	новембар /јануар 2017.	ЗМР	историјска изложба	уз подршку Министарст. културе Републике Србије
дечије радионице уз изложбу „Купиник-последња престоница српских деспота“	÷	÷	радионице за децу	изложба презентована у дигиталној форми у ОШ „Милош Црњански“ Хртковци
Предавање „Прилике у Руми 1941. и почеци оружаног отпора окупатору“ кустос ЗМР А. Ђирић	26. новембар	Скупшти- на АПВ Нови Сад	предавање	научни скуп „1941. година у Војводини – отпор фашизму“ у организацији Удружења антифашиста Новог Сада
изложба „Културни напад“	новембар/ децембар	ЗМР	групна ликовна изложба студената Академије уметности Нови Сад	сарадња са АЛУ Нови Сад
Предавање „Историја домаћег музичког видео спота III“ Мићун Ристић, Београд	29. новембар	÷	предавање	сарадња са „Ворки тимом“ Рума
Предавање „Сремски Бранковићи – владика Максим“ др Светлана Томин, Нови Сад	13. децембар	÷	÷	пројекат „Купиник – последња престоница српских деспота“
Предавање „Историја домаћег музичког видео спота IV“ Мићун Ристић, Београд	14. децембар	÷	предавање	сарадња са „Ворки тимом“ Рума

изложба „44. Ликовна колонија Борковац“	децембар /јануар 2017.	ЗМР	годишња изложба слика и скулптура	
Предавање „Сремски Бранковићи – Змај Огњени Вук“ др Љиљана Пешикан Љуштановић	27. децембар	÷	предавање	пројекат „Купиник – последња престоница српских деспота“
2017.				
изложба „Кинеске приче“	јануар/ фебруар	÷	изложба фотографија (кинеска Нова година)	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд
изложба „Између костима и орнамента: антропоморфне фигурине винчанске културе“	фебруар/ март	÷	археолошка изложба	сарадња са Народним музејом Смедеревска Паланка
изложба „Купиник - последња престоница српских деспота“ кустос ЗМР Ђ. Бошковић	÷	КЦ Пећинци	историјска изложба	сарадња са Агенцијом за развој општине Пећинци
дечије радионице уз изложбу „Између костима и орнамента: антропоморфне фигурине винчанске културе“	÷	ЗМР	радионице за ученике основних школа (3-5 разред) о праисторијској култури	сарадња са румским основним школама
изложба „Поглед изнутра“ Марија Здравковић, Београд	март	÷	самостална сликарска изложба	поводом Дана жена
изложба „Слободно зидарство у Србији 1785 - 2016.“	март/ април	÷	документарна изложба из фонда Регуларне Вел. Ложе Србије	сарадња са Регуларном Великом Ложом Србије

промоција књиге „Рума у периоду 1861 – 1914.“ кустос ЗМР Ђ. Бошковић	17. март	Градска библиотека Рума	представљање издања ЗМР	сарадња са Градском библиотеком Рума
дечије радионице уз изложбу „Поглед изнутра“	март	ЗМР	радионице за децу на тему: пролеће - цвеће	
изложба „Фотографија на позоришном плакату Ференца Барата“ кустос Позоришног музеја Војводине Љилјана Динић	март	КЦ Рума	документарна изложба из историје позоришне уметности	сарадња са румским позориштем, Позоришним музејом Војводине, у оквиру манифестац. „Арт Трема Фест“ Рума
изложба „Скулптуре“ Вукашин Миловић Београд	април	ЗМР	самостална вајарска изложба	награђени аутор Колоније „Борковац“ 2012.
изложба „Купиник - последња престоница српских деспота“ кустос ЗМР Ђ. Бошковић	април/ мај	Галерија „Кућа Војновића“, Инђија	историјска изложба	сарадња са КЦ Инђија
изложба „Мотиви источне Србије“ Жељко Синобад	÷	Дом културе „Војислав Илић“ Рудник	изложба фотографија	сарадња са Музејом рудничко- таковског краја Горњи Милановац
промоција књиге „Четири града – утиisci из Кине“ кустос ЗМР Д. Јанковић	27. април	Градска библиотека Рума	представљање издања ЗМР	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд и Градском библиотеком Рума
изложба Селекција слика Лазара Возаревића	мај/јун	ЗМР	изложба слика	сарадња са Галеријом „Лазар Возаревић“ Сремска Митровица, („Музеји Србије 10 дана од 10 до 10“

изложба „Купиник - последња престолица српских деспота“ кустос ЗМР Ђ. Бошковић	мај	Музеј Војводине Нови Сад	историјска изложба	сарадња са Музејом Војводине Нови Сад („Музеји Србије 10 дана од 10 до 10“
изложба „Успомене из Руме“ кустоси ЗМР Ђ. Бошковић, А. Ђирић	мај/јун	ЗМР	документарна изложба (румске разгледнице из колекције Јосипа Циндрића, СР Немачка)	сарадња са „Колекцијом Циндрић“ (Дан ЗМР и „Музеји Србије 10 дана од 10 до 10“
изложба „Румски потоци – хералдички симбол градских амблема“ и „Градски мотиви – инсирација уметника“ кустос ЗМР Д. Јанковић	мај/јун	÷	документарно – уметничка изложба	Дан ЗМР и програм: „Музеји Србије 10 дана од 10 до 10“
пројекција филма „У завичају после смрти живети“ режија Игор Чолак, Ср. Митровица	18. мај	÷	пројекција филма о Лазару Возаревићу	програм: „Музеји Србије 10 дана од 10 до 10“
промоција зборника радова „1941. у Војводини – отпор фашизму“	23. мај	Музеј Срема Ср. Митровица	презентација радова са научног скупа	сарадња са Удружењем антифашиста Новог Сада
изложба „Купиник - последња престолица српских деспота“ кустос ЗМР Ђ. Бошковић	мај/јун	Народни музеј Панчево	историјска изложба	сарадња са Народним музејом Панчево

изложба „Кинеско наслеђе и култура чаја“ кустос ЗМР Д. Јанковић	јун/јул	ЗМР	изложба о чају и презентација кинеских традиционалних вештина	сарадња са Институтом за традиционалне кинеске борилачке вештине „Chuen“ Лондон
изложба „Цртежи Славка Воркапића“ кустос ЗМР Д. Јанковић	јун	КЦ Рума	изложба цртежа	Сарадња са Ворки тимом у оквиру фестивала „Мр. Ворки“
презентација „Краљице“	06. јун	÷	представљање народних обичаја уз верске празнике	сарадња са АНИП „Бранко Радичевић“ Рума
изложба „Српски јунаци Косовске битке – владари вечности“ Љубинка Шиба Фимић, Београд	јун/јул	÷	самостална изложба слика	поводом Видовдана
изложба „Купиник - последња престоница српских деспота“ кустос ЗМР Ђ. Бошковић	јун/јул	Музеј „Хореум Марги – Равно“ Ћуприја	историјска изложба	сарадња са Музејом „Хореум Марги – Равно“ Ћуприја
изложба „Here I stand: Мартин Лутер, реформација и њене последице“	÷	ЗМР	документарна изложба	сарадња са Амбасадом СР Немачке у Београду
изложба „Ала смо се наодмарали“ кустоси Музеја Војводине Милкица Поповић и Агнеш Озер	јул/август	÷	историјска изложба	сарадња са Музејом Војводине (Културно лето)
презентација, предавање „Митска бића, обичаји и предања (вук, змија и петао)“ кустос ЗМР Ј. Арсеновић	13. јул	÷	предавање	Културно лето

пројекција филмова Вече документарног филма – „Срем филм Фест“	20. јул	ЗМР	пројекција 4 награђена документарна филма	сарадња са Удружењем „Срем Филм“ Сремска Митровица (Културно лето)
изложба „Мој Банат“ Милан Живковић, Нови Сад	јул/ септембар	÷	изложба фотографија	сарадња са Музејом Војводине Нови Сад (Културно лето)
презентација „Румски вашар, 270 година“ кустоси ЗМР А. Ђирић, Д. Јанковић	02. август	КЦ Рума	изложба фотографија са 43. Колоније „Борковац“ и предавање	програм „7. Румфест“ (Културно лето)
презентација, предавање „Из школских анала: цртачка школа у Руми“ кустос ЗМР Д. Јанковић	08. август	ЗМР	предавање	Културно лето
пројекција филма Недеља кинеског савременог филма	15-21. август	÷	пројекције играних филмова	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд (Културно лето)
изложба „Удружена аутономија“ Р. Митровић, И. Николић, М. Филиповић, Београд	август/ септембар	÷	заједничка самостална изложба слика	Културно лето
презентација, предавање „Из школских анала: румске школе“ , кустос ЗМР А. Ђирић	22. август	÷	предавање	÷
презентација „Караван кроз Руму“ , пројекат за ученике средњих школа	26. август	÷	презентација о културно-историјском наслеђу националних заједница	сарадња са ССШ „Бранко Радичевић“ Рума (едукација за ученике из 6 градова Војводине)
изложба „Плактирање геноцида“ , др Драго Његован	септембар /октобар	÷	документарно – историјска изложба	сарадња са Музејом Војводине Нови Сад

изложба ликовних радова деце са сметњама у развоју и инвалидитетом и трибина „Мисија и музика“	16. септембар	ЗМР	изложба ликовних радова и предавање	пројекат „Сионска сабрања, фестивал вере, наде и љубави“ (сарадња са црквеном општином Рума)
изложба „Живот и смрт хероја – неутралности не може бити“ Ј.Новковић, М.Лукић, М. Васиљевић, Београд	септембар /октобар	÷	историјска изложба (Иво Лола Рибар)	
промоција зборника радова „1941. у Војводини – отпор фашизму“ групе аутора	27. септембар	÷	презентација радова са научног скупа	сарадња са Удружењем антифашиста Новог Сада
стручно-научни скуп „Традиција сабора и вашара у Србији“	02-03. октобар	÷	стручни скуп Етнолошке секције Музејског друштва Србије	сарадња са Музејским друштвом Србије
пројекција филма „Румски вашар“ режија Драган Цакић, Рума	10. октобар	÷	премијера филма поводом 270 година вашара	сарадња са „Ворки тимом“ Рума
изложба „270 година румског вашара (1747-2017)“ стручни тим ЗМР	октобар	÷	тематска изложба	
предавање „Рума у II светском рату“ кустоскиња ЗМР А. Ћирић	27. октобар	Дом пензионера Рума	Предавање поводом Дана ослобођења Руме у II светском рату	сарадња са СУБНОР-ом општине Рума
изложба „У сусрет руском цару“ Сретењски манастир Москва и студио „Руски цар“	06. новембар	ЗМР	изложба фотографија	програм „Дани Наталије Берњикове“ у сарадњи са црквеном општином Рума

изложба, предавање „ Генерал Божидар П. Терзић “ А. Марушић, И. Мандић Горњи Милановац	07. новембар	ЗМР	историјска изложба и предавање	сарадња са Музејом рудничко- таковског краја Горњи Милановац
предавање „ Збор у Руми и Велика народна скупштина “ Зоран Вељановић	09. новембар	÷	предавање	програм „Дани Наталије Берњикове“ у сарадњи са црквеном општином Рума
пројекција филма „ Бициклом путевима српске војске 1915 – 2015 “ режија Стефан Лукић	13. новембар	÷	пројекција филма	÷
предавање „ Српско-руски односи у средњем веку “ др Ђође Ђекић, Рума	15. новембар	÷	предавање	÷
пројекција филма „ Милунка Савић – хероина Великог рата “ аутор С. Зарић режија И. Стивенс	18. новембар	÷	пројекција документарно- играног филма	÷
промоција књига Едиција „ Србија 1914 – 1918. “	21. новембар	÷	промоција књига издавачке куће „Прометеј“ Нови Сад и РТС	сарадња са издавачком кућом „Прометеј“ Нови Сад
предавање „ Др Жарко Миладиновић “ кустос ЗМР А. Ђирић	24. новембар	Раднички универзитет Рума	предавање	сарадња са СУБНОР-ом општине Рума
изложба Помоћ Срђану Шакотићу Рума	новембар/ децембар	ЗМР	продајна хуманитарна изложба слика	сарадња са породицом Шакотић
изложба „ Слике “ Синиша Попов, Стара Пазова	децембар	÷	самостална изложба слика	

промоција књига „Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије и Европе“	08. децембар	ЗМР	представљање вишетоног издања Музеја рудничко-таковског краја	сарадња са Музејом рудничко-таковског краја, Горњи Милановац
предавање „Отпор окупатору у Руми 1942. године“ кустоскиња ЗМР А. Ћирић	09. децембар	Покрајинска скупштина Нови Сад	предавање	научни скуп „1942. у Војводини – отпор фашизму“ (сарадња са Удружењем антифашиста Новог Сада)
изложба „45. Ликовна колонија Борковац“	децембар /фебруар 2018.	÷	годишња изложба инсталација и скулптура	радни део Колоније одржан је током последње недеље августа
изложба „Амбари и котобање – народно градитељство“ кустос ЗМР Ј. Арсеновић	÷	÷	етнолошка изложба народног градитељства	уз подршку Покрајинског секретаријата за културу, јавно информисање и односе са верским заједницама
2018.				
пројекција филма „Румски вашар“ режија Д. Цакић Рума	23. јануар	КЦ Рума	документарни филм поводом 270 год. румског вашара	продукција ЗМР „Ворки тим“ Рума
изложба „Руски емигранти и њихови потомци у Срему и Ср. Митровици“	фебруар	ЗМР	историјска изложба	сарадња са Историјским архивом „Срем“ Ср. Митровица
пројекција филма „Последња искра руске царевина“ режија Зоран Цветковић, Н.Сад	20. фебруар	÷	документарни филм	продукција РТВ
изложба „Кинеска Нова година“	фебруар/ март	÷	изложба фотографија	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд
изложба „Којекуде Карађорђе“ аутори Г. Буловић и М. Пековић, Београд	март/ април	÷	историјска изложба	сарадња са Војним музејом Београд и Музејом града Н. Сада

дечије радионице уз изложбу „Којекуде Карађорђе“	март	ЗМР	радионице за децу предшколског узраста	сарадња са УПВО „Полетарац“
изложба „Позоришни светлописи (од портрета до сценског покрета: позоришна фотографија у Војводини)“ аутор Ивана Кочи, виши кустос Позоришног музеја Војводине, Н. Сад	март/април	÷	документарна изложба из историје позоришне уметности	сарадња са румским позориштем и Позоришним музејом Војводине, Нови Сад
изложба „Уникатни уметнички накит“ Милош Раденковић, Београд	април/мај	÷	изложба уметничког накита	
изложба „Купиник - последња престоница српских деспота“ кустос ЗМР Ђ. Бошковић	мај/јун	Завичајни музеј Јагодина	историјска изложба	гостовање изложбе ЗМР-а у оквиру националне манифестац. „Музеји за 10“
изложба „Српкиња, хероина Великог рата“ аутор Димитрије Вујадиновић, Београд	мај/јун	ЗМР	документарно-историјска изложба	поводом 100 година од завршетка I светског рата
изложба „Ко некад у осам“ аутори кустоси ЗМР А. Ђирић и Ђ. Бошковић	÷	÷	историјска изложба	

предавање „Сремски Бранковићи“ кустос ЗМР А. Ћирић	04. јун	Завичајни музеј Јагодина	предавање, пратећи програ м изложбе „Купиник – последња престоница српских деспота“	у оквиру националне манifestација „Музеји за 10“
изложба „Уситњавање – прича о авану“	јун/јул	ЗМР	етнолошка изложба	сарадња са Етнограф- ским музејом и Музејом науке и технике у Београду
промоција књига Изабрана дела Радослава Славнића – Раше, Рума	16. јун	÷	постхумно представљање публикација	сарадња са породицом аутора и Српским певачким друштвом у Руми
изложба „Свет меморисаних исказа“ Предраг Пеђа Јововић, Рума	јул/ август	ЗМР	самостална изложба слика	Културно лето
презентација, предавање „Знамените Румљанке“ кустос ЗМР А. Ћирић	18. јул	÷	предавање, презентација о значајним женама у прошлости Руме	÷
пројекције филмова „Вечери археолошког филма“	23/24. јул	÷	пројекције филмова	÷
презентација, предавање „Митска бића људског полуљудског облика: змај, ала, здухаћ и виле“ кустос ЗМР Ј. Арсеновић	31. јул	÷	презентација на тему: народна веровања и предања	÷
изложба „Записи са Метеора“ Владо Њаради, Врбас	август/ септембар	÷	самостална изложба слика	Културно лето

пројекције филмова „Биоскоп на отвореном – недеља савременог кинеског филма“	13 – 17. август	ЗМР	пројекција филмова	сарадња са Амбасадом НР Кине Београд
промоција књига, издавачка делатност ЗМР „Шеретски срем“ кустос ЗМР С. Јанковић	27. август	÷	презентација сремских анегдота објављених у три публикације	Културно лето
изложба „Линцер колачи – украс празничне трпезе“ Б. Коњевић, Рума	септембар /октобар	÷	етнолошко-гастрономска изложба	
презентација „Сремски колач“	15. септембар	÷	презентација гастрономских потенцијала Срема	сарадња са туристичком агенцијом Панонијатурс Рума
презентација књиге „Маратонац“ и филма „Отворених очију“ о Горану Николићу	24. септембар	÷	представљање хуманитарне активности слабовидог маратонца	сарадња са Ротари клубом Рума
изложба „Трагање за лепотом“ С. Радуловић и М. Биуковић	октобар	÷	заједничка самостална сликарска изложба	
изложба „Властелинска породица Пејачевић у Срему“ кустоса ЗМР Ђ. Бошковић	октобар/ новембар	Галерија „Кућа Војновића“, Инђија	историјска изложба	сарадња са КЦ Инђија
пројекција филмова „Mr. Vorky“ филмско вече	30. октобар	ЗМР	пројекција филмова са фестивала „Mr. Vorky“	сарадња са „Ворки тимом“ Рума

Предавања „Археолошко благо Србије“ А. Јовановић	1/2. новембар	ЗМР	предавања из области археологије	
Изложба „Заборављени хероји“ Д. Вујадиновић, Београд	новембар	÷	историјска изложба	програм „Дани Наталије Берњикове“ сарадња са црквеном општином Рума
пројекција филма „Велики рат – од Церске битке до Солунског фронта“ „Ворки Тим“ Рума	08. новембар	÷	пројекција филма	÷
изложба за помоћ Срђану Шакотићу	новембар	÷	хуманитарна сликарска изложба	у организацији породице Шакотић
предавање „Улога др Ж. Миладиновића у присаједињењу Срема Краљевини Србији“ кустос ЗМР А. Ћирић	18. новембар	КЦ Рума	презентација поводом стогодишњице присаједињења	програм „Дани Наталије Берњикове“ сарадња са црквеном општином Рума
предавање „Американци, српски доброволци из САД (1914-18)“ др М. Мицић	19. новембар	÷	презентација поводом стогодишњице завршетка Великог рата	÷
изложба „Велики рат, ослобођење и присаједињење“ Кустос ЗМР С. Јанковић	новембар/ фебруар (2019)	÷	историјска изложба	уз подршку Покрајинског секретаријата за културу, јавно информисање и односе с верским заједницама
пројекција филма „Жарко Миладиновић – Жеравица“ Д. Цакић, Ђ. Бошковић	27. новембар	÷	пројекција документарног филма	у продукцији ЗМР и „Ворки тима“ Рума
радионице уз изложбу „Велики рат, ослобођење и присаједињење“	03–11. децембар	÷	радионице за ученике основних škola	едукација за ученике од III до V разреда основних škola

изложба „46. Ликовна колонија Борковац“	децембар /фебруар 2019.	÷	годишња изложба слика	
дечије радионице „Новогодишње честитке са мотивима Руме“	20 / 21. децембар	ЗМР	радионице за децу	едукација за децу предшколског узраста
пројекција филма „Румске воденице“ Д. Цакић, Ђ. Бошковић	27. децембар	÷	пројекција документарног филма	

ПРИЛОЗИ:

Изложба „Вез и ткање – некад и сад“, 2005.

Изложба конзервираних предмета из Музеја и румских цркава, 2006.

Промоција књиге „Весели Срем“, 2008.

Изложба, радионице „Култура ћирилице“, 2007.

Изложба Сање Савић, 2007.

Изложба „Erotica“, 2007.

Изложба „Дани Јапана у Срему“, 2014.

Изложба Бранислава Теодоровића Ђифонија, 2014.

Изложба „У сусрет кинеском празнику пролећа“, 2015.

Модна ревија, атеље „Дугменце“, 2016.

Пројекција филма о Л. Возаревићу „У завичају после смрти живети“ , 2017.

In memoriam

Радисав Ђорђевић (1936–2018)

Један од оних, одувек ретких, вредних и скромних људи који најличнија духовна испуњења налазе у дубоким, осенченим, елегичним угловима својих осама. Човек који је рођењем стекао есенцију мудрости свог народа, кроз живот је, дограђујући образовањем и стеченом ерудицијом, био увек спреман да помогне драгоценим саветом из ризнице свог огромног искуства и укаже на хумано, најбоље решење многих проблема које доноси свакодневица. Поред породице, којој је био безрезервно одан, кретао се у ограниченом кругу људи који су га разумели, познавали или интуитивно наслућивали његове неизречене и неистражене духовне потенцијале. Сви они ће га дуго

памтити и сећати га се по изреченој или прећутаној мисли, гесту или погледу који је био речитији и смисленији од многих дугих тирада.

Рођен је 1936. године у традиционалној српској породици у селу Гунцати. Рано детињство, ратно, скромно и оскудно заменила је слобода и полазак у сеоску школу. Након тога завршава тадашњу Нижу гимназију у Железнику и Вишу (касније 13. гимназија) у Београду. Београдску Вишу педагошку школу, група историја, завршава 1958. Убрзо, током радног века, на истој научној групи, стиче академско звање на Филозофском факултету у Новом Саду.

Долази у Руму и ту, као и многи други, остаје до краја. Заснива породицу и напредује у просветној служби, улажући сву своју љубав, енергију и ентузијазам у ова два, за њега најважнија интересовања. Заједно са супругом, колегиницом по струци – такође просветним радником, подиже, васпитава и усмерава своју, али и многу другу децу, преносећи им уз прописане школске садржаје и суштинске животне вредности и истине.

Поред стручних радова из историографије и методике наставе историје, Радетова специфична, унутрашња потреба, била је књижевно стваралаштво. Слободне тренутке проводио је пишући и тако испуњавајући своју, још гимназијску љубав. После запаженог учешћа на књижевним кон-

курсима, првих признања и објављених кратких форми, објављује збирке приповедака и поезије. Много текстова остало је у рукопису или није довршено.

Успех у настави и стручност унапредили су му положај у изабраном позиву. Обављао је дужности наставника основне школе, гимназијског професора, помоћника директора и директора школе и просветног инспектора за Срем.

Радни век завршава 2005. године на директорској позицији Завичајног музеја Рума. Мање је познато да је Радисав, претходно у више мандата, више од деценије провео у управним органима ове установе, трудећи се да је унапреди. Стога, потпуно упознат с начином рада и евентуалним проблемима с тим у вези, иако кратко, успешно и иновативно је водио установу, указујући наследницима на могућа решења.

Покренуо је издавачку делатност Музеја (Петровић, И; *Присаје-дињење Срема Србији 1918. године*, Рума, 1994), поново оживео рад и организационо установио Ликовну колонију „Борковац“, иницирао оснивање Друштва љубитеља прошлости Руме (касније преименовано у Завичајно друштво) и био један од његових истакнутих чланова и руководиоца...

Сарадничке и пријатељске односе са млађим колегама из Музеја одржавао је до краја, због чега смо му неизмерно захвални.

Тактичношћу, стрпљењем и благошћу пробијао се кроз живот и сви они, који су то желели, могли су од њега понешто да науче о изузетном начину саобраћања и комуникације међу људима.

Одласком овог драгог човека, нашег Радета, породица Ђорђевић је изгубила свој ослонац, колеге, врсног интелектуалца, пријатеља и искусног сарадника, а средина у којој је живео неуморног културног прегаоца.

Снежана Јанковић
Завичајни музеј Рума

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

069(497.113 Ruma)(082)
93/94(497.113)

ЗБОРНИК / Завичајни музеј Рума ; главни и одговорни
уредник Бранислава Коњевић. - 1997, бр. 1- . - Рума :
Завичајни музеј, 1997- . - Илустр.; 24 cm

ISSN 1451-0448 = Зборник – Завичајни музеј Рума

COBISS.SR-ID 167599111

